

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

GARP ORDUSU HAREKÂTI CÂVÎD PAŞA KOLU VE
VARDAR ORDUSU
ADLI ESER ÇERÇEVESİNDE BALKAN HARBİNE BAKIŞ

Abdullah KARACA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Kemal ÖZCAN

KONYA - 2019

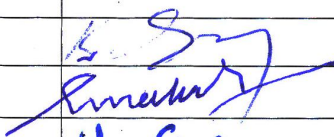
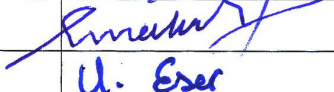

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah KARACA		
	Numarası	128105011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kemal ÖZCAN		
Tezin Adı	<i>Garp Ordusu Harekâtı Câvid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu Adlı Eser Çerçevesinde Balkan Harbine Bakış</i>			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Garp Ordusu Harekâtı Câvid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu Adlı Eser Çerçevesinde Balkan Harbine Bakış* başlıklı bu çalışma 16/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Kemal ÖZCAN	
2	Prof. Dr.	Ömer AKDAĞ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Ümit ESER	<i>U. Eser</i>

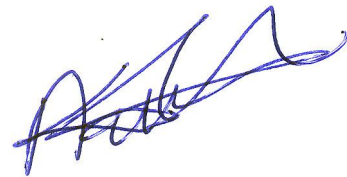

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah KARACA		
	Numarası	128105011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kemal ÖZCAN		
Tezin Adı	<i>Garp Ordusu Harekâtı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu Adlı Eser Çerçevesinde Balkan Harbine Bakış</i>			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdullah KARACA

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdullah KARACA		
	Numarası	128105011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih / Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kemal ÖZCAN		
Tezin Adı	<i>Garp Ordusu Harekâtı Câvid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu Adlı Eser Çerçevesinde Balkan Harbine Bakış</i>			

ÖZET

Osmanlı hâkimiyeti döneminde uzun bir süre asayişin ve düzenin hâkim olduğu Balkanlar'da XIX. yüzyılın başından itibaren Avrupa devletlerinin de desteği ile azınlıklar isyan etmeye başlamış ve bu isyanlar sonucunda küçük bağımsız ya da özerk devletler ortaya çıkmıştı. Balkan Savaşları, son yüzyılın en acı olaylarının yaşandığı ve aynı zamanda etkileri halen devam eden bir savaştır. Bu çalışmada *Garb Ordusu Harekâtı Câvid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu* adlı Osmanlıca eserin transkripsiyonu yapılarak Balkan Savaşlarıyla ilgili çok önemli birinci el kaynaktan yaşanan olayları, ordumuzdaki eksiklikler, komutanlar arasındaki siyasi çekişmeler, seferberliğin zamanında yapılamaması ve Osmanlı istihbâratının oluşan Balkan ittifakından haberdar olamaması bu çalışmada anlatıldı. Yaşanan bu yenilgi sonucunda Osmanlı'nın bu coğrafyadan çekilmesiyle birlikte günümüze kadar gelen Balkan Türkleri problemi de ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşı, Şark Ordusu, Garp Ordusu, Vardar Ordusu

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Name Surname	Abdullah KARACA		
	Student Number	128105011005		
	Department	History / History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Kemal ÖZCAN		
Title of the Thesis/Dissertation	A Glance into the Balkan Wars through <i>Garp Ordusu Harekatı Cavid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu</i>			

ABSTRACT

The public order and security that prevailed for a long time during the Ottoman rule were shattered and various Christian groups started to rebel with the support of the European states at the beginning of the 19th century. Because of these revolts, small (independent or autonomous) states were established. The Balkan Wars, whose influences are still tangible, were one of the most painful events of the last century of the Ottoman Empire. In this study, deficiencies in the Ottoman army, the political conflicts among the commanders, and ignorance of the Ottoman intelligence about the formation of the Balkan Alliance will be investigated through transcribing *Garb Ordusu Harekatı Cavid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu*, an account of Balkan Wars written by an Ottoman officer. As a result of this defeat, the Muslim communities in the Balkan Peninsula, who remained in the territories of the Balkan states after the Ottoman retreat, started to suffer from a series of political and social problems.

Keywords: Balkan Wars, EasternArmy, WesternArmy, Vardar Army,

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖN SÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN BALKANLARA YERLEŞME SİYASETİ VE BALKANLAR

1.1. Coğrafi Bir Bölge Olarak Balkanlar	4
1.2. Etnik Yapı Olarak Balkanlar	4
1.3. Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti.....	5
1.4. XX.Asır Başlarında Osmanlı Devleti ve Yaşanan Gelişmeler.....	9
1.5. Rusya'nın İzlediği Siyasetler ve Panslavizm	10
1.6. Osmanlı Devletine Karşı Balkan İttifakının Kurulması ve Osmanlı Devletinin Takip Ettiği Siyaset	12
1.7. Balkanlarda Milliyetçiliğin Yayılması	16
1.8. Balkan Savaşı Öncesi Büyük Devletlerin Tutumları.....	17
1.9. Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı Ordusunun Durumu.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

I.BALKAN SAVAŞI'NIN NEDENLERİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.1. I.Balkan Savaşı'nın Nedenleri.....	26
2.2. I.Balkan Savaşı'nın Başlaması.....	27
2.3. I.Balkan Savaşı'nda Osmanlı Şark Ordusu.....	29
2.4. I.Balkan Savaşı'nda Garp Cephesi ve Vardar Ordusu	32
2.4.1.Kumanova Muhârebesi (23-24 Ekim 1912)	33
2.4.2 Pirlepe Muhârebesi (3-5 Kasım 1912).....	35
2.4.3 Desova Müsademesi.....	36
2.4.4 Kırçova Muhârebesi (3-4 Kasım 1912).....	37
2.4.5 Manastır Muhârebesi (16-17 Kasım 1912).....	38
2.5. I.Balkan Savaşı Mağlubiyetinin Sebepleri.....	39
2.6. Gazete ve Mecmualarda Balkan Savaşları.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GARP ORDUSU HAREKÂTI CÂVÎD PAŞA KOLU VE VARDAR ORDUSU ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	118
ÖZGEÇMİŞ	123

KISALTMALAR

C.	: Cilt
İmp.	: İmparatorluk
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa

ÖN SÖZ

Osmanlı Devletinin Balkan topraklarında XIV. yüzyılda başlayan hâkimiyeti Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında sona ermiştir. Cephe meydana gelen olaylar kadar, cephe gerisindeki gelişmeler Türk tarihi açısından önem arz etmektedir.

I. Balkan Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti, Balkan topraklarının tamamını bu savaşta kaybetti. Söz konusu topraklarda bulunan yarım milyona yakın Müslüman ve Türk nüfus; Bulgar, Rum ve Sırp'ların insanlık dışı baskı, zulüm ve hatta katliamlara uğramış ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Artık Türkler arasında islamcılık düşüncesi yerini Türk milliyetçiliğine bırakacaktır. Balkan Savaşları'ndan alınan ders ve uygulanan radikal politikalar Anadolu'nun kaybedilmesini önleyecektir. Nitekim Milli Mücadeleye katılan subayların % 60'ının Balkan kökenli olması bu açıdan çok anlamlıdır.

Yaptığımız bu çalışmanın Birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yerleşme politikası ve Balkan coğrafyasının özellikleri, etnik yapı olarak Balkanlar'ın genel durumu, Osmanlı'nın Balkan hâkimiyeti, XX. yy. başlarında yaşanan gelişmeler ve Rusya'nın izlediği Pan-slavizm politikası, Osmanlı Devletine karşı Balkan devletlerinin ittifak kurmaları, Balkanlarda milliyetçiliğin yayılması ve Balkan Savaşı öncesinde büyük devletlerin tutumları ile Osmanlı ordusunun durumunu inceledim.

İkinci bölümde ise Balkan savaşının nedenleri, savaşın başlaması Şark ve Garb ordusunun yaptığı mücadeleleri inceledim. *Garb Ordusu Harekâtı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu* adlı eserden yararlanarak Osmanlı Devletinin I.Balkan Savaşında Makedonya coğrafyasında yapmış olduğu savaşları yaşanan olayları inceledim. Ayrıca bu ağır yenilginin sebepleri çalışmamız içinde yer almaktadır. Yaşanan bu gelişmelerin dönemin gazete sayfalarına yansımaları ve yaşanan vahşet haberleri de yer almaktadır.

Üçüncü bölümde de *Garb Ordusu Harekâtı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu* adlı Osmanlıca eserin transkripsiyonu yapılmak suretiyle Balkan Savaşlarıyla ilgili çok önemli birinci el kaynaktan yaşanan olayları inceleme fırsatı buldum.

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden tecrübesini ve bilgisini esirgemeyen tez çalışmasının konu seçiminden başlayarak her aşamasında değerli zamanını ayırarak yardımcı olan, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve eldeki belgeleri değerlendirme konusunda ufkumu açan tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr.Kemal ÖZCAN hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abdullah KARACA

Konya, 2019

GİRİŞ

XX. yy. başlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile nüfuz mücadelesine giren Rusya'nın aktif politikası 1912'de bölgesel bir çatışmaya dönmüş, yakında başlayacak olan I. Dünya Savaşı'nın da habercisi olmuştur. Avrupalı devletlerin çıkar çatışmalarının yaşandığı bu bölgede Balkan Savaşları yaşanacak ve kısa bir süre sonra başlayacak olan I.Dünya savaşının da bir provasası şeklinde olacaktır. Balkan Savaşları sonucunda, Balkan Yarımadası'nın sınırları yeniden şekillenmiş ve I. Dünya Savaşı'nın sonunda son şeklini almıştır. Balkanlar SSCB'nin hâkimiyetine girmeye başlamış ve soğuk savaşın sonuna kadar da SSCB'nin etkisinde kalmıştır. Bu savaşın en dikkat çeken tarafı ise sürpriz sonuçlarıdır. Osmanlı Devleti kendisinden hem küçük hem de zayıf bu Balkan devletlerine karşı beklenmedik bir şekilde yenilmiş olmasıdır. Balkan ittifakına katılan devletler savaş sonunda Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atarak Batı dünyası için büyük bir proje olan Şark Meselesi'ni son aşamasına getirmişlerdir.

Ben de bu çalışmamda Balkan Savaşları için son derece önemli bilgiler veren son yüzyılın en acı olaylarının yaşandığı I.Balkan Savaşı'nı araştırıp, Bekir Sıtkı Bey'in, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış "*Garb Ordusu Harekâtı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu*" adlı eserin transkripsiyonunu yaparak bilim dünyasına bu eseri kazandırdım. Balkan Savaşları ile ilgili çalışma yapacak olanlara şüphesiz faydasının olacağını düşünerek bu çalışmayı gerçekleştirdim.

Eserin yazarı olan Bekir Sıtkı Bey, Erkân-ı Harbiye Mektebinde Mülâzım-ı Evvel (günümüz rütbelerinden üsteğmen'e denk bir askeri rütbe) rütbesiyle Balkan Savaşlarına katılmıştır. Eser Osmanlı Türkçesiyle 1915'te Kitabhane-i İslam ve Askerî Matbaası'nda İbrahim Hilmi tarafından neşredilmiştir. 158 sayfadan oluşan bu eser Garb ordusunun yapmış olduğu savaşları, Osmanlı ordusunun genel durumu hakkında ve savaşan Mehmetçik hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca ordunun elindeki savaş malzemeleri ve savaştaki cephe harita ve krokilerle gösterilmiştir.

Bu eser Garb ordusunun bir kolu olan Vardar ordusunun ve ona bağı Câvîd Paşa Kolu'nun yaptığı savaşlar ve mücadeleler gün ve gün bu eserde sade bir dille anlatılmış, Osmanlı ordusunun durumu, eksiklikleri, savaş sırasında yaşanan sıkıntılar hakkında bilgi verilmiş, böylelikle savaşın zorluklarının, Osmanlı ordusunun eksikliklerinin, hatıratlara nasıl yansıdığı gözler önüne serilmeye gayret edilmiştir.

Eserin muhteviyat kısmında Vardar ordusunun yapmış olduğu savaşlar ve onların krokileri ve umum haritalar yer alır. Bu savaşlar şu şekilde sıralanmıştır.

- Kumanova
- Pirlepe ve Boğazları
- Desova
- Alinçe
- Manastır
- Soroviç, Sotir
- Kakaviya
- Delvina
- Kaçânik ve Gilân Müfrezeleri
- Kırçova Muhârebesi
- Umumî harita

Mülâzım-ı Evvel Bekir Sıtkı Bey, “İfâde-i Merâm” diye başlayan giriş kısmında Vardar ordusuyla ilgili pek az veya eksik şeylerin bilindiğini düşünerek bu eseri kaleme aldığını belirtir. Ayrıca kitaba neden bu ismi verdiğini de açıklamıştır.

Eserin mukaddime kısmında ise ordunun tâlim-terbiyesi hakkında bilgiler verilmiş. Piyâde, süvâri, topçu, istihkâm ve nakliye araçları hakkında bilgiler verilmiştir.

Eserde “Vardar Ordusu” diye başlayan kısmında, Vardar ordusu Karargâhı'ndan ve karargâha bağı bölümlerinden Kumanda Heyet-i Âliyesi ve bağı

askeri birlikler, zabitan ve nefer sayıları, nakliye kolu, cephane kolu ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Askeri birliklerin savaş öncesinde top, tüfenk ve kılıç sayıları, seyyâr hastaneler hakkında bilgiler verilmiştir. Ordunun yapmış olduğu savaşlar, Mehmetçiklerin zor şartlar altında kahramanca yaptığı mücadeleler ve Makedonya'dan çamur ve bataklıklar içinde geri çekiliş, açlık, sefalet ve ihanet her şey açık net ifadelerle anlatılmaktadır. Eser özellikle Kumanova Muhârebeleri için önemli bir kaynak özelliği göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN BALKANLARA YERLEŞME SİYASETİ VE BALKANLAR

1.1. Coğrafi Bir Bölge Olarak Balkanlar

Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Balkanlar, ismini bölgede bulunan Balkan sıradağlarından alır. Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılan Balkanlar “*sık ormanlarla kaplı sıradağ veyahut çalılıklarla kaplı engebeli arazi*” manalarına gelmektedir (Özey, 2016: 3).

Balkanlar büyük oranda dağlıktır. Bölgenin coğrafyasında dağlarla kaplı alanlar önemli yer tutar. Bulgaristan’da doğu-batı doğrultusunda Balkan dağları güneyinde Rodop Dağları, batıda Dinar Alpleri, Yunanistan’da kuzey-güney doğrultusunda Pindus Dağları bulunur. Bu dağlarla kaplı alanlar içindeki havzalarda veya yüksek bölgelerinde iletişimin ve erişimin kısıtlandığı alanlarda farklı kültür bölgeleri varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir. Ova da tüccarlar ve çiftçiler, dağlarda ise çobanlar ve orman köylüleri yerleşmiştir. Kıyı ve alüvyon ovalara sahip vadi topraklarından kovulan yerleşimciler bu dağların yüksek alanlarına sığınmışlardır. Daha az nüfuslanmış dağlarla kaplı alanlarda yerleşmeler kırsal karakterlidir (Ekinci, 2013: 23-24).

Balkan yarımadası; batıda Adriyatik, doğuda Karadeniz ile Kuzeyde ise Tuna ve Sava Nehirlerinin oluşturduğu ovalarla çevrilidir. Güneyde ise bir hayli ada ve yarımada ile Akdeniz’in ortalarına kadar ilerler. Yarımadaya ismini veren Balkan Dağları bölgenin kuzeyin tarafında bulunur (Özey, 2016: 4).

1.2. Etnik Yapı Olarak Balkanlar

Balkanların ilk sakinleri bir hayli kaynakta bugünkü Arnavutların atası olarak kabul edilen İlliryahılar ve Traklardır. Rumen ulusunun ataları, Trakların bir kolu olan Daçyalılar olduğu düşünülür. Yunanlıların ataları Helenler iken Sırp, Hırvat,

Sloven, Boşnak ve bir görüşe göre Makedon ve Bulgarların ataları Slavlardır (Nasuhbeyoğlu, 2008: 3).

Etnik yapının en önemli sakinleri; Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Çingeneler, Karadağlılar, Boşnaklar, Arnavutlar, Makedonlar, Türkler oluşturmaktadır. Balkan halklarının yapısı oldukça karmaşıktır. Balkanlarda “Müslüman” terimi, çoğunlukla Türkleri ifade etmek için kullanılır. Ancak Osmanlı döneminde İslamiyet dinini kabul eden Arnavutlar ve Boşnaklar da bu tanıma girmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetinde iken rahat yaşayan bu yeni Müslümanlar, Osmanlı sonrası dönemlerde azınlık konumuna düşmüş ve diğer unsurlarla uzun süren dini ve kültürel mücadeleler yaşamışlardır (Özey, 2016: 4-5).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Balkanlar’da (Yunanistan hariç) yerleşen sosyalist rejimler din ve din eğitime karşı olmuşlardır. Fakat dinin millî kültür ve anane şekline bürünerek yaşamasını önleyememişlerdir. Bulgaristan başta olmak üzere sosyalist rejimler, İslamiyet’i bir din olmaktan çok bir milliyeti temsil ettiğini düşünerek İslâmiyet’e çok şiddetli baskılarda bulundular, ancak bu baskılardan sonuç alamadılar. Konuştuğu dil ne olursa olsun Müslüman halk millî benliğini kaybetmemiş, diğer Müslümanları kardeş olarak görmekte devam etmiştir (Karpaz, 2018).

Balkanlar’da etnik kimliğin en önemli belirleyicisi, ırk ya da dil olmamış, din olmuştur. Arnavutlar ve Boşnaklar Müslüman inancına sahiptir ancak ana dilleri Türkçe değildir. Balkanlarda yaşayan Müslüman halk aynı dili konuştuğu Bulgar veya Slavları değil, aynı dinde oldukları Türkleri kendilerine yakın görmüşlerdir (Gökdağ, 2012: 5).

1.3. Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti

Balkanlar ve Anadolu, 330 tarihinde Konstantinopolis’in kuruluşundan 1919’a kadar hemen hemen 1600 sene, kesintisiz olarak Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının idâresi altında bir siyasî bütün olarak birleşmiştir. İstanbul, her zaman bu iki kıtanın politik ve kültürel merkezi olmuştur. Bu 1600 yıl içinde sanki doğal bir karakter kazanmış bu politik birliği tehdit eden gelişmeler, batıda Tuna

ötesinden gelen Avrasya kavimlerinin, daha sonra Orta Avrupa'da yükselen kuvvetli devletlerin, Macaristan ve Habsburgların tehditlerine karşı koymak zorunda kalmış; doğuda Anadolu'da ise başlıca İran ve Irak'ta kurulan imparatorluklarla çetin mücadeleler yaşanmıştır. Üçüncü tehdit ise, Akdeniz üzerinden bilhassa Haçlılar döneminde kendini göstermiştir. Bu tehditleri bertaraf etmek için Bizans ve Osmanlı devletleri, Balkanlar ve Anadolu ötesinde güvenli bölgeler kurmak zorunda kalmışlar; bir taraftan Orta Asya'ya, öbür yandan Doğu Anadolu ve Kafkaslar'a, Irak ve Suriye'ye hakîmiyetlerini yaymışlar, Akdeniz'de güçlü donanmalar meydana getirerek deniz egemenliğini ellerinde tutmaya önem vermişlerdir. Boğazlar ekseninde Balkanlar ve Anadolu'da 1600 yıl sürmüş olan bu siyasi birliği Fransız tarihçisi M. L'héritier tarihte en önemli tarihi jeopolitik bölgelerden biri olarak tanımlamaktadır. Bu birlik, Bizans İmparatorluğu döneminde, 1204'te Haçlıların Konstantinopolis'i zapt etmeleri neticesinde dağılmış, imparatorluk parçalanarak Katolik Latin milletlerin egemenliği altına girmiştir. Bu dönemde Batı Anadolu'da Türkmen beylikleri toplanmış ve nihayetinde bu beyliklerden biri, Bitinya'da kurulan Osmanlı Beyliği, gaza ideolojisiyle Selçuklu Anadolu'sunun o büyük kültür kalıntısı ile kaynaşarak yüz yıl içinde Tuna Nehri'nden Fırat Nehrine kadar Anadolu ve Balkanları birleştirmiştir (İnalçık, 2012: 2).

Osmanlıların Balkan fetihlerine başlamadan önce Balkan yarımadasının siyasi manzarası şöyleydi: Büyük devletlerin kontrolünde yer alan Bulgaristan, Sırbistan, Bosna Krallıkları, Romanya'da iki prenslik ve daha küçük ölçüde Balkan devletleri vardı. Büyük devletler ise, doğuda Bizans İmparatorluğu, kuzeyde Tuna havzasının büyük bölümü üzerinde çok geniş bir Macaristan Krallığı vardı. İkisi de Balkanlar'ın gerçek efendisi olmak iddiasında idiler. Bizans iç karışıklıklar ile oldukça zayıflamıştı. Macaristan ise Avrupa'nın en güçlü kara devletiydi. Bu iki devletten başka batıda iki İtalyan devleti, kuzeydeki Venedik Cumhuriyeti ve güneydeki Napoli Krallığı da, Balkan topraklarında hakîmiyet kurmak istiyorlardı. Bu devletlerden sadece Bizans Ortodoks'tu diğerleri Katolik'ti. Balkan toplumlarının geneli ise Ortodoks'tu. Ortodoks halklar, çok ağır koşullarda yaşıyorlar ve mezhep özgürlükleri yoktu. Osmanlı Devletinde Sultan Murat Han, Balkan fetihlerini başlatan kişi olmuştur. Yıldırım hızıyla Balkan fütuhatına başlatmıştır. Tahta geçer

geçmez Edirne'yi (Temmuz 1362) fethetti. Aynı sene Meriç Nehrini geçip, 1363'te Filibe ve Zağra'yı fethederek Meriç havzasını kontrol altına almıştı. 1389'da şehit olduğunda Osmanlı idâresi Balkanlar'da geniş bir alana yayılmıştı (Öztuna, 2014: 17-18).

Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyetinde kılıç kadar, belki ondan da ziyade istimâlet siyaseti (hoşgörü) temel bir etmen olarak hesaba katılmalıdır. Politik bir terim olarak kullanılan istimâlet, kendi tarafına çekme manasına gelir. Osmanlı sultanları, bir memleketi kendi ülkelerine ilhak etmeden önce başlıca iki yolla hareket ederlerdi. Bir taraftan sınırlarda uç beyliklerinin önderliğinde yapılan gaza akınlarıyla sınır ötesine akınlar yapar, direnme gücünü kırarlar, sonra o devlet veya halkı istimâlet yoluyla kendilerine yaklaştırırlardı. İstimâlet politikası neticesinde, Osmanlı sultanları, can-mal garantisini, ahitname denilen güvence ile uygularlardı. Kısaca şöyle demek isterler ki: “Osmanlı sultanının hâkimiyetini tanırsanız, canınız, malınız ve dini hürriyetleriniz garanti altına alınacaktır. Bunu yeminle taahhüt ederiz” gibi vaatler, şehir ve kiliselere verilen ahitnamelerle sağlanmış olurdu. Şu gerçeği de burada belirtmek gerekir ki Osmanlılar, bir ülkeyi fethettikten sonra kendi rejimlerini, Osmanlı kanunlarını hemen uygulamazlardı. Bu politikanın gereği olarak ilk dönemde, Osmanlı idâresi halkın alıştığı kanunları ve vergileri hemen kaldırmamış zaman içerisinde Osmanlı sistemini uygulamıştır (İnalçık, 2012: 3-6).

Balkan yarımadasının Osmanlı hâkimiyetine hızlı bir şekilde intibak etmesi, bu hâkimiyetin uzun yıllar devam etmesi siyasî, sosyal ve kültürel sebeplere dayanmaktadır. Örneğin Osmanlı idâresi, Bizans ve Haçlılardan tevarüs eden feodal toprak rejimini ortadan kaldırarak araziye devlet eliyle işletmiştir. Bu yeni rejimde toprak, uç beyleri ve sonra sipahiler eliyle devlet kontrolü altında işletilmiş ve bu şekilde köylünün yükü hafifletilmiştir. Feodal sistemin getirdiği angaryadan kurtulan Ortodoks Hıristiyan köylü, yalnız vergi (haraç, ispenç) vermekle mükellef tutulmuştur. Osmanlı idâresinin Balkanlar'a yerleşmesi gerçek bir sosyal inkılâp alana getirmiş ve Ortodoks Hıristiyanlar, Katoliklik ile eşit gördükleri feodalizmden Osmanlı idâresi sayesinde kurtulabilmişlerdir (Karpat, 2018).

Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyeti de kuşkusuz uyguladığı İskân ve İstimâlet Politikaları kadar uyguladığı Millet Sistemi'de önemli bir yer tutar. İslâm müsamahası bu hâkimiyetin pekişmesinde ve yerleşmesinde tesirli olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyeti takriben 550 sene sürmüştür. Bu hâkimiyet üç dönem halinde incelenebilir. Bunlar:

1. Balkanlar'a giriş ve kontrolün sağlanması dönemi (1354-1683)
2. Kontrolün zayıflaması ve gerileyiş dönemi (1683-1821)
3. Kontrolün kaybedilişi ve Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından çekilmesi dönemi (1821-1913) (Sancaktar, 2011: 29).

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Millet sistemi Rum (Yunan), Bulgar ve Sırp Ortodoks kiliselerine ekonomik, dini, adli ve sosyal yetkiler, haklar ve hürriyetler verdi. Bu kiliseler kendilerine tanınmış olan geniş hakları, yetkileri ve hürriyetleri kullanarak varlıklarını, güçlerini ve Balkan halkları üzerindeki nüfuzlarını müdafaa edip sürdürdüler. Millet sistemi uzun bir müddet Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyeti için yararlı oldu. Ancak XVIII. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı merkezi idâre otoritesi zayıfladıkça Rum, Bulgar, Sırp ve Romen Ortodoks kiliseleri ve din adamları, ayrılıkçı ulusal hareketleri ve isyanları desteklediler ve hem de bizzat örgütlediler. Başka bir söylemle Balkan Ortodoks kiliseleri Balkanlar'da ulusal şuurun, kimliğin ve hareketlerin inşasında ve bağımsızlık mücadelelerinde büyük rol oynadılar. Bu kiliselerin politikadaki etkinlikleri bağımsızlık sonrasında da devam ederek günümüze kadar gelmiştir (Sancaktar, 2011: 45).

Balkanlar'da milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla Avrupalı büyük devletler özellikle Rusya balkanlarda etkinliklerini artırarak Sırp isyanı'nın çıkmasında önemli rol oynadı(1804). Sırp isyanını, İngiltere'nin desteğine sahip 1821 Yunan ihtilâli izlemiş ve bunun neticesinde Yunanistan 1829'da Osmanlıdan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuştur. 1878'e kadar Balkan yarımadasının büyük bir bölümü Osmanlı idâresinde kalmaya devam etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlar'ın büyük bölümü, Makedonya ve Trakya hariç Osmanlı idâresinden çıkmıştır. 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız devlet olmuşlardır. Bulgaristan'a ise muhtariyet tanınmıştır.

1908'de Avusturya-Macaristan Bosna Hersek'i ilhak etmiştir. 1912-1913 I.Balkan Savaşı ile Makedonya ve Trakya Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmış, Arnavutluk'da Sırbistan ve Yunanistan'ın eline düşmemek için 1912'de bağımsızlığını ilan etti (Karpaz, 2018).

1.4. XX. Asır Başlarında Osmanlı Devleti ve Yaşanan Gelişmeler

XX. asrın ilk yıllarında özellikle II.Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti ülke içinde meydana gelen siyasî karışıklıklarla uğraşırken, dışta Trablusgarp Savaşı'nın askerî ve malî sıkıntısı ve Rusya'nın Pan-slavizm politikasını daha da arttırması gibi sebepler Balkan toplumlarının kendi aralarındaki çıkar çatışması Osmanlı'ya karşı Rusya önderliğinde bir *Balkan İttifakı*'nın doğmasına zemin hazırladı. Rusya, slav topluluklarını yakın markaja alarak bir faaliyet başlattı. Kırım Savaşı'ndan sonra Ruslar Moskova'da bir kongre topladı. Bu kongreden sonra Rus Pan-slavistler Balkanları dolaşarak propagandalara başladılar. Böylelikle Balkanlar'ın önemli bir kesimini oluşturan Slavlar'da ayrılıkçı bir anlayışın zeminini oluşturdular.

Avusturya-Macaristan İmp. da Balkanlarda genişleme siyaseti izlemekteydi. Osmanlı Devletinde meşrutiyet'in seçim karmaşasını fırsat bilen Avusturya-Macaristan, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i resmen ilhak ettiğini duyurdu. Avusturya'nın bu şekilde davranmasının sebebi 1908'de *Osmanlı Meclis-i Mebûsanı*'na Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi ve bu vaziyetin Bosna-Hersek'le Osmanlı Devleti arasındaki bağı daha da kuvvetlendireceğini düşünmesindendi. Aynı gün *Girit Adası* da Yunanistan ile birleştiğini ilan etti. Bosna-Hersek'in ilhakından önce Avusturya-Macaristan ile anlaşan Bulgaristan, Slavların bu ilhaka gösterecekleri reaksiyonu önlemeye söz vermişti. Buna karşılık Avusturya, Bulgaristan'ın bağımsızlığını destekleyecekti. 6 Ekim 1908 günü Bulgaristan bağımsızlığını duyurdu. Bulgaristan Prensiği'nin Osmanlı Devleti ile olan tek bağı verdiği vergilerdi.

Ülke dışında bunlar olurken içte ise 31 Mart Vak'ası olmuş (31 Mart 1325/13 Nisan 1909) II. Abdülhamit tahtan indirilmişti. Bulgaristan bu savaşa daha II. Abdülhamit devrinde hazırlanmaya başlamış, ancak II. Abdülhamit'in üstün siyaseti

Bulgarlar'a bu fırsatı vermiyordu. Çünkü Bulgarlar, diğer Balkan devletleriyle ittifak oluşturacak uzlaşmayı bulamıyordu. Bu fırsatı İttihat ve Terakki döneminde bulacak olan Bulgarlar, Osmanlı'ya karşı Balkan ittifakının çekirdeğini oluşturacaklardır. Aslında 1909 senesinde II. Abdülhamit'de bir Bulgar taarruzu olduğu takdirde hemen savaşa girmek niyetindeydi. İttihat ve Terakki hükümeti bu öneriyi değerlendirmedeği gibi, Makedonya'daki anlaşmazlıkları gidermek emeliyle, 3 Temmuz 1910'da *Kiliseler Kanunu*'nu çıkarmıştır. Çıkarılan bu kanun ile Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasındaki ihtilafli kiliseler, okullar ve kutsal yerler sorunları giderilmiş, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhinde birleşmelerine sebep olunmuştur. Böylelikle Balkan milletleri arasındaki kanlı mücadelenin en önemli sebebi ortadan kalkmış böylece yeni yönetim bilmeden kendi elleriyle Balkan toplumlarının anlaşabilmeleri için uygun bir ortam hazırlamıştı. *Kiliseler Kanunu* ile Ortodoks cemaatine bağlı dinî bir kuruluş, bir bölgede hangi toplum nüfus bakımından çoğunlukta bulunuyorsa ona bağlı olacaktı. Sultan V. Mehmet Reşat bu yasa ile Hıristiyan unsurlar arasında süregelen anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak istediklerini izah etmiştir. Bu haberi duyduğunda sabık padişah II. Abdülhamit'in dehşete düşmüş olduğunu, Selanik'te onun muhafız komutanı olan Kurmay Yarbay Fethi (Okyar) Bey, hatıralarında şöyle söz eder: "*Abdülhamit başını iki eli arasına alarak, eyvah!... Şimdi Yunanlılar ile Bulgarların el ele vererek üzerimize çullanmalarını bekleyin. Ben bu birleşmeye otuz üç yıl türlü türlü sebeplerle mani olmuşum*" (Gül, 2012: 40-41).

1.5. Rusya'nın İzlediği Siyasetler ve Pan-slavizm

Panslavizm kökenini Çar I. Petro dönemine kadar inmektedir. Çar Petro, bir taraftan Rusya'nın batılılaşması yolunda büyük bir çaba sarf ederek çağdaş Rusya'nın temellerini atarken, diğer taraftan Rusya'nın açık ve sıcak denizlere inmesini Rus dış siyasetinin temel emeli haline getirmiştir. Bu emel, güney yolu üzerindeki İstanbul, Boğazlar ve Balkanlar'ı Rusya'nın nüfuz alanı olarak daha önemli hale getirmiştir. Çar Petro, bu politikasının açık bir göstergesi olan 1 Nisan 1702 tarihli bir mektubunda, İstanbul'daki elçisi Tolstoy'a Osmanlı Devleti ile politik, askerî, ticarî, coğrafi, durumlarını ele alan raporlar yazmasına işaret ederek

Osmanlı Devletindeki Ortodoksların kültürel ve ekonomik durumları konusunda bilgi edinilmesini ve Kudüs üzerinde Ortodokslara ayrıcalıklar verilmesi fikrini ortaya atılmasını istemiştir. Çar Petro'dan sonra Rusya'nın "açık denizlere açılması", dolayısıyla da Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi siyasetinin en aktif takipçilerinden biri de II. Katerina'dır. Katerina, 1768'de Osmanlı Devletine karşı açtığı savaşla Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden koparmakla kalmamış, Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'na koydurduğu iki madde ile de resmen Ortodoksların savunuculuğu iddiasında bulunmuştur. Böylelikle Rusya, emellerine erişmek yolunda Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme hakkını kendisinde görerek istediği anda harekete geçmek için yasal bir taban yaratmış ve Osmanlı topraklarını istila etmek için önemli bir adım atmış oluyordu. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki politik baskısı ve hareket tarzı, II. Katerina'dan sonra da Rus devlet adamlarının temel destek noktası olmuştur. XIX. asrın ortalarına doğru Türkiye üzerindeki Rus yayılmacı politikasının artması, bölgede büyük siyasi ve ekonomik çıkarları bulunan İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiştir. Bu iki devlet, 1841'deki Londra Konferansı ile Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması (1833) ile ele geçirdiği boğazlar üzerindeki üstünlüğüne bitirdikten sonra, Kırım Savaşı ile de Rus tehdidine net bir darbe indirmişlerdir. Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması (30 Mart 1856) ise Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü Avrupa devletlerinin teminatı altına almıştır. Bu arada Avrupa hukukundan istifade etmesi kabul edilen Osmanlı Devleti, Avrupa camiasına kabul edilmiştir. Rusya'nın geleneksel yayılmacı amaçlarına set çeken Kırım Savaşı, Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesi açısından önemli sonuçlar doğurmakla birlikte, Rus kamuoyu ve Pan-slavist çevreler üzerine de büyük tesir yapmıştır. Savaşın yarattığı hayal kırıklığı, II. Alexander idâresindeki Rusya'yı bir taraftan içine kapanarak geniş bir şekilde reform sürecine sokarken, diğer taraftan Rus toplumunda Avrupa düşmanlığını güçlendirmiştir. Pan-slavistler, gittikçe siyasi bir çizgiye kayan Pan-slavizm'i Rus toplumuna işlemeye koyulmuşlardır (Aydın, 2004: 75-76).

Bu arada Avrupa aydınları ve kamuoyunda Pan-slavizm'e karşı bir duyarlılık mevcut olup, olumsuz bir durumda ciddi bir reaksiyonun ortaya çıkması kaçınılmazdı. Ancak Pan-slavizm'e karşı Osmanlı'da uyanık bir tutumun

bulunmaması, Türk topraklarını Pan-slavizm için daha cazip hale getirmekteydi. Bu yüzden Kırım Savaşı sonrasında da Rus Pan-slavizminin birinci hedefi Balkanlar, birinci kurbanı ise Rumeli Türklüğü olacaktır (Şimşir, 1989: XLV).

Osmanlı tarihçisi Enver Ziya Karal, Rusya'nın Kırım Savaşı sonrası Pan-slavist hareketin Avrupa'da Rus çıkarları için ne ifade ettiğini şöyle açıklamıştır: *"Rusya, içeride ıslahat, güneyde ve doğuda fetihler yaparken, batıda da bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na zarar veren Slavcılık, Pan-slavizm hareketini sistemleştirerek Doğu Avrupa hakkındaki tarihi emellerini gerçekleştirmek için zemin hazırlamaya gayret etmiştir"* (Karal, 1988: 55).

1.6. Osmanlı Devletine Karşı Balkan İttifakının Kurulması ve Osmanlı Devletinin Takip Ettiği Siyaset

Balkan devletlerinin hepsinin, Osmanlı üzerinde olduğu gibi kendi aralarında da birbirlerine karşı hesapları vardı. Mesela Sırbistan'ın hesabı şöyleydi; Bosna-Hersek ve Karadağ'ı alıp Adriyatik Denizi'ne çıkmak ve "Büyük Sırbistan'ı" kurmaktı. Yunanistan hesabı, Megali İdea'yı gerçekleştirmek veya Büyük Yunanistan'ı kurmaktı. Bulgaristan ise 1878 Ayastefanos Antlaşması ile oluşturulan, Makedonya'nın büyük bir bölümünü içine alan ve Ege Denizi'ne kadar hudutları genişletilmiş "Büyük Bulgaristan"ın oluşmasını istiyordu. Karadağ ise, başta Arnavutluk'tan olmak üzere, etraflarındaki alacağı topraklarla genişlemenin peşindeydi.

Devletlerin bu isteklerinin çoğu da Balkanlar üzerinde birbiriyle çatışıyordu. Bu yüzden aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçebilmek için, birlik kurmakta zorluk çekiyorlardı. Balkan devletleri arasındaki mevzu bahis çıkar hesaplarına ve ayrılıklara karşın, Osmanlı Devleti'nin iç politika hayatında büyük bunalımlarla uğraşmak zorunda kalması, 1911'de Trablusgarp Savaşı'na girmesiyle 'askerî ve malî açıdan daha da zor duruma düşmesi ve bu savaşın Avrupa güçler dengesinde meydana getirdiği gelişmeler, Rusya'nın liderliğiyle Balkanlar'da birlik kurma işinin uygulama alanına konulmasına neden oldu. Özellikle Trablusgarp

Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin denizlerde büyük kayıplara uğraması, Balkan devletlerine Osmanlı'ya karşı harekete geçmeye cesaret verdi. Balkan devletleri arasında ilk yakınlaşma, Girit meselesinden dolayı Osmanlı Devleti ile arası bir savaşa varacak kadar açık olan Yunanistan'ın girişimiyle 1910 yılında oldu. Ancak 'askerî açıda olgunlaşmamış bir hareket olduğundan, başarısızlığa uğradı. Bundan sonra ise Yunanistan, askeri hazırlıklarını ilerletti ve diğer Balkan devletleriyle ittifak yapmak üzere harekete geçti. İlk teklifi de çok gizli olarak Bulgaristan'a yaptı. Ancak Bulgarlar, Yunanlılara güven duymadıklarından bu teklifi hemen cevaplamadılar. Rusya, 1911 yılında İtalya ve Fransa arasında "İkinci Fas Bunalımı"nın çıkmasından ve İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasından istifade ederek, evvelce teşebbüste bulunup da bir netice alamadığı Boğazları açtırma isteğini gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Rusya, başta müttefiki İngiltere olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı çıkması üzerine, bu konuda muvaffakiyet sağlayamadı. Bundan böyle Boğazlar'ı diplomasi yoluyla açtıramayacağını anladığından, amacını güçle ya da bir oldu-bittiyle sağlamak için fırsat kollamaya başladı. Aynı zamanda da son bir defa daha Balkan devletlerine dayanmaya ve onlarla Osmanlı Devleti arasında yapacağı aracılıktan istifade etmeye kalkıştı. Bunun için Balkan birliğinin kurulması konusuna öncelik verdi ve bu devletleri Osmanlılar aleyhine kışkırtmaya başladı (Uçarol, 2011: 25-26).

Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin birleşmelerine pek ihtimal vermiyordu. Bu sebepten Rumeli'nin savunması için gerekli olan önlemleri almamıştı. Rus Çarı II.Nikolay'ın aracılığı ve baskıları neticesinde Balkan ittifakının temeli 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan arasında "*Dostluk ve İttifak Antlaşması*"na imza atması ile atıldı. Bu antlaşmayla, Bulgaristan ve Sırbistan, birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanıyarak, Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket edeceklerdir. Bulgaristan ve Sırbistan'ın en temel hedefleri önce Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarını ele geçirmeyi ve daha sonra aralarında paylaşmayı esas alıyordu. Antlaşmanın yürütülmesi için ise Rusya'ya yetkiler verilmekteydi. Bu ittifakın imzalanmasından takriben iki ay sonra, balkan hükümetlerinin devlet adamları aralarında mütalaalar yapmaya devam ettiler ve 29 Mayıs 1912'de Sofya'da Bulgaristan ile Yunanistan arasında da bir "İttifak Antlaşması" imzalandı. Giriş

bölümü, dört madde ve bir “Beyannâme”den oluşan bu gizli antlaşma direkt Osmanlı Devleti’ne karşı yapılmış bir ittifaktı. İmzalanan bu antlaşma da Bulgar-Sırp antlaşmasında olduğu gibi savaştan sonra kazanılacak toprakların nasıl bölüşüleceği ile alakalı bir karar içermiyordu (Halaçoğlu, 2012: 296-297).

Balkan devletleri arasında ittifak kurulması aslında uzun gayretler neticesinde oluşturulmuştur. Osmanlı istihbarat ve diplomasisinin bunu fark edememesi ise çok enteresandır. Sözgelimi, Karadağ Prensi Nikola, 1910’da kendini kral ilan ederek açıkça Berlin Anlaşmasına aykırı hareket etmiş fakat bu duruma hiçbir devletten tepki gelmemiştir. Üstelik Nikola’nın taç giyme töreninde Bulgaristan Kralı Ferdinand ve veliahtı, İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele ve eşi, Rus Grandük’ü Nikolay ile eşi ve Sırbistan veliahtı bir araya geldiler. Aralarında Osmanlı Devleti’ni temsilen Hüseyin Hilmi Paşa da vardır. Paşa hariç, hepsinin aralarında akrabalık bağı vardır. Taç giyme töreninin, aslında “*Balkan İttifakı’nın bir gizli seansından başka bir şey olmadığını*”, Osmanlı temsilcisinden başka herkes bilmektedir (Andonyan, 1999: 65).

Balkan harbinin çıkmasından kısa bir zaman önce Osmanlı Devleti’nin Hariciye Nazırı olan Asım Bey’in Meclis-i Mebusan’da, “*Balkanlardan imanım kadar eminim*” diye bağırması en hafif tabirle kendini bilmezlikten başka bir şey değildi. 16 Temmuz 1912’de Halaskar Zabitân grubunun baskısı ile İttihat Terakki Hükümeti’nin düşmesinden sonra kurulan yeni hükümetin Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan’ın da evvelki Hariciye Nazırından farkı yoktu. Verdiği beyanatta: “*Bulgar hükümetinin sulhçu beyanatının samimiyetine inanmamak için hiçbir sebep mevcut değil*” diyen Osmanlı Hariciyesi’ndeki politik ve idarî gafletin ne derece vahim olduğunu gösterir. Osmanlı Hariciyesi, Sırbistan’ın Avrupa devletlerinden aldığı ağır ve hafif topların, Avusturya’nın vermediği izni Osmanlı toprağı olan Selânik’ten, Sırbistan’a girmesine müsaade etmesi ise Osmanlı Hariciyesi açısından oldukça düşündürücü bir vaziyettir. Yaşanan bu politik talihsizlik, ne yazık ki askeri alana yansımaktır. Balkan devletlerinin Osmanlı’ya saldıracakları apaçık belliyken, bu saldırıdan on gün önce Rumeli’de bulunan askeri birliklerden yetişmiş ve daha

önceki erattan seksen bin kadarı, ordudan terhis edilerek evlerine gönderilir (Arabacı, 2014).

Harpten hemen evvelki günler için, siyaset ve ordunun durumu da vahimdir: Ordu içindeki birlik ve beraberlik bozulmuştu. İttihatçı ve İtilafçı subayların birbirine düşmeleri erlere kötü örnek oluyordu. Arnavutlara karşı gönderilen silahlı birlikler tam bir çözülme içindeydi. Yer yer askerler subaylara kumanda ediyorlardı. Hükümet, Çanakkale’de başkaldıran askere karşı top kullanmak zorunda kaldı (Andonyan, 1999: 193).

Görülüyor ki Osmanlı hükümetleri yaklaşmakta olan bu büyük tehlike karşısında habersiz ve tedbirsizdi.

Balkan Savaşları esnasında İstanbul’da bulunan Alman basın mensubu Wilhelm Feldmann anılarında, İttihat ve Terakki’nin ortak miting çağrısının reddedildiğini ve bu yüzden sabah saat 10.00’da Hürriyet ve İtilaf yanlılarının, saat 14.00’te de İttihat ve Terakkicilerin ayrı olarak miting yaptıklarını belirtmektedir. Bu durum savaş tehlikesinin kapıda olduğu bir anda bile partililiğin önüne geçilemediğinin en önemli göstergesidir. 4 Ekim 1912 günü Sultanahmet Meydanı’n da yapılan bu iki büyük mitingde de savaş yanlısı sloganlar atılmıştır (Feldmann, 2004: 26).

Darülfünun’da yapılan İttihatçı talebelerin katıldığı bir toplantıdan oluşan kalabalık hükümet binasının merdivenlerini işgal edip, “*Osmanlı Hükümetinin savaş ilan edeceğine dair halka garanti vermesini*” isterler. Daha sonra birkaç İttihatçı, Darülfünun bayrağını merdivene dikerek, halkı galeyana getirici konuşmalar yaparlar. “*Can verdi mi bu millet? Evlatları ne güne bekliyor? İşte hepimiz hazırız, kanımızı son damlasına kadar akıtmaya!*” diye naralar atılmıştır. Yaşanan olaylar üzerine hükümet, sıkıyönetim ilan ederek gösteri, miting ve nutukları yasaklamıştır (Andonyan, 1999: 204-209).

1.7. Balkanlarda Milliyetçiliğin Yayılması

Balkan kavimleri arasında gelişen milliyetçi tavırların da birbirinden farklı olduğu görülmüyordu. Sözgelimi Yunan isyanının aynı anda hem Yunanistan'da hem de Romanya'da başlamış olması etnik temelden çok tarihi ve kültürel bir hareketin neticesidir. Bu isyanın temel hedefi şuydu: Başkenti İstanbul olmak üzere Rum patriğine bağlı ve Rumlardan oluşan bir devlet kurmak, başka bir söylemle Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktı (Ahmet Cevdet Paşa, 1993: 2700).

1829 Edirne Antlaşması'yla Yunan Krallığı bağımsız bir devlet olurken Sırbılar da muhtar (otonom) bir statüye kavuşmuşlardı. Sırbistan yalnızca kendi topraklarında birkaç Osmanlı askeri üssü bulundurmamak ve haraç ödemek yükümlülüğünü üstlenmişti. Metternich dahi bu antlaşmayı bir yıkım olarak nitelemiş ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının sonuna doğru yaklaştığı şeklinde açıklamıştı (Anderson, 2000: 91-92).

Batılı devletler de Hıristiyanları savunmak adına Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışıyorlardı. Milliyetçilik fikirlerin teşvik ederek Osmanlı Devleti'nin gücünü zayıflatmak için Yunanlıları kullanıyorlardı. Balkan Savaşına gönüllü olarak katılan Yunan yazar Nikos Kazancakis, *“Yunanistan, Batının bir kapatmasıdır. Batı dünyayı fethetmeye bakar; Doğu ise korkutucu bilinçaltı güçlerle kışkırtılmış olarak dünyaya atılır. Yunanistan arada kalmıştır”* demiştir (Kaplan, 1995: 313).

Yunanlıların bağımsızlığı Balkan halkları arasında milliyetçi düşüncelerin ortaya çıkmasına ve şiddetlenmesine yol açmıştı. Belki de en önemli tesir Bulgarlar üzerin de oluştu. Gabrova'da ilk batılı tarzda bir okulun açılmasıyla beraber Bulgar Dili ve Edebiyatı hızla gelişmeye başladı. Bulgarca kitapların yazılması halkı aydınlatmaya yönelik bu teşebbüsler halk arasında fikrî bir canlanmaya, Avrupa üniversitelerinde okuyan Bulgar gençlerinin de etkisiyle zirveye çıktı. XIX. yüzyılın ortalarına doğru, Fransız şair Lamartin'e, *“Bulgarlar istiklal için tümünden olgun bir millettir”* diyecektir. Tuna Valisi Mithat Paşa'nın yarısı Türkçe, yarısı da Bulgarca günlük *Tuna* ismiyle bir gazete çıkarması Pan-slavist politikaya karşı gibi olsa da Bulgar milliyetçiliğinin uyanmasına etki etmiştir. Böylelikle Bulgarların istiklali

içinde taban oluşmaya başlamıştı. Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında Fener Patrikhanesi'ne karşı girişilen bağımsız Bulgar kilisesini kurma gayreti tesirli olmuştu. Bulgarlar XIX. yy. ikinci yarısından itibaren Rusların da etkisiyle sürekli sorun oluşturmuşlardır (Zeyrek, 2012: 43).

Bulgarlar, Büyük Bulgaristan'ı kurmak için okullarda ulusal mefkûrelerine bağlı olarak eğitim yaptılar ve Türklere kin ve düşmanlık besleyerek bu mefkûrelerini yaşattılar. Bulgar mefkûresi gittikçe öyle bir duruma geldi ki Büyük Bulgaristan'dan çok onun doğmasına tek mani olabilecek olan Türk düşmanlığı oldu. Bulgarlar okullar açtılar ve her köşede çeteler oluşturdular (Nejat, 2001: 41).

Osmanlı Devleti, Balkan halklarının şahsi özgürlüklerini savunmalarına imkân tanıyarak din ve dillerine hiç bir müdahalede bulunmamış ve etnik temelde bir ulus tanımlaması yoluna gitmemiştir. Fakat Fransız Devrimi ile beraber egemenlik, özgürlük, eşitlik, insan hakları ve en önemli unsur milliyetçilik ve kişi haklarındaki gelişmeler devlet içindeki mahallî Hıristiyan unsurları etkilemiştir. Siyasal hak taleplerinin yeterince karşılanamaması, ortak dini ve kültürel özelliklere sahip olma, dış devletlerin açıkça teşvik ve kışkırtmaları neticesinde Balkan ulusları Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmışlardır (Demirel, 2016: 147).

1.8. Balkan Savaşı Öncesi Büyük Devletlerin Tutumları

Napoleon'u mağlup ederek mutlak monarşileri destekleyen büyük güçler 1815 yılında Viyana'da bir konferans tertip ettiler. Ev sahibi Avusturya, Avrupa'nın hudutlarının belirleneceği bu konferansa Osmanlı Devleti'ni de çağırmasına rağmen Osmanlı Devleti, bu ısrarlı çağrıya rağmen konferansa katılmamayı tercih etti. Osmanlı Devleti'nin böyle bir tavır belirlemesinde özellikle Rusya'nın gayrimüslim gruplar için taviz isteyeceği düşüncesi etkili oldu. Konferansta büyük devletlerin toprak bütünlüğü güvence altına alınırken Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün güvence altına alınması gündeme gelmiş ancak güvence sağlanmamıştır. Büyük devletler kendileri için başka Osmanlı için başka düşünüyorlardı. Hem Fransız Devrimi'nin getirdiği fikirlerle mücadele etme kararı alınıyor hem de aynı fikirlerin

Osmanlı coğrafyasında yayılmasının ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının önu açılıyordu (Demir, 2014: 121).

1815 Viyana Kongresi'nden itibaren Osmanlı-Avrupa münasebetleri diplomatik alanlarda Şark Meselesi (la Question d'Orient) isimi altında ele alınmaya başlanmıştı. Şark Meselesi'nin dört ana maddesi şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Birinci merhalede Balkanlardaki Hıristiyanların Osmanlı hâkimiyetinden kurtarılması ve bağımsızlıklarına kavuşturulması,

2. İkinci merhalede, Doğu Anadolu'da bulunan altı vilayette (Vilâyât-ı Sitte), önce ıslahat, sonra muhtar bir bölge veya bağımsız bir Ermenistan devleti sözünün, bilhassa İngiltere ve Rusya tarafından Ermeniler'e verilmesi,

3. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk olmayan Müslümanların (Arnavutlar, Boşnaklar, Araplar, Kürtler vb.) Osmanlı Türkleri'nden koparılması,

4. Son merhale, parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde Büyük Güçler (Düvel-i Muazzama) tarafından menfaat veya hâkimiyet alanları oluşturularak paylaşılması ve sömürgeleştirilmesi anlamına geliyordu. Bu tasarının ilk aktörü ve oyuncusu Yunanlılar olmuştur. 1821'de başlattıkları, on binlerce Türk ve Müslüman'ın katledildiği, göçe zorlandığı Mora Ayaklanmasıdır (Köylü, 2013: 132).

Balkanlar'da; Rusya, Avusturya ve İtalya başta olmak üzere Avrupa devletlerinin nüfuz kazanma mücadelesi ile Balkan devletlerinin milliyetçi projeleri, bu bölgeyi gittikçe daha huzursuz hale getiriyordu. Bilhassa Rusya'nın, 1904-1905 Savaşı'nda Japonya'ya yenilmesi ve arkasından 31 Ağustos 1907'de İngiltere ile Petersburg Antlaşması'nı imzalayarak Çin-Tibet-Afganistan-İran üzerinden Anadolu hudutlarına kadar Asya'da nüfuz bölgelerinin tespit etmesi, bu iki devletin yeniden Balkan politikasına önem vermelerine kapı araladı. Bu ise, Balkanlar'da gözü olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile İtalya'yı endişelendirdi. Bölgedeki devletlerarası çatışmaları daha da şiddetlendirdi. Bu sırada Almanya ile Rusya'nın da arası açılmaya başladı. Diğer taraftan ayaklanmalar ve çeşitli olayların çıkması,

Balkanlar'da günlük konular haline geldi. Böylelikle Balkanların durumunun gittikçe daha bunalımlı hale geldiği sıralarda, İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikolay, 8-9 Haziran 1908'de Reval görüşmesini yaptılar. Bu buluşmada, iki devlet arasında özellikle Makedonya ve Boğazlar mevzusu ele alındı. Ancak, müzakere neticesinde sadece Makedonya'da ıslahat yapılacağı duyuruldu. Bununla birlikte bu iki devletin 1907'de Asya'da yaptıkları bölüşmenin hudutlarını Anadolu'ya kadar getirmeleri, bundan sonra bu bölüşme hattının Osmanlı İmparatorluğu üzerinden de geçirileceği, başka bir söylemle devletin parçalanacağı düşüncesini güçlendirdi. Bu da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kaygıya düşürdü. Bunun üzerine, olabilecek müdahaleleri önlemek ve devleti içine düştüğü güç durumdan kurtarmak için, İttihat ve Terakki Cemiyeti, vakit geçirmeden meşrutiyeti ilan ettirmek üzere harekete geçti. Bu suretle Makedonya meselesi ve Reval görüşmesi, meşrutiyetin bir an önce ilan edilmesi için harekete geçilmesinde, diğerlerinin yanında daha önemli bir etken oldu.

İkinci Meşrutiyet döneminde (1908-1918) Osmanlı Devleti'nde "Düvel-i Muazzama" denilen Büyük Devletler, Balkanlarda kökleri XIX. yüzyıla hem de daha eski tarihlere varan ve gittikçe gelişen Balkan toplumları arasındaki mücadeleleri ve burada baş gösteren bunalımları kendi dış siyasi çıkarlarına göre analiz etmek amacını sürdürdüler. Özellikle 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i resmen topraklarına katması ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Rusya'nın Boğazlar'dan geçiş statüsünü kendi istekleri doğrultusunda değiştirme çabalarına girişmesi; diğer taraftan bir süreden beri Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun gelişmeye başlaması ve diğer nedenler, iki bloğa ayrılmış bulunan Avrupa devletleri arasındaki rekabeti Balkanlar üzerinde daha da şiddetlendirdi (Uçarol, 2011: 23-24).

Büyük devletlerin Balkan Savaşları öncesi yaptığı tek şey, *Babıali*'ye baskı yapıp Makedonya'da ıslahat yapmasını istemek olacaktır. Bunun savaş çıkarmak için bir bahane olduğu gayet açıktır. Avrupalı endüstrileşmiş emperyalist büyük devletlerin sulh hesabına hiçbir olumlu çaba göstermemesi *Şark Meselesi* ile de izah edebilir. Osmanlı hükümetinin, Balkan savaşları öncesinde ittifakları ortadan

kaldırmak için ihtiyaç duyulan önlemleri alamamaları mağlubiyeti kaçınılmaz kılmıştır (Gül, 2012: 43).

Balkan devletleri arasındaki anlaşmalardan Osmanlı hükümeti çok geç haberdar olmuştu. Muhalefet ile iktidar arasında sert bir mücadele yaşanıyordu. Bu karışık politik havadan çekinen İttihatçılar Temmuz 1912’de hükümetten çekildi. Osmanlı hükümeti, Büyük Güçlerin Balkanlar’da savaşa müsaade etmeyeceğini düşünüyordu. Ancak 3 Eylül 1912 tarihinde İstanbul’daki İngiliz büyükelçilik müsteşarı Charles Marling, İngiliz dışişleri bakanı Edward Grey’e gönderilen bir rapor da: “*İzlenecek politika yalnız Balkanları değil; Arapları, Ermenileri ve diğer ırkları da imparatorluktan ayırmak olmalıdır.*” şeklindeydi. Durum böyle iken İngiltere’nin İstanbul’daki Büyükelçisi Lowther’a gönderilen 21 Ekim 1912 tarihli bir telgrafta ise; Balkanlar’da savaşı önlemek için rasgele bir yükümlülük altına girilmeyeceği belirtiliyordu. Osmanlı Erkân-ı Harbiye Reisi Rasim Paşa ise askeri açıdan çekilen sıkıntılardan söz ediyordu. Şark ordusu Komutanı Abdullah Paşa, ordunun savaşabilecek bir durumda olmadığını: “...*Yalnızca Bulgarlarla dahi savaşamayız. Onları Çatalca’da durdurabilirsek ne âlâ...*” diye belirterek savaş, diplomatik yollarla önlenmeli diyordu (Birecikli, 2012: 23).

1.9. Balkan Savaşları Öncesi Osmanlı Ordusunun Durumu

Osmanlı ordusunun teçizatı oldukça iyiydi. Ancak Rumeli’de ordu birliklerinin yığınağı ve savaş düzeni vaktinde yapılamamış ve ihtiyaç duyulan tedbirler alınamamış, alınan tedbirlerde yanlış yapılmıştı. Öyle ki, seferberliğin ilanından sonra dahi, ordunun bu bölgede yapacağı harekât için elde doğru dürüst bir tasarısı yoktu. Ayrıca erzak durumu iyi değildi (Uçarol, 2011: 43).

Seferberliğin ilan edilmesine rağmen çalışmaların istenilen düzeyde gitmemesinde beklenmedik bir olayın önemli etkisi olmuştu. 9-10 Ağustos 1912’de bütün Marmara havzasını etkileyecek bir deprem yaşandı. Şarköy, Gelibolu ve Tekirdağ civârlarında büyük kayıplar ve zayıat oldu. Savaş öncesi yaşanan bu talihsiz olay deprem bölgesinde takriben 10 bin ‘askerin erzaksız kalmasına neden olmuştu. Mevcut erzak stoku ve hükümetin elindeki birtakım kaynaklar deprem

bölgesi halkına tahsis edilmişti. Buna karşın halkın idârecilerden şikâyetleri olmuştu. Bu durum ordunun iâşe ve mali açıdan zayıf kalmasına sebep olmuştu (Zeyrek, 2012: 188-189).

Nitekim savaşın başladığı sırada, piyasada mahalli ihtiyaçları bir haftadan fazla idâre edecek ölçüde hububat dahi yoktu. Diğer taraftan silahlı birliklerin ulaşım ve ikmal vaziyeti de kötüydü. Osmanlı ordusunun ekserisi acemi eğitim ve öğretimi de eksikti. Subaylar arasında siyasi çekişmeler, İttihatçı ve İtilâfçı olarak devam ediyordu. Bu siyasi çekişmeler Osmanlı ordusunu maddi ve manevi olarak çok zayıflatmış ve küçük Balkan devletlerini Osmanlı Devleti'ne saldırmaya teşvik etmişti. Bütün bu gelişmeler ve siyasi rekabet maalesef Mehmetçiğin zararına oluyordu. Hele gayrimüslim erler arasında itaatsizlik ve hıyanet olayları çoğalıyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya göre de, particilikten doğan ikilik subaylar arasında olması lâzım ast-üst ilişkilerini bozmuştu. Bunların yanı sıra subaylar arasında bir de "alaylı" ve "mektepli" olmak üzere de ikilik vardı. Bu durumlardan kaynaklanan çekişmeler ise orduda, disiplini bozmuştu. Üstelik ordunun ve halkın morali de iyi değildi. Osmanlı Devleti, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda donanmasının güçsüzlüğünün ve Ege Denizi'nde Yunan donanmasının üstünlüğünün ve egemenliğinin getirdiği olumsuz tesirleri görmüştü. Bu yüzden İkinci Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra, 1909'da donanmasını güçlendirmek üzere harekete geçmişti. O sırada Balkanlar kaynamaya başlamıştı.

Yunan hükümeti harekete geçerek donanmasını güçlendirmek için savaş gemisi satın alma yoluna gitti. Bir Rum olan George Averof'un vakfiyesi Yunan hükümetini memnun etti. 8 milyon drahmilik bir savaş gemisi alımı, bu geminin bahriyede eğitim için kullanılmasını ve gemiye kendi isminin verilmesi bağışın koşullarını oluşturuyordu. *Averof* ismini alacak geminin Yunan donanmasına katılması Osmanlı hükümetini iyiden iyiye endişelendirmişti. Osmanlı Devleti, kara ordusu için bir müddetten beri Alman generallere görev verdiği gibi bu kez donanması için de İngiliz amiralleri ülkeye davet etmiştir. Nitekim İngiltere, 2 Şubat 1909'da Amiral Douglas A. Gamble'i, sonra da onun yerine Mart 1912'de Amiral Arthur H. Limpus'u Osmanlı ülkesine göndermiştir. Ancak bu İngiliz amiralleri

Osmanlı donanmasının modernizasyonunda başarılı olamamışlardır. İngilizlerin Osmanlı donanmasını güçlendirmeyi pek istemedikleri, hatta ıslahat yerine oyalama yolu tuttıkları da belirtilmektedir. Yunanistan'da ise bir yandan İngiliz amirallere donanmasında görev verirken diğer taraftan Almanya ve İtalya'dan savaş gemileri alarak Osmanlı donanmasına üstünlüğü sağlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, yeni savaş gemileri satın almak için 1910 senesinde İngiltere'ye müracaat etmiş, ancak olumlu cevap alamamıştır (Uçarol, 2011: 43-44).

Yunanlıların, donanmalarını güçlendirmesi üzerine Osmanlı hükümeti 1910'da Almanya'dan çok acil *Barbaros Hayrettin* ve *Turgut Reis* ismini alacak iki zırhlı satın alınmıştı. Böylelikle iki ülke, Ege Denizi'nde birbirlerine karşı üstünlük sağlamak üzere silahlanma yarışına girişmişti (Toprak, 2013: 28).

Osmanlı Devleti XIX. yy. başlarında, gerek askerî ve gerekse ekonomik olarak eski gücünü kaybetmiş, topraklarını bile savunmakta zorlanan bir vaziyete gelmiştir. Bu süreçte Sultan Abdülaziz döneminde denizlerde üstünlük kurmak için, 15 zırhlı, 11 kruvazör, 40 torpidobot, 7 gambot ve 57 yardımcı gemiden oluşan 130 parçalık bir donanma meydana getirildi. Ancak bu donanma plansız, programsız ve ihtiyaç duyulan teknik kadrodan yoksundu. Bunun yanında donanmanın uzun müddet Haliçte atıl bekletilmesi ve muhârebe gücünden uzak tutulması yaşanan bir başka olumsuzluktur. Bu süreçte özellikle İngiltere'den bir hayli gemi satın alınmış, ancak İngiltere Osmanlı'nın Akdeniz'de üstünlük sağlayacak bir donanmaya sahip olmasını engelleyecek politikalarla Osmanlı Bahriye Nezareti'ni yanlış yönlendirmiştir. 1910 yılında İngiltere'ye staj için gönderilen Osmanlı subayları Trablusgarp Savaşı başlayınca geri dönmüş ancak İngiltere kendi tarafsızlığını öne sürerek bu subayların savaşa katılmasını engellemiştir (Özlu, 2012: 10).

Savaşın hemen öncesinde Osmanlı ordusunda çok hatalı kararlar alındı. Bunların en önemlisi, 29 Temmuz 1912 tarihinde, 1908 tarihinde silah altına alınan nizamî erlerden oluşan 120 tabur 'askerin terhisi ve İzmir ve Çanakkale'de toplanan redif birliklerini izinli sayılarak ordudan gönderilmeleridir. Yaklaşık olarak 75.000 askerin ordudan ayrılması çok büyük hataydı. Osmanlı Devleti, bu sırada önemli bir askeri hata daha yaptı. Sırbistan'ın Avrupa'dan satın aldığı topların Sırbistan'a

nakline, Avusturya-Macaristan Devleti izin vermedi. Lakin Osmanlı Devleti bu silahların Selanik üzerinden Sırbistan'a götürülmesine müsaade etti. Böylelikle de Sırb ordusundaki topçunun güçlenmesine yardım etmiş oldu. Bu topların bir savaş durumunda, Osmanlı ordusuna karşı kullanılabileceğini değerlendiremedi. Harbin öncesinde orduda yenileşme düşüncesiyle, bir bölüm tecrübeli subaylar kadro dışı bırakılmış ve bu durum da orduda bazı dargınlıklara neden olmuştu. Yukarıda zikrettiğimiz üzere orduda politika da çok yaygınlaşmıştı. Subayların bir bölümü kendini "İttihatçı" bir bölümü de "İtilafçı" olarak adlandırıyor ve bu iki grup birbirlerini neredeyse düşman olarak görüyordu. Bu durum da ordudaki birlik ve beraberliği yaralıyor ve görevlerin tam olarak yerine getirilmesini bile engelliyordu. Ayrıca iletişim de son derece zayıftı. O derece zayıftı ki Libya'daki savaşta, Trablusgarp ve Bingazi'deki subaylarımız savaşın bittiğini ancak savaştıkları İtalyan subaylarından öğrenebilmişlerdi. Bütün bu olaylar gösteriyor ki imparatorluk, Balkan Savaşları'na tamamıyla hazırlıksız yakalandığı ve tarihinin en ağır yenilgilerinden birini yaşayacağı açıkça görülmektedir (Taşkiran, 2012: 10).

Savaşın çıkmasına birkaç gün kala Osmanlı istihbaratı hâlâ dört Balkanlı devletin askerî ve siyasî ittifakını ve Rusya'nın bu birleşmede oynadığı rolü kavrayamamıştı. İttihatçılar II. Meşrutiyet'in getirdiği coşkuyla İngiltere Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in telkin ve tavsiyesine uyarak *Yıldız İstihbarat Örgütü*'nü dağıtmışlardır. Bu politik gaflet ve akıl tutulması İngiliz istihbarat örgütü *Intelligence Service*'nin rahat etmesini sağlamıştır. Böylesi karmaşık bir dönemde devlet istihbaratının zafiyeti ve üstelik saflık derecesindeki iyi niyetle başka devletlerden istihbarat dilenilmesi zarara rızasıyla gitmek derecesinde bir hamakat idi. Bu vaziyet belki de saflık, iyi niyet veya devlet akli algısının yetersizliği gibi sebeplere dayandırılrsa da bu kadar hata Osmanlı bürokrasisindeki bir hainlik kuşkusunun de varlığını akıllara getirmektedir (Gül, 2012: 41).

Osmanlı Devleti'nde son dönemlerde askeri sınıf, Alman sisteminin hâkim olduğu Harbiye Mektebi'nden mezun olmuş kişilerdi. Bu okullarda Goltz Paşa başta olmak üzere ders veren Alman subaylarının Osmanlı İmparatorluğu'na taşıdığı temel fikir, tüm milleti silâh altında tutmayı amaçlayan militarist bir dünya görüşüydü. Bu

sistemde yetişen subaylar Pozitivizm ve aydın despotizminin tesiri altında kalmışlardı. Bu subay sınıfının fikir altyapısında geleneksel kaynakların yeri oldukça zayıftır. Bundan dolayı olayların tarihsel arka planına kafa yormak yerine, gündelik hayatın içinden üretilen, bir tür hal çareleri arama siyasetine yatkın idiler. Dolayısıyla rejimin “iç düşmanlara” karşı savunmasında ordunun gücüne müracaat etmekten çekinmiyorlardı. Sistemin temelinde genç yaşta bir subay adayını ‘askerî değerlerle yoğurmak gibi bir hedef vardı. Uzun bir askeri eğitim, ortaokuldan itibaren parasız ve yatılı bir ortamda askeri değerlerin üstün tutulduğu ve vatan kurtarmanın ana amaç olduğu bir ortam oluşturulmuştu (Mardin, 1994: 220).

Ordu bir yandan modernleşirken militarist Alman ideolojisi ile de çepeçevre sarılmıştı. Açıkça siyasete müdahale ve ortak olunmaya başlanmasıyla, kimi subayların görevini kötüye kullanarak türlü yolsuzluklara girdikleri görülmüştü. Askeri sırları ifşa edecek derecede gazetelere yazı verenden, verilen memuriyetlere gitmekte direnenlere kadar farklı olaylar yaşanıyordu. II. Abdülhamit’in idare tarzına karşı Harbiyelilerin büyük reaksiyonu vardı. Bütün Harbiyeliler için hürriyet ortak bir istek ve ideal denirse de bu pek doğru bir tespit değildir. Şerif Mardin bu konuda şöyle demektedir: “Jön Türklerin en büyük emellerinin hürriyet olduğu doğru değildir. Jön Türklerin en büyük isteği Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını durdurmaktır” (Zeyrek, 2012: 277).

Meşrutiyetin ilan edilmesine rağmen özellikle 3. Ordu’da bir takım huzursuzluklar devam ediyordu. Hem de Meşrutiyetin ilanındaki tesirli rollerine rağmen Enver Bey, İsmail Hakkı Bey ve Fethi Bey gibi şahıslar siyaset ile ilgilerini kesmek amacıyla, Avrupa ordularındaki disiplini görmek, nazari ve uygulamalı yeteneklerini geliştirmek için Avrupa başkentlerine askeri elçilik uzmanı olarak gönderilmişlerdi. Bu sadece bazı kimselerin politize olmalarını engelleyici küçük bir önlemdi. Nitekim Goltz Paşa, 3. Orduyu, “*askeri Cumhuriyet*” olarak tarif etmişti (Ahmet İzzet Paşa, 1992: 45).

Rus sefaretî Baş tercümanı Mandelstam’ın da İttihat ve Terakki erkânından naklen anlattığı acı bir hakikat vardır. 3. Ordu subayları yıllarca Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleriyle çarpışa çarpışa çeteleşmiş ve netice itibarıyla bu ordu, anlayış

bakımından büyük bir çete haline gelmiştir. Subay sınıfını etkileyen olaylardan birisi de adi suçlardan dolayı Divan-ı Harplerce mahkûm olmuş çok sayıda subayın meşrutiyetin ilanından sonra yeniden orduya alınması ve terfi ettirilmiş olmalarıdır. Ergiri Mebusu Müfit Bey, meclise bir soru takriri vererek, “Ordumuza katillerin ve sirkat ile mahkûm olmuş olanların bulunmasını kabul edelim mi?” diye sormuştu. Seferberlik sırasında Gümölcine’de 3.000 askerli bir alayın komutanı bütün askerler silâh altına alınmaya kadar alayının başına geçmeyi reddetmişti. Savaş bütün hızıyla devam ettiği sırada subay çadırlarına fahişeler girebiliyordu. Mütareke sırasında düşman işgal ettiği ülkede yollar inşa ederken, Edirne komutanı, subayları sefahat yerlerinden uzak tutmak için, düşmanın her türlü sürprizlerine karşı hazır olunması için günlük emirler yayınlıyordu (Zeyrek, 2012: 278-279).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ordu konusunda şunları söylüyordu: “İstedığınız kadar meşrutiyeti getirin, istediğiniz kadar değişiklik yapın bu gemiyi yürütemezsiniz, çünkü kazanı yanmıyor. İdealsiz bir orduyu ne yaparsanız yapın düzeltemezsiniz” demiştir (Karaosmanoğlu, 2010: 180-181).

İKİNCİ BÖLÜM

I. BALKAN SAVAŞI'NIN NEDENLERİ VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.1. I.Balkan Savaşı'nın Nedenleri

Balkan Savaşlarının sebebi savaşın başlamasından yaklaşık olarak 34 yıl öncesine (Ayastefanos Antlaşması'na) kadar götürülmektedir. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın hudutları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsız olması ve Sırbistan'ın topraklarını genişletmek istemesi, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da oluşturduğu hava ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir. Ancak Balkan devletlerinin birleşmesine pek olasılık vermeyen ve Bulgar ordusunun silahlı gücünü önemsemeyen Osmanlı hükümeti, Rumeli'nin savunması için gerekli olan önlemleri almamıştı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ordunun siyasete angaje olması Osmanlı ordusunun muhârebe gücünü zayıflatmıştı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti II. Meşrutiyet sonrası seçimlerle uğraşırken, fırsattan istifade eden Avusturya-Macaristan, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurdu. Avusturya-Macaristan'ın bu şekilde davranmasının sebebi 1908'de Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'na Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi ve bu vaziyetin Bosna-Hersek'le Osmanlı Devleti arasındaki bağı daha da kuvvetlendireceği endişesiydi (Halaçoğlu, 2012: 296-297).

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Hükümetinin 3 Temmuz 1910'da "Kiliseler Kanununu" çıkarması Balkan devletleri arasındaki problemleri çözerek birbirlerine yaklaşmalarına zemin hazırladı. Kanunla beraber Sırlar ve Bulgarlar arasındaki anlaşmazlıklar hızla çözüldü, birbirlerine karşı olan düşmanlıkları bitmiş ve Osmanlı Devleti'ne yönelmiştir. Bulgarlar, 1911 ve 1912 senelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı Sırlar ve Yunanlılarla ittifak antlaşmaları yaparak, siyasî ve askerî işbirliği sağlamışlardır. Son olarak Karadağ'ın da söz konusu ittifaka dâhil olmasıyla Balkan devletleri artık Osmanlı ile savaşmaya hazır hale gelmişlerdir.

Osmanlı'ya bakıldığında ise siyasî istikrar kaybolmuş, ordu ise hem siyasete fazla bulaşmış hem de koordinasyon ve disiplinden yoksun bir hale gelmiştir. Durumun kendi lehlerine olduğunu gören Balkan devletleri, 30 Eylül 1912'de Babiâli'ye bir nota vererek, Osmanlı Devleti'nden bazı vilayetlere muhtariyet verilmesi, Belçikalı ve İsviçreli valiler ataması, seçimler yoluyla vilayet meclislerinin kurulması, jandarma örgütü oluşturulması, öğretim serbestliği tanınması, askeri milis teşkilatı kurulması gibi isteklerde bulunmuşlardır (Karaca, 2012: 108).

Halk ağır vergiler altında yeni hükümetten hayat şartlarının düzeltilmesini beklerken 1 Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan seferberlik ilan etti. Aynı gün bu dört devlet, Sultan Reşad'ın doğum günü olmasına rağmen elçilik binalarına bayrak çekmemişlerdi. Bu durumun fark edilmesi üzerine Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri bilgilendirilmişti. Bu devletlerin ortak bir harekâta girişecekleri belli olmuştu (Uçarol, 1989: 376-377).

2.2. I. Balkan Savaşı'nın Başlaması

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla I. Balkan Savaşı başlamış oldu. Balkan devletlerinin en zayıf olanının bu teşebbüse liderlik etmesinin bir nedeni olmalıydı. Bu, Kral Nikola'nın hanedanının prestijini arttırmak ve Balkan Slavlarının lideri rolünü almak istemesidir. Artık Balkan Savaşı fiilen başlamış oldu (Zeyrek, 2012: 200).

Osmanlı ordusu, savaşta toplam 1.400.000 kişilik bir askeri güce sahipti. Bu miktarın % 25'ini gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Balkan Savaşına katılan devletlerin toplam askeri gücü ise 931.200 kişidir. İlk savaş ilan eden Karadağ'ın asker miktarı 37 bin, Yunanistan'ın 192 bin, Sırbistan'ın 324 bin, Bulgaristan'ın ise 378 bin kişidir (Andonyan, 1999: 214).

Balkan ittifakının ordusu Alman Krupp silahlarıyla donatılmıştı ve belirli amaçlı da olsa uçakları vardı. Ayrı olarak Yunanistan'ın bir de donanma gücü vardı (Taşkiran, 2012: 11).

Avrupa'nın önde gelen devletleri Balkanlar'daki bu gelişmelerin büyük bir savaşa dönüşmesinden endişe ediyorlardı. Nitekim Avusturya-Macaristan ve Rusya, Batılı devletler hesabına bir deklarasyon yayımlayarak; Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında yapılacak savaşın nihayetinde sınırlar değişmeyeceğini ve statüko aynen devam edeceğini belirterek Osmanlı Devleti'nden Berlin Antlaşması'nda belirtilen reformların Rumeli topraklarında yapılmasını istediler. Çünkü Balkanlarda çıkacak bir savaştan en çok Avusturya-Macaristan olumsuz etkilenecekti. Osmanlı Devleti buna bir cevap hazırlarken, bu sefer de dört Balkan devleti aynı istekleri 13 Ekim'de bir ultiमतom ile bildirdiler. Babıâli, bu ultiमतomu reddetti. Bunun üzerine, 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan ve bir gün sonra da Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler (Zeyrek, 2012: 200).

Balkan devletleri askeri hazırlıklarını bitirdikten sonra savaşı başlatmışlardı. Osmanlı devleti ise hazırlıksız bir şekilde kendini bu savaşın içinde buldu (Hayta, 2010: 20).

Balkan Savaşları iki aşamada cereyan etmiştir. Birinci aşama Balkan devletlerinin Osmanlı Devletine karşı saldırıları, ikinci aşama ise Balkan devletlerinin kendi aralarında Osmanlı'dan aldıkları Makedonya topraklarını paylaşamamaları üzerine çıkmıştır. Her türlü hazırlığını yapmış Balkan Devletlerine karşı doğru dürüst bir hazırlığı olmayan Osmanlı Devleti Garp ve Şark ordusu adında iki ordu kurmuştu. Osmanlı'da seferberliğin zamanında yapılmamış olmasından dolayı Şam, Bağdat ve Erzincan'da bulunan askeri birliklerden kuvvet gelmemiştir. 21 Eylül 1912'de savaşa hazırlık emrini almış olan 87. Alay bir ay sonra Trabzon'dan yola çıkabilmişti (Okur, 2006: 615).

Osmanlı ordusunun Başkomutanı padişah Sultan Mehmet Reşad idi. Nazım Paşa başkomutan vekili olarak görev yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki kuvvetleri Şark ve Garp cephesi olarak iki ayrı cepheye ayrılmıştı. Şark cephesinde ekseriyetle Bulgarlara karşı, Garp cephesinde ise Yunan, Sırp ve Karadağlılara karşı savaşlar yapıldı. Trakya'da Şark ordusu ve Balkanlar'da Garb ordusu savaşmıştır. Trakya'da bulunan Şark ordusu Abdullah Paşa kumandasında 4 kolordu vardı. Kolordular Edirne-Kırklareli hattında bulunuyordu. Edirne ve civârı ise Mehmet

Şükrü Paşa tarafından savunuluyordu. Balkanlarda bulunan Garp ordusu Ali Rıza Paşa kumandasındaydı. Bu cephenin İştib, Üsküp, Alasonya, Yanya ve İşkodra bölgelerinde görev yapan paşaları ise Tahsin Paşa, Esat Paşa ve Hasan Rıza Paşa idi. Osmanlı ordusunun Birinci ve İkinci orduları Rumeli'deydi. Bunlardan Birinci ordu, Edirne'den İstanbul'a kadar olan bölgedeydi ve Bulgaristan'a karşı görevlendirilmişti. Bu ordunun dört kolordusu vardı, bunlar İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne'deydi ve 220 bin civârında askeri kuvveti, 454 topu vardı. Makedonya'da bulunan İkinci ordu (Garp ordusu) ise, daha kuvvetli sayılıyordu. Bu ordunun 340 bin 'askeri ve 500 topu vardı (Taşkıran, 2012: 12).

2.3. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Şark Ordusu

Bulgar Kuvvetleri 1. 2. ve 3. Ordularıyla 18 Ekim 1912'de taarruza geçtiler. 21 Ekim 1912 günü 2. ordu Arda ve Tunca nehirleri arasından Edirne'nin 16-20 kilometre batısı ile Edirne kuzeyi bölgesine kadar ilerledi. Bulgar orduları Tunca nehrinin doğusundan Edirne-Kırklareli hattının 15 kilometre kuzeyine kadar yaklaştılar. İstanbul'da bulunan Mürettep 18. Kolorduya Kırklareli bölgesine, Tekirdağ'daki 17. Kolorduya Saray'ın güneyine yanaşması için emir verildi. Bulgar ordusunun dağılık vaziyeti ve kuvveti, doğu yanına bir taarruz fırsatını veriyordu. Ancak, Şark Ordusu'nun birlikleri de dağılıktı. Bunların toplanmalarının beklenmesi için zamana ihtiyaç vardı. 17 Ekim 1912'de Şark Ordusu karargâhı İstanbul'dan Lüleburgaz'a gelmişti. Şark Ordusu, Kırklareli-Edirne-Yenice hattında savunma kararını verdi. Başkomutan Vekili Nâzım Paşa'nın sürekli işe karışması ve baskısı neticesinde, takriben iki misli üstün bulunan Bulgar kuvvetlerine karşı taarruza karar verildi. O sırada Kırklareli-Edirne çevresinde 1., 2., 3., 4. Kolordular, Edirne'deki birliklerden teşkil edilen Mürettep Kolordu ve Atlı Tümeni vardı. 21 Ekimde, sıklet merkezi Kırklareli-Yanbolu genel doğrultusunda olmak üzere ileri harekâta geçildi (Görgülü, 2014: 6-7).

Abdullah Paşa kumandasındaki Şark ordusu Bulgarlar karşısında kısa sürede bozguna uğramış, 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise Muhârebesi'nin kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a çekilmişti. Bir hafta sonra 28 Ekim 1912'de burada yaptığı ikinci muhârebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Şark

Ordusu komutanı Abdullah Paşa, Bulgarlara karşı ordunun durumunu göz önünde bulundurarak savunmada kalmak istiyordu (Halaçoğlu, 2014: 14-50).

Aynı zamanda Osmanlı ordusunun seferberliği hâlâ tamamlanamamış, seferber edilen erlerin % 25'i daha birliklerine katılamamıştı. Zamansız terhis dolayısıyla orduda yeterli eğitim görmüş personelde azalmış; bu yetmiyormuş gibi, birliklerin toplanmaları ve hazırlıkları bitiremeden taarruza geçilmiş ve düşman karşısında parça parça ezilmişti. Bu hal, savaş azminin sarsılmasına ve moralin yıkılmasına yol açtı. Birliklerde disiplin kalmadı ve subaylar, birliklerine hâkim olamadılar. 28 Ekim 1912'de Bulgar taarruzları başladı. Dört gün süren Pınarhisar-Lüleburgaz kesimindeki muhârebede de ordu bozgun halinde geriye kaçınca, Çatalca'ya çekilmeye karar verildi. 13 Kasım 1912'de Çatalca mevzii önüne gelen Bulgarlar, 17 Kasım'da taarruza geçtiler ise de muvaffakiyet sağlayamadılar; durmak zorunda kaldılar. 2. Bulgar ordusuna karşı 22-24 Ekimde Edirne'yi bir baskın ile ele geçirme teşebbüsü başarısızlığa uğradı. Şark Ordusunu, Lüleburgaz ve daha sonra Çatalca savaşlarını yaparken, Edirne'deki kuvvetler savunmaya devam ediyordu. 16 Kasım'da ablukayı kıran Bulgar ve Sırp askeri birlikleri, ayrı ayrı tahkimat yaparak, 21 Kasım'dan itibaren Edirne'yi top ateşine tuttular (Görgülü, 2014: 7-8).

Şark ordusunun yenilmesi ve Yunanistan'ın Ege'de üstünlük sağlaması ile Şark ordusunun Makedonya ve batıda bulunan Osmanlı Garb ordusuyla ile irtibatı kesilmiş oldu, Garb ordusu da 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırlara yenilerek Manastır'a çekilmiştir. Sırb Ordusu'nun Üsküp'e girmesinden sonra Balkan devletleri Makedonya'yı işgale başlamışlardır. Yunanlılar ise, 8 Kasım'da Selanik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler. Rauf Bey'in (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Ege Denizi'nde Yunanlılarla tek başına savaşarak muvaffakiyet göstermesi neticeyi değiştirmemiştir. Sırbistan'ın genişleyerek, Arnavut bölgelerini işgal etmesi ve Adriyatik'e inmesi üzerine kaygılanan İtalya ve Avusturya'nın desteklemesi neticesi 28 Kasım 1912'de Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Birkaç hafta gibi kısa bir süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin durumu içler acısı bir hale gelmiştir. Bu geri dönüşü olmayan kaybetme sırasında sadece Edirne Bulgarların, Yanya Yunanlıların

ve İşkodra kalesi de Karadağlıların abluka etmelerine karşı savunmalarını sürdürmekteydiler. Bulgarların İstanbul kapılarına kadar dayanmış olmasından, kendi çıkarlarının tehdit altına girdiğini düşünen Rusya, Bulgaristan aleyhine bir politika izlemeye başladı. Meriç'in doğusunda kalan toprakların Bulgaristan tarafından ilhakını tanımayacağını bildirdi. Balkan Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, Osmanlı Devleti'nin uğradığı bu ağır ve beklenmedik kaybetme, iç siyasette büyük reaksiyonlara yol açtı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bu çaresiz vaziyeti karşısında Ahmed Muhtar Paşa sadarettten çekildi ve yerine, 29 Ekim 1912'de dış siyasette İngiltere yanlısı denilen Kâmil Paşa yeni hükümeti kurdu. Ancak bu değişiklik de savaşın aleyhte seyrine mani olamadı.

17 Aralık 1912'de başlayan Londra Konferansı uzun sürmesine rağmen Arnavutluk, Ege adaları ve Edirne'nin bırakılmak istenmemesi sebebiyle dağıldı. Konferansın dağılması üzerine Büyük devletler, savaşın yine başlamaması için 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, Edirne'nin Bulgarlar'a verilmesini, Ege adalarıyla ilgili kararın Büyük devletlere bırakılmasını istediler. Savaşın devam etmesi halinde Osmanlı Devleti'nin daha da zor vaziyete düşeceğini bildirdiler. Görüldüğü üzere, Balkan Savaşı'nın başlangıcında, savaş sonrasında Balkanlar'da statükonun değişmeyeceği garantisini veren Büyük Devletler, bu sözlerini unutmuşlardı. Balkan devletlerini desteklediklerini ve sınır değişikliğini kabul ettiklerini göstermişlerdir. Garb Ordusu 23-24 Ekim'de Kumanova'da giriştiği savaşta Sırlar'a yenildi ve Manastır'a çekildi. Bunun üzerine Sırlar ortaçağ Sırp Krallığı'nın başşehri olan Üsküp'e girdiler. Türkler, tarihinin hiçbir döneminde bu derece ağır bir hezimete uğramamışlardı (Halaçoğlu, 2002: 299-300).

Ne yazık ki 1908'de meşrutiyet ilan edilirken duyulan heyecan, aradan dört yıl geçtikten sonra, Balkan toprakları ciddi bir saldırıyla karşı karşıya kaldığında ne cemiyet, ne ordu ne de halk tarafından duyuluyordu. Hiçbir hazırlık emaresi yok, dağınıklık ve ayrılıklar rüzgârı esiyordu. Ziya Gökalp, daha 1911'de *Genç Kalemler Mecmuası*'nda "Altın Destan" ismiyle yayınlanan uzun manzumesinde bu gerçeği acı bir şekilde dile getirmişti. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'a karşısında başlayan savaş, ilk birkaç hafta içinde hezimete dönüşmüştü. Osmanlı ordusunun

ansızın bir den çok cephede Balkan topraklarını savunma yeteneğini kaybettikleri ortaya çıkmıştı. Yunanlılar da Selanik'i bir mermi bile atmadan ele geçirdiler. Osmanlı Devleti, hiç kimsenin beklemediği bir mağlubiyetle karşı karşıya kaldı (Zeyrek, 2012: 201).

2.4. I. Balkan Savaşı'nda Garp Cephesi ve Vardar Ordusu

Bekir Sıtkı *Garp Ordusu Harekâtı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu* adlı eserinde Vardar Ordusu hakkında şu bilgilendirmeyi yapmıştır:

Vardar ordusu Kumandanı Ferik Zeki Paşa hazretleri olup seferberliğin ilanı ile ordu kumandanlığına atanmıştır. Erkân-ı Harbiye Mektebi Müdürü Mir Alay Halil Bey'dir (Süleyman paşazade) Vardar ordusu esâsen üç kolordu ile bir müstakil atlı firkasından oluşmaktaydı. Vardar ordusu Rumeli Garp ordusunun ehemmiyetli bir bölümünü oluşturur. Sahrâ muhârebelerini bu ordu, hâl ve fasıl edecekti. Vardar ordusu'nun Kumanda heyeti Almanya'da tahsil görmüş subaylardan oluşmuş çoğunluğu Almanca bilir. Ayrıca Vardar ordusunda Alman subaylarda mevcuttur. Subayların bir lisan bilmelerinin çok önemli olduğunu dil bilmek sadece konuşmak için değil; ilim için, fen için ilerlemek için önemli olduğunu söyler. Lakin asker ise ne yazık ki hep toydur. Beşinci Kolordu 28000 asker, Altıncı Kolordu 17000 asker, Yedinci Kolordu'da 15000 asker mevcudunun olduğunu Vardar ordusunun toplam asker sayısının ise 60.000 olduğunu söyler. Dış kaynaklı bazı haberler ise Vardar Ordusu'nun 80.000-85.000 civârında olduğunu söylemektedir. (Bekir Sıtkı, 1331: 3-15-18-19-26-27).

Vardar ordusu komutanı Zeki Paşa da Vardar ordusu'nun görevi ile ilgili şunları ifade eder: İştip, Köprülü ve Üsküp civârında toplanıp Sırp ve Bulgar sınırlarında gözetleme, İştip ve Kumanova'da askeri yığınak yapmaktı. Burada Sırp ve Bulgar ordularının gözetlenmesi ve durdurulması planlanmış ve ona göre müdafaa hatları yapılmıştı (Zeki Paşa: 24).

Vardar ordusu'nun yaptığı mücadeleler sonunda verdiği zayıyatın (İnsan ve hayvanca) % 95'i açlık yüzündendir (Bekir Sıtkı, 1331: 17).

2.4.1. Kumanova Muhârebesi (23-24 Ekim 1912)

Vardar ordusu ile Sırp kuvvetlerinin ilk karşılaştıkları ve Galip Paşa'nın kumanda ettiği 13. Tümen'in savaştığı ilk yer Kumanova'dır (Çakmak, 2012: 187).

Bekir Sıtkı, Kumanova savaşı ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır: 23 Ekim'de Kumanova'da başlayan savaş, 20 kilometrelik bir hat boyunca devam etmiş ve Vardar ordusu, şehrin kuzey ve kuzeydoğu bölümlerinde yerleşmişti. Ordunun sağ cenah ve gerilerinin temini yeniden 5. Kolordu'ya havale edilmişti. İlk gün yapılan bu savaşı biz kazandık ve beş-altı kilometre kadar ilerlemeyi muvaffak olmuştuk. Topçumuz bu iki can alıcı noktayı sezerek o bölgeyi ateş yuvasına çevirdi. Topçu atışımız tesirini iyiden iyiye hissettirdi. Düşman bu cehennemi ateşin altında geri çekilmeye başladı. Lakin geri giden düşman avcılarının yerine hemen daha sıkı ve taze avcı hatları geliyor. Şayet Kumanova Savaşı'nda Sırp ordusunda idman ve talimi biraz eksik olsaydı, asker ve komutanları arasında bağlantısızlık olsaydı, Sırp ordusu daha savaşın ilk günü ricatla birlikte geri çekilirdi. Her muhârebede olduğu gibi Sırp komutanları ellerinde silahları olduğu halde avcı hattının gerisinde gidiyorlardı. Geri dönmek isteyen askerleri hemen yere seriyor ve böylelikle savaşı kazanmak için her bir komutan beş on kurban vermekten çekinmiyordu. İştîp Fırkası, Kumanova vadisinin batısındaki köyü müdafaa eden Sırp birliği teslim olmak arzusunu izhar ettiği halde bu olay usûl dairesine göre gerçekleşmemişti. Ancak bir gün sonra aynı birlikle savaşmak zorunda kalmış ve önemli zayıat verilmişti (Bekir Sıtkı, s.35-41-44-46).

Ancak kısa süre sonra Osmanlı Garp ordusunun büyük bölümü tarumar olmuş, kaçmış veya farklı yönlere geri çekilmişti, kuvvetler arasında bağlantı kalmamıştır. Zeki Paşa'nın ordusu, Üsküp'e geçmek için panik içinde Kumanova istasyonu'na koşar. Zeki Paşa bozgunu, geri çekilme emrini alan Redîf tümeninin, çok hızlı bir şekilde kaçmaya başlamasıyla diğer askerler arasında da panik çıkmasıyla izah eder. Ali Rıza Paşa ise, *"Arnavutlar, Kumanova'da kitle halinde ordudan ayrılarak yenilgimizin başlangıç sebebini oluşturdular"* der. Ona göre, Balkanlar'daki dört düşmana böylelikle beşincisi (Arnavutlar) ilave olmuştur (Arabacı, 2010).

Bekir Sıtkı gece saat 4'e doğru Evraş'dan Kumanova'ya gittiğini ve orada gördüklerini şöyle anlatmaktadır. Kumanova kasabasının her yanı bağlar, bahçeler, ahırlar her yer asker firarlarıyla doluydu, ey Allah'ım bunlara acımamak elde mi? Meğerse daha büyük felakette varmış!... Ortalık kararınca ilk önce Üsküb ve ardından Manastır Redîf Fırkaları büyük bir maharetle sağa sola kaçmışlar ve o bölgeleri düşmana karşı bomboş bırakmışlardı. Kumanova sokaklarında dolaşan askerlerin kimisi ekmek almakla ve bazıları da ötede beride sarkıntılık etmekle meşgûldü. Sonrası sabah olduğunda Sırpların top ateşi başlamıştı. Bir iki hamiyetli subay ortaya çıkıp, "Aman din kardeşlerim, hadi harbe gidelim, Hey yaşayın bire cesaretli Arnavutlar! Burada ne yapıyorsunuz, ayıptır" diye bağıyorlardı. Subaylar, "Mevki komutanı geliyor, inzibat memurları müdahale edecek" denildiğinde hiç kimse aldırılmıyordu. İşte ahval-i ruhiye bu merkezdeydi. İştîp'ten alınan telgraflarda Kumanova'nın düşman eline geçtiğini, Koçana'daki fırkanın da yenilerek geri çekildiği haberleri geliyordu. Bu yenilgilerin neticesi, Beşinci Kolordu altı top, Altıncı Kolordu otuz dört top, Yedinci Kolordu ise yirmi bir top toplam da 61 top kaybedilmiş ve düşman eline geçmiştir. Ordu da kalan top sayısı ise 100 kadardır. Düşmanı dahi görmeden neden kaçıyorlardı? Bunu anlamak zordu. Bunun bir tek sebebi olabilirdi. Otorite ve disiplin eksikliğidir.

Topçularımızın makineli tüfeklerimizin büyük bir bölümü mevzide düşmana kaldı. Evvelce yağmur yağmış olduğundan ortalık dize kadar çamurdu. Bu çamur son derece yapışkan olduğundan ağır olan sahrâ topraklarını sürüklemek hayli zordu. askerlerin top hayvanlarına binip savaştıkları ilave edilirse zayıf anlaşılabilir olur (Bekir Sıtkı, 1331: 44-45-48-50-58-59).

Artık Sırp ordusu, hiçbir engele rastlamadan Vardar kıyılarında birleşip, Üsküb'e saldırabileceklerdir. Sırp gönüllüleriyle çeteler için bulunmaz bir fırsat ortaya çıkmıştı. Etraftaki Müslüman köylerini yakıp-yıkıp ve buldukları müslümanları öldürmekle meşguldüler (Andonyan, 1999: 329).

Vardar ordusu Komutanı Zeki Paşa bu durum karşısında 25-26 Ekim gecesi çektiği telgrafta, "Harp talihi bendenize yardım etmedi. Moralin yükseltilmesi için komutanlıktan bağışlanmamı yerime başka birisinin atanmasını istirham ederim"

diyerek istifa etmek istemişti. Ancak Garp Cephesi Komutanı Ali Rıza Paşa: “Harp talihinizin yardım etmemesi yüksek değerinizi düşürmez. Redif ‘askerinin moral bozukluğu bütün zaferlerimizi altüst etmiştir. Şahsınıza kusur yükleyecek kimse bulunmaz. Bu güç durum sizin alacağınız yerinde önlemlerle giderilebilir” diyerek emir kademesindeki çözülmeyi önlemiş oluyordu. Bu arada Arnavutların durumu ile ilgili olarak kendisi de bir Arnavut olan Avlonyalı Cemalettin Paşa “Arnavutlar hiçbir zaman Türkün aleyhine olmamışlardır. Bazı komutanlar başarısızlıklarını, Arnavutların bize hıyaneti şeklinde göstermeleri, kendilerini kurtarmak için ortaya attıkları ümitsiz bir gayrettir” demektedir (Zeyrek, 2012: 348).

Bekir Sıtkı ise eserinde, Arnavutlar her cephede harpten çekiliyorlardı, demektedir (Bekir Sıtkı, 1331: 79).

Kumanova Muhârebesinden sonra geri çekiliş istikâmeti şu şekilde olmuştur: Beşinci Kolordu Zibofçe, Gradišta, Randımanlı, Köprülü istikâmeti, Altıncı ve Yedinci Kolordu Kumanova, Üsküb doğrultusuna, On Beşinci Fırka Kratova, İştib’in kuzeydoğusuna yürüyerek Köprülü’ye vardı (Bekir Sıtkı,1331: 59).

Garp ordusu komutanı Ali Rıza Paşa ve Kara Said Paşa arka arkaya cepheden ayrılmışlardı. Bu yenilgi sonucunda 15 bin ölü ve yaralı verilmiş bütün harp malzemeleri Sırpların eline geçmişti. Takriben 10.000 Osmanlı askeri de tutsak düşmüştü (Andonyan, 1999: 369).

2.4.2. Pirlepe Muhârebesi (3-5 Kasım 1912)

Beşinci Kolordunun On Üçüncü ve On Beşinci Fırkaları Pirlepe Boğazı’na gelmişler. On Beşinci Fırka Pirlepe Boğazı’nın müdâfası suretiyle Köprülü – Pirlepe çevresi ve On Üçüncü Fırkaya’da Grasko–Pirlepe yolunu kapatmak üzere Pletvar köyü şimâlindeki boğazın müdâfaası emredilmişti. On Beşinci Fırka bir ihtiyâtsizlik neticesi olarak düşmanın baskınına uğramıştı. Hatta bir piyâde bölüğümüz silah çatısına el sürmeden her şeyi olduğu gibi düşmana terk eylemiştir. Verilen emir On Üçüncü Fırka’nın vaziyetini ziyadesiyle güçleştiriyordu. On Beşinci Fırka cephesinde hafif piyâde muhârebesi oldu. Her iki fırkanın arasında Kristiç nâmında diğer bir

boğaz vardır ki düşmanın buradan sapması ihtimâline binâen On Üçüncü Fırka tarafından işgâl edilmesi emredilmişti (Bekir Sıtkı, 1331: 65-66-72).

Üsküp, terk edilirken şehirdeki silah cephane ve toplar da orada bırakıldığından Pirlepe'nin müdafaasında çok gerekli olduğu halde kullanılamamıştı. Sırp Veliaht Prensi ise hasta olduğu halde Pirlepe'deki harekâtı yatağından takip ediyordu. 5. Kolordu, Pirlepe'yi terk ederken inatla varlık savaşını sürdürdüğü halde Sırp'ların sayıca fazlalığı ve coşkuları sayesinde önemli kayıplarla geri çekilmişti. Burada çok şiddetli soğuklar sebebiyle 'askerlerin donması efradın dağılmasına neden olmuştu. Başka bir zafiyet 15. Fırka'nın mevkillerini terk etmesiyle yaşanmıştı. Yunan kuvvetleri Osmanlı mevzilerine yüklenmişler ve Pirlepe tahliye edilmek zorunda kalınmıştı Buradaki çatışmalar sonunda Sırp'lar, Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmiş ve Manastır yolu Sırp'lara açılmıştır. Yabancı kaynaklara göre, Sırp ordusu ile yapılan Pirlepe Muhârebesinde Sırp kayıpları 2.500 kişi iken, Türk tarafının kaybı ise 6.000 kişiyi bulmuştur (Ahabab, 2016: 106).

2.4.3. Desova Müsademesi

Desova'nın kuzeyindeki sırtlarda düşman süvârileri gezdiğini ve muhtemelen bunların meyânında çeteler bulunduğunu müfreze kumandanına haber veriyor. Bunun üzerine piyâde Otuz Dokuzuncu Alay'ın ikinci taburu ilerde olmak üzere söz edilen tepelere ilerlemeye başlayınca düşmanın tüfek ve makineli tüfek atışına uğradı. Atışın etkisinden kurtulmak için evvela güneye ve kuzeybatı istikametine hareket eyledi. Topçumuzun ateş açması için verilen emir üzerine evvela menzilin erişemeyeceği belirtildi daha sonra yapılan atışların düşman mevzi'inin pek az ilerisine düştüğü görülmüştür. Bunun üzerine vaktiyle topçu neferi olupta halâ piyâde sınıfında olan İştîp'li bir çavuş batarya kumandanından rica ederek topbaşına geçer. Bu kahraman çavuş attığı mermiyle düşmanın bir Yüzbaşısını yere serince düşman telâşe kapıldı. Taburun ilerlediğini gören düşman daha büyük bir telaşla mevzilerini terk ederek firara başladı (Bekir Sıtkı,1331: 68-69).

2.4.4. Kırçova Muhârebesi (3-4 Kasım 1912).

22 Teşrinievvel sabahı ordudan gelen emir gereği 7. Kolordunun bütün bataryaları Manastır'a gönderilmişti. 7. Kolordunun nezdinde iki batarya top bırakılmıştı. Yeterli emniyet tedbiri alınmamıştı. Kırçova kasabasının içi de hınca hınç doluydu. Ansızın kasabanın üstünde şarapneller savrulduğu, damların üzerine misketler yağmaya başladığı görüldü. Halk ise Manastır istikametine kaçmaya başlamıştı. Ekseriyetle Arnavutlardan oluşan bir grup ise yağmalama yapıyordu. Erkân-ı Harbiye Reisi Faik Bey yeniden nizâmı sağlamak için var gücüyle çalışıyordu. Bu esnada iki grup topçusu şehrin içinden çıkararak mezarlığın arkasında mevzi almış ve tam yarım saat düşman topçusunun mevkisini aradı fakat bulamadı. Daha sonra düşman Osmanlı topçusunu arıyor fakat kendi gözü önünde bulunan ve açıkta olan topçumuzun mevkiini tayin edemeyerek sağ ve solundaki tepelere boşu boşuna cephaneye yağdırıyordu. Düşman topçusunun şaşkınlığı bizi güldürüyordu. Bir müddet sonra düşman, topçumuzun açıktaki mevkisini görmüş olmalı ki bir iki mermi geriye ve bir iki tane de ileri düşürdükten sonra tamamıyla bataryalarımızın üstünde şarapnellerini toplatmaya başlamış ve bir topçu zâbitanı dahi yara almıştır. Fakat bu müessir atış pek devam edememiş ve iki bataryamızın tesiri altında düşman topçusu sükût ederek mevkisini değiştirmek üzere çekilmiştir Bugünkü muhârebe akşama kadar devam etmiş ve Sırpların geri çekilmesiyle son buldu. Bu durumdan pek memnun olduğu fark edilen Fethi Paşa Hazretleri teslim bayrağını çektiklerinden dolayı idamına karar verilen iki Hıristiyan'ı affeylemişti.

Ertesi günü 23 Şubat Sırp müfrezesine taarruz etmeye karar verilmişti. Fakat Pirlepe'nin düşmesi ve Vardar ordusunun Manastır'a çekilmesi onu Manastır'a çekilmeye mecbur etti. Evvela ağırlıklar hareket ettirilmiş. Bu iki günlük muhârebede istihkâm ve topçu ve piyâdeden üç zâbit yaralandı ve altmış yetmiş şehit veya gâib olduğu tahmin ediliyor. Sırpların kaybı ise iki yüzden aşağı değildi.

7. Kolordu hiçbir başka muhârebe vermeksizin şiddetli kar tipileri altında geri çekilerek 25 Teşrinievvel'de Manastır yakınlarına çekildi.

Kırçova Muhârebeleri sırasında dikkat çeken bir hâl var ki o da şudur: Kırçova ahalisi pek büyük bir gayret ve göstermiştir. Sekiz on yaşındaki kız çocuklarıyla kadınların ellerindeki cephaneye kutuları ve su testileriyle düşman ateşi altında ta avcı hattına kadar ilerleyerek ‘askere su ekmek ve cephaneye nakil etmelerine zannedersem hiçbir yerde tesâdüf edilmemiştir (Bekir Sıtkı, 1331: 77-78-79-80).

2.4.5. Manastır Muhârebesi (16-17 Kasım 1912)

Kumanova yenilgisinden sonra Manastır’a çekilen Vardar ordusu Sırlara karşı son savaşını burada verdi. Vardar ordusu bu savaşta şu şekilde savunma yapacaktı: Zeki Paşa Vardar ordusunun genel komutasını alacak, Fethi Paşa idâresindeki 7. Kolordu sol kanadı, Cavid Paşa komutasındaki 6. Kolordu merkezde olacak, Kara Said Paşa komutasındaki 5. Kolordu ise sağ kanadı koruyacaktı.

16 Kasım’da Câvîd Paşa Yunanlılardan ele geçirdiği toplar ile Sırlar’a karşı mücadeleye başladı kendisi de bizzat şarapneller arasında savaşmıştır. Câvîd Paşa, askerlerinin geri çekilmelerini engellemek için kaçan askerlerin kurşuna dizileceğini bilmiştir. Yaptığı büyük kahramanlığa rağmen başarılı olamadı her taraftan Sırb ordusu tarafında kuşatılrsa da “Düşman ancak benim cenazemi alır diyerek” mücadelesine devam etmiştir. Sırlar, Câvîd Paşa’nın geri çekilmesini beklerken Paşa, 15.000 kişilik ordusuyla 12 süngü hücumu yaptı ve 100.000 kişilik Sırb ordusunu yarıp Elbasan istikametine geçerek top ve mühimmatın Sırları eline geçmesine engel oldu (Aydın, 2013: 417-419-420).

7. Kolorduya düşmanın taarruz etmesi üzerine firârlar başladı. Kaçan firâriyle meşgul olan 7. Kolordu Komutanı Fethi Paşa Hazretleri şehâdet rütbesine ulaştı (Bekir Sıtkı, 1331: 103).

Fethi Paşa’nın naaşı önce Manastır’a daha sonra da Resne’ye götürülerek şanına layık bir şekil de defnedildi (Zeki Paşa, 77).

7. Kolordunun firârı üzerine diğer kolordular da etkilenecek geri çekilmeye başladı. Câvîd Paşa Kolu Resne’ye doğru hareket etti. Manastır ve Florina’da yirmi bin sandık cephaneye düşmana terk edilmek zorunda kalındı. Halbûki bunlar kolaylıkla

imha edilebirdi. Bu esnalarda bir Sırp Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Câvîd Paşa Hazretlerine teslim olmasını ediyor ve hiçbir vakitte mağlup olmak istemeyen Cavid Paşa buna nefretle reddediyordu. Bu arada Yunanlılar Florina yoluyla ordumuzu takip ediyorken, Sırp lar ise Resne istikâmetine doğru geliyorlardı. (Bekir Sıtkı, 1331: 103-121-124).

2.5. I. Balkan Savaşı Mağlubiyetinin Sebepleri

Balkan Savaşı'nda yaşanan başarısızlık ile ilgili Vardar ordusu'nun komutanı Zeki Paşa bazı değerlendirmeler yapmıştır. Birinci noktada siyasî hataların olduğu ifade edilmektedir. Buna göre; siyasetimiz savaş öncesinde Balkan ittifakını görüp anlayamadığı gibi siyasi tartışmalar ve devletlerarasında hakkımızda leh ve aleyhde olanlar takip edilemedi. Bu yüzden Osmanlı-Rus harbinden sonra devletlerin siyasi akımlarını incelemek gerekirken bu konuda da bir şey yapılmadı. Siyaseti idâre edenler herhangi bir tehlikeye karşı 'askeri duruma bütünüyle vâkıf olmalı, bunun için de sulh zamanında hariciye ve harp nezareti yetkililerinin birbirleriyle her vakit temas halinde bulunması gereklidir. Bu nokta önemlidir ancak, bizde daha anlayışlamamıştır (Zeki Paşa, 106-107).

Osmanlı ordusunun en büyük sorunu, kendi içinde bir birlik teşkil edememiş olmasıydı. Ordu içinde bulunan fikir ve seviye bakımından birbirinden farklı hatta zıt üç şahsiyet vardı. Bunlar komuta kurulu, subaylar ve efratdı. Bunlar arasında irtibat ve münasebet kopuktu (Bekir Sıtkı, 1331: 19).

1912 senesinin güzünde icra edilen Birinci Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti büyük bir mağlubiyete uğramasında, harp sonrasında konu üzerine yapılan çalışmalarda bu mağlubiyetin siyasi, askerî ve sosyal nedenlerden kaynaklandığı belirtilmiştir. Dönemin şahitlerinin yaptığı tespitlere bakılırsa, mağlubiyetin 'askerî nedenlerinden birisinin de Osmanlı ordusunun seferberliğini bitirmeden muhârebelere başlanması olduğu görülür. Balkan Harbi ile ilgili yapılan çağdaş araştırmalarda araştırmacıların, Osmanlı ordusunun "seferberlik tasarısı" ile "sefer tasarılarını" karıştırdığı ve seferberlik ile ilgili husûsları mevcut 12 adet sefer

tasarısında aradığı veyahut hazırlanan bu seferberlik tasarısını sefer tasarısı olarak değerlendirdiği görülmektedir (Er, 2014: 139).

Öyle bir seferberlik yapılmıştı ki emsali hiçbir ciddi devlette ne de önceden Osmanlı Devleti'nde görülmemişti. Seferberlik emrine uyup da gelmiş erler, yetişmiş-yetişmemiş, genç-ihiyar bakılmaksızın sınıflarına da bakılmadan firkalara gönderilmişti. Askerliğini piyâde yapmış olanlar topçu birliklerine, topçu olanlar piyâdeye, süvâriiler topçuya, deniz askerleri süvâriye gönderilmişti. Keskin nişancı askerle, silahı tanımayanlar aynı bölüğe verilmişti (Öztuna, 2006: 98).

Bekir Sıtkı ordumuzun iyi hazırlanamadığından söz eder ve şöyle der:

“Keşif hizmeti yapılmamış. Atlar ve askerler idmansız. Üç gün peş peşe 160-170 kilometre kat eden askeri birlikler içinde bir hayli yorgun hayvan ve süvâriiler görülmüştü. Bir atlı zabiti ara vermeden beş-altı gün hem de on gün durmadan 60-70'er kilometre yürümeye alışık olmalıydı, der” (Bekir Sıtkı, 1331: 7).

Balkan Savaşı sırasında sıhhî hizmetler noktasında da büyük sıkıntılar yaşanmıştı. Yaralıların sevki için hasta nakil araçlarının bulunmayışı, seyyar hastanelerin kritik noktalarda tesis edilmeyişi ve yeterli sayıda doktor ve sıhhiye erinin mevcut olmayışına hatıratların çoğunluğunda dikkat çekilmektedir (Çağ, 2012: 59).

Görüldüğü gibi Osmanlı ordusuna savaşı kaybettirecek bir hayli neden vardı. Bunların başında mektepsizlik ve eğitimsizlik geliyordu. Alman Goltz Paşa anılarında şöyle demektedir:

“Aralarında daha eli hiç silah tutmamışlar vardı. Yaralı askerler arasında çok sayıda burunları kesilmiş asker vardı. Yaralı askerlerden anlaşılıyordu ki bunlar tüfek kullanırken burunlarının yanında tutmuşlardı. Osmanlı ordusu'nun silah ve donanımı Balkan devletlerine nispetle daha iyi vaziyette olup, tüfekler ve seri ateşli toplar rakip devletlerinki kadar mükemmel ve miktarı ise daha çoktu. Almanya'dan 450 milyon adet fişek ve bir hayli mühimmat alınmıştı” (Zeyrek, 2012: 296-297).

Giysi ve ayakkabı ile ilgili sıkıntı yoktu. Seyyar mutfaklarda eksikler vardı, ordunun hayvan mevcutları da yetersizdi. Ancak terhis edilen efradın yerine yerlerini doldurmak için gelen bir takım yeni efrattan hizmet beklemek imkânsızdı. Ta'lim ve terbiyeleri için zamana ihtiyaç vardı. Ta'lim ve terbiye için elde sadece bir hafta süre

vardı. Seferberlik emri verilince yeni efrat İstanbul'a gelmeye başlamış ve eksikleri giderilmeye başlanmıştı. Önemli bir eksiklikte efrat ve zabitanın gece ta'limleri ile ve manevralarıyla ünsiyet etmiş olmamalarıydı. Orduda ta'limsizliğin geldiği nokta itibarıyla şu örnek oldukça önemlidir. Savaş alanını gören bir gazetecinin anısında çok enteresan bir not anlatır. “*Erikler Muhârebesi sırasında Bulgar topçusu kesintisiz ateş ediyordu Türk topçusu da buna karşılık ateşini şiddetlendirmişti. Fakat Türk topçusu'nun atışları Bulgar bataryasının etrafına düşüyorsa da hiçbiri tam isabet olmuyordu, gece muhârebelerinde lâzım olan irtibat oldukça zayıftı*” (Zeyrek, 2012: 296-297).

Askerlerin ta'lîm ve eğitim eksikliği cephede kendisi hissettiriyordu. Mülâzım-ı Evvel Bekir Sıtkı Askerin ta'lîmsizliği hakkında şöyle bilgiler vermektedir:

Emir zâbiti yolda gider iken garip bir olaya tanık olur. Bir asker'in kendi kendine mırıldanarak “*Bizi Anadolu'dan getirdiler, elimize değnek verdiler... Bununla savaşa gönderdiler*” dediğini duyar. Emir zâbiti askerın yanına vararak “*Evladım, neyin var, kendi kendine ne konuşuyorsun, bir şey mi istiyorsun*” deyince asker bunun üzerine sinirlenip tüfeğini Emir zabitanın yüzüne atar ve “*işte görmüyor musun bütün savaş müddetince bunu açmak istedim, ancak açılmadı bu tüfek oyuncak*” deyince çok üzölen Emir zâbiti atından inerek tüfeğini alır ve tüfeğini kontrol eder ve anlaşılır ki asker tüfeğın emniyet kanadını sağa çevirmiş, başka bir söylemle tüfeğini kapamış ve emniyet tetiğini sola çevirmeyi akıl etmeyerek muttasıl sürgü kolunu geriye ittirmiş... Zâbit tüfeğini açarak askere teslim eder ve yüzüne bakar bu vaziyet karşısında asker de şaşırıp kalır. Burada suç acaba askerde mi, yoksa tüfekte mi? Göröldüğü gibi daha tüfeğın emniyet kolunu açmayı bilmeyen ‘askerlerle Balkan Savaşı'na girilmiş ve sonu üzücü olmuştur, der (Bekir Sıtkı, 1331: 83-84).

Vardar ordusu komutanı Zeki Paşa, mağlubiyeti ayrıca şu tespitlere bağlamıştır. Ordunun toplanma yerinin yanlış seçildiği ve taarruz emrinin de yanlış zamanda verildiği söyleyerek, Osmanlı ordusunun ruhî durumu ve mevcut kuvveti taarruzdan ziyade müdafaayı gerektirdiği halde, taarruza geçmek emri verildi. Osmanlı ordusunda emir ve kumandadaki kuvvet ve nüfuzun sessizliği bütün cephelerde önce gereksiz geri çekilmeye, sonra da bozguna neden oldu. Ordumuzun eğitimi harpte başarıyı getiremeyecek kadar eksikti. Kumandanların pek çoğu deneyimsiz ve harp yollarına yabancı idi. Piyâde, atlı, topçu sınıfları görevlerine yerine getiremedi. Telgraf hatları dahi kullanılmadı. Garp ordusu emrine verilen

uçaklar bile uçurulamadı. Karargâh ile ordunun diğer kesimleri arasında düzenli bir bağlantı sağlanamıyordu (Zeki Paşa: 108-109).

Osmanlı ordusuna gelince, cesaretinde kuşku olmamakla birlikte yeterli eğitim görmemiş piyâde, eğitimsiz topçu, bilgisiz ve alan muhârebesinde ihtiyaç duyulan irtibattan yoksun kumanda kurulu ve iaşe, idâre, sıhhat gibi çeşitli hizmetlerin bütünüyle bozukluğu Osmanlı ordusunun başarısızlığının sebepleri arasındadır.

Komutanlar arasında bağlantının sağlanamaması ile ilgili Bekir Sıtkı şöyle der:

Telefon ve telsizin ehemmiyeti daha tam olarak kavranamamıştı hem de bunlar bir angarya görülerek sıkıntı sayılmış olduğunu söyler. Ancak telefon tellerinin bir yararının olduğunu, tellerinin her yerde sicim olarak kullanıldığını, kasaturası kopanın, çarığı çözülenlerin bu tellerden faydalandığı görülmüş olduğunu söylemektedir (Bekir Sıtkı, 1331: 11).

I. Balkan Savaşı'nda Ege Adaları ile birlikte 100 bin kilometrekareye yakın vatan toprağı bir çırpıda elden çıkmış, bir milyondan fazla Türk ve müslüman öldürülmüş ve sürülmüş, memleket nüfusu beş milyon eksilmiştir (Apak, 1988, s.88).

2.6. Gazete ve Mecmualarda Balkan Savaşları

Balkan Savaşları propaganda faaliyetlerinin etkin olarak kullanıldığı bir harp görünümündedir. Bu harp döneminde yazılı, görsel ve sözlü olarak propaganda faaliyetleri yürütülmüştür (Tekinsoy, 2012: 148).

O dönemin gazetelerine bakılınca yaklaşmakta olan savaş için Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi, kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı, Balkan devletlerinin ve özellikle Bulgaristan'ın savaşa girişebileceğini düşünmüyordu. Nitekim Noradunkyan Efendi bir İstanbul gazetesine verdiği beyanatta, "Bulgar hükümetinin sulhçu beyanatının samimiyetine inanmamak için hiçbir sebep mevcut değil." demişti (Taşkiran, 2012: 10).

Balkan Savaşları'nın çıkmasına az bir zaman kala Şark Ekspresi, Avrupa'dan İstanbul'a bir hayli savaş muhabiri getiriyordu. Bunlar, savaşı bizzat takip edip mecmua ve gazetelerine yazacaklardır. Sulh'un olacağına yönelik korkuları vardır. Karadağ'ın Osmanlı Devletine harp ilanı haberini alınca (8 Ekim) rahat bir soluk alırlar. Onlardan

birisi Stephan Lauzan'dır. Türkiye'de kırk gün kalarak, "Osmanlı'nın Bozgun Yılları" isminde eseri kaleme alıp 1913'te yayımlar (Arabacı, 2014).

Ekim tarihli gazete haberlerinde I.Balkan Savaşı'nın neden çıkması gerektiğiyle ilgili haberler bulunuyordu. Balkan devletlerinin işbirliği içerisinde Osmanlı'ya karşı mücadele etmelerinin nedeninin Türklerin Balkan Hristiyanlarına kötü davranması olduğu ileri sürülüyordu. Haberde Osmanlı'nın Makedonya için verdiği sözlerini tutmadığı ve bu durumun oradaki isyanın asıl sebebi olduğu ifade ediliyordu. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin kurduğu hükümetin Makedonya ve Arnavutluk'ta söz verdiği reformları yerine getirmediği üzerinde duruluyor, olan olaylar önyargılı bir şekilde "Abdülhamid dönemi mezalimlerine" benzetiliyordu. İşte bu olayların Bulgarların Makedonya'ya saldırılarına sebebiyet verdiği yazılırken Karadağlıların Arnavutlar'ı kışkırttığı, bu vaziyetin da İstanbul, Sofya ve Çetine arasındaki gerilimi iyice arttırdığı söyleniyordu. Haberde diğer taraftan ayrıntılı bir şekilde Balkan devletlerinin askerî kuvvetlerinin sayılarına konusunda bilgilere yer veriliyordu. Anlaşılan artık savaş kapıdaydı ve çok kısa bir müddet içerisinde başlayacaktı (Yavuz, 2013: 153-154).

Halk Osmanlı Devletini, Balkan devletlerinden daha kuvvetli görmüş ve harbi dört gözle beklemiş, savaşın başlaması ise İstanbul'da büyük bir heyecan ile karşılanmıştır. *Tanin*, "*Muhârebe Başladı: Öncelikle Karadağ!*" başlığıyla okuyucularına haber verirken başyazının başlığının "Hele Şükür!" olması dikkate değerd. *Sabah* gazetesi ise savaşın ilan edildiği güne kadar olan süreçte "*Harp Bizim de İşimize Gelir*", "*Yaşasın Harp*" gibi başlıklar atarak savaştan çekinilmemesi gerektiğini hem de muhtemel bir savaşın Osmanlı Devleti'nin çıkarına olacağını müdafaa etmiştir. Osmanlı Devleti'nin doğal hudutlarının Tuna kıyıları olduğunu savunan gazete, savaşın başladığı gün halkı silah başına çağırmıştır. *İkdam* gazetesi de diğer gazetelere benzer bir tavır takınmıştır. *İkdam*; "*Harp İstiyorlarsa Harp Ederiz*", "*Görev Başına*" gibi başlıklar atarak savaşa taraftar olduğunu açıkça göstermiştir. Ayrıca Balkan ittifakını küçümseyen gazete, bu ittifakın temelsiz bir biçimde yapıldığını ve dağılmaya mahkûm olduğunu iddia etmiştir. *Tanin* gazetesinin savaşın ilan edildiği gün olan 8 Ekim 1912 tarihli nüshasında, Balkan devletlerinin

Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları üzerindeki hedeflerini izah eden bir harita yayımlanmış ve üzerine “*Nasıl Paylaşacaklarmış?*” başlığı atılarak müstehzi bir çizimle büyük boy çizilmiş bir Türk askerinin resminin yanına ancak beline kadar gelebilen dört Balkan devletini temsilen bir asker resmedilmiştir (Hayta, 2010: 17-18).

Bir Fransız gazeteci olan Lauzan, harp ilan günü girdiği İstanbul'da hayretler içinde şunları anlatmaktadır:

“Dört devletle savaşa giren bir ülkenin başkentinde, gördüklerine inanmadığını, halkın yaşanan olaylar karşısında son derece ilgisiz olduğunu, kaldırımlardan tam bir kayıtsızlık içinde insanlar gezip dolaşmaktadır. İlanlarda, hangi Paris ekibinin Beyoğlu tiyatrosunda “*Sefil Aşk*” oyununu oynayacağı, “*Kamelyalı Kadın*”ın hangi gün sahneleneceği ve sinema davetleri gibi hususlar dikkat çekmekteydi. Lakin görevli ‘askerler, İstanbul’da ne kadar işe yarar hayvan varsa, bir belge karşılığı sokak ortasında toplamaktadır. Hayvanların yanında, arabalar ve kırbaçlar bile alınmaktadır (Lauzan, s. 20-22).

Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte bölgede katliamlar da başladı. Sırlar, planlı bir şekilde Kuzey Makedonya'da katliamlara başladılar. Yaşanan bu katliamlar dönemin gazetelerinde yerini aldı. 31 Aralık 1912 tarihli *The New York Times* gazetesindeki haberde Sırp ordusu'nun yapmış olduğu katliamlar şöyle anlatılmıştır:

Sırp ordusu kadın, çocuk, yaşlı demeden Müslümanları haince öldürüyor. Zafer sarhoşu olan Sırp subayları Müslüman Arnavutları yok etmek istiyor... Üsküp'ü ele geçiren Sırp askerleri Kumanova ve Üsküp'te 3.000 kişiyi öldürdü. Müslüman ahalinin hanelerinde aramalar yapıldı. Hanelerinde silah bulunduran Müslümanlar, Sırlar tarafından ya vurularak ya da asılarak idam edildi. Prizren-İpek yolu üzerinde darağaçlarında asılmış Arnavut cesetlerine rastlamak mümkündür (Ahabab, 2015: 109)

İngiliz gazetesi *Dundee Courier* 22 Kasım 1912 tarihli sayısında burada yaşananları Korkunç Sırp Barbarlığı olarak nitelemiştir. Bu katliamı *The New York Times* ise Sırp Vahşeti olarak okuyucularına duyurmuştur. Böylelikle Sırp gaddarlığı dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılmış ve Müslümanlara uygulanan vahşete tüm dünya şahitlik etmiştir. Sırp generallerinin kırımları bununla da sınırlı kalmamıştır. Bölgeden gelen katliam haberlerine bir de esirlere yapılan korkunç muameleler ilave etmiştir. *The New York Times* 22 Kasım tarihindeki sayısında Sırp zulmüne geniş yer verdi ve katliamlarla ilgili kan dondurucu iddialar ortaya attı. Haber şöyledir; Üsküp,

Kumanova ve Manastır'da esir alınan Türk askerlerinin bir bölümü hemen hunharca katledildi ve cesetleri Vardar Nehri'ne atıldı. Esirlerin diğer bir bölümü de ölümlerle birlikte diri diri gömüldü (Ahabab, 2015: 109-110).

Sırp Kralı Petar, Kumanova'ya giderken yolda rastladığı bir grup Arnavut tutsağı gördüğünde arabasında ayağa kalkarak şöyle demiştir: “Bu adamlar benim ne işime yarayacak? Öldürsünler, yalnız kurşunlanarak değil; o, cephane israfı olur; değneklerle dövülerek” diyerek vahşetin hangi boyutlara geldiğini açıkça göstermektedir (Ağanoğlu, 2012: 91).

The New York Times 19 Ocak günü yine çok konuşulacak bir habere imza attı. Sırp askerlerinin saldırısına uğrayan Müslümanlarla ilgili iddialarda bulundu. Haber şöyledir; Manastır'a bağlı Kruşevo'da 36 Müslüman köyünden 19'u talan edildi ve yakılıp yıkıldı. Burada 600 hane yakıldı, 503 erkek, 27 kadın ve 25 çocuk öldürüldü. Hayatlarını kurtarabilenlerin bir bölümü Kruşevo'da mülteci oldu. Manastır Şehri'ndeki 10.000 Müslüman yardıma muhtaç ve bunların 6.000 kadarı da hanesiz... Burada savunmasız Arnavutlar kadın, çoluk-çocuk demeden herkes merhametsizce katliama uğratılmış. Çocuklarını katliamdan kurtarmak isteyen kadınlar, çocuklarını Drina Nehrine atmışlardır (Ahabab, 2015: 111).

İttihat ve Terakki'nin merkezi Selânik'in teslimi ve mağlubiyetin izahını, esir bir Osmanlı kurmayı, bir yabancı gazeteye şöyle anlatır:

“Askerlerimizin kaçmasına mani olmak için başlarına nöbetçi dikmek zorundaydık. Sonra, işe Şubeleri o kadar kötü örgütlenmişti ki, kurmay subaylar olan bizler, sadece askeri harekât ile değil, aç askerlerin ihtiyaçlarıyla da meşgul oluyorduk; askerlerimiz açlıktan can veriyorlardı. Yunan subayları, ateşimiz karşısında inatla ilerlerken, bizim subaylardan çoğu savaş meydanından ayrılıyordu. Bunu itiraf etmekten utanç duyuyorum” demiştir (Andonyan, 1999: 400).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GARP ORDUSU HAREKÂTI CÂVİD PAŞA KOLU VE VARDAR ORDUSU ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

MUHTEVİYÂT

Kumanova

Pirlepe ve Boğazları

Desova

Alınçe

Manastır

Soroviç, Sotir

Kakaviya

Delvina

Kaçânik ve Gilân Müfrezeleri

Kırçova Muhârebesi

‘Umûmî harîta

Muhârebeleri ve Krokileri

İFÂDE-İ MERÂM

Son Balkan Muhârebesi hakkında herkes icâle-i kalemde bulundu. Fakat Garp ordusunun aksâm-ı mühimme ve esâsiyesinden ma‘dûd olan Vardar ordusu hakkında pek az veya pek mu‘âlatalı ve hakîkate gayri mutâbık şeyler söylendi. Bizim maksadımız harekâti vuku‘ halde olduğu gibi yazıp nâkıs kalan ma‘lûmâtı ikmâl etmektir. Kitaba Câvîd Paşa kolu veya Vardar ordusu demekten maksadımızda âşikârdır. Galat olarak ‘Umûm Garp Ordusuna Câvîd Paşa kolu deniliyordu. Ma‘ateessüf hâfil-i ‘âliyye ‘askeriye bile bu hataya kapılmıştı. Hâlbûki Câvîd Paşa kolu ordusu, Vardar ordusunun bir kısmıdır. İşte bu sebepten kitâbın ismi daha kolay ve vehle-i ûlâda tanıtabilmek için mezkûr nâmı verdik. Ma‘amâfih Câvîd Paşa kolunun harekâti da derc edildi. Maksat ufak bir hizmettir. Çalışırsak Allah yardımcımız olur.

Bekir SITKI

MUKADDİME

Ordunun ta‘lîm terbiyesi hakkında bir iki söz:

İ‘lân-ı meşrutiyete kadar ordu esaslı bir sûrette ta‘lîm görmemiş ve harp ve darp için bir ‘uzvu lâyük olarak terbiye edilmemişti. Ordu da ancak bir itâ‘at-ı ‘âmiyâne vardı. Bu zamanda ordu efrâdı şibih ‘asker denmekte şâyeste değildi. Ordumuzun küçük Almanya’sı denmeye sezâ olan Edirne ordusu dahi lâşey idi.

Hiçbir sınıf Avrupa ordusuyla kıyâs kabul edecek bir meziyet gösterememiş idi. Ordu denilen o muhteşem âile meyânında zinde bir fert seçilemezdi. Hâsılı bu keşmekeş bu cehâlet ve ‘atâlet içerisinde pûyân olan ordu şeref-i hürriyetle karîr’ü-l ‘ayn oldu. Meşrûtiyetin ilk ni‘meti birkaç Alman mü‘allimi oldu. Bu sâyede birçok mektepler, ta‘limgâhlar te’sîs edildi. Kemâl-i keremi ile ordunun ezher cihet-i ta‘âliyesine dört el ile çalışmağa başlandı. Bu zamana kadar ötede beride ağzı tıkalı, hâl-i ‘atâlet ve sükûnette tıkışdırılmış kumandanlarımız ibrâz-ı fa‘âliyette vâsi‘ bir sahaya mazhar oldular. Bu mazhariyet dolayısıyla bir iki fırka bir hayli üstâzâne if‘âl gösterdiler. Bunların az zaman zarfında terakkiye mazhar olabilmeleri Osmanlı ordusunun bir hayât-ı iktisâb

(s. 5) edeceği kanâatını işmâm etti. Bu kâl-i hayr herkese sa‘y ve ikdâm, cehd ve gayret lüzûmunu anlattı ve ordu hakîkaten bu dakikayı anlamakta gecikmedi; çalışıldı, çabalandı küçük zâbitlerin hâl-i ahyara efrâğıyla hey’et-i ‘umûmiyece terakk-i his olundu. Ma‘amâfih şu da taht-ı i‘tirâfdadır ki senelerce metrûk bir halde bırakılan bir ordu için dört-beş senelik bir devre-i tahsîl gayr-i kâfidir. Olsa olsa bir şibh-i ‘asker vücûd bulur.

Binâen‘aleyh ikrârım şu ki nevâkısımız kesîr olduğu hâlde harb-i ahîri kabul eyledik. Bunun için sevk-i seferi tetkîk ve mütâla‘a ederken ‘askerin kâbiliyetini ta‘lîm ve terbiyesini nazar-ı nesafet önünde tutmalı. Bu lüzûma istinâden ben de bir hulâsa yaptım ki şudur:

Piyâde — ‘adetleri sayılabilecek kadar cüz-i kıt‘ât alay ta‘lîmini yapabilmiş ve eşgâl-i ta‘lîmiyece muvaffakiyetle ta‘lîm meydanlarına tatbîk edebilmişti. Bir, iki def‘a fırka ve kolorduca manevra yapılmış ve ancak Şark-ı Trakya kolorduları ordu ve kolordu tatbikâtı yapabilişlerdi. Gece ta‘lîmlerinde endah ta‘lîmlerinde, seferiye tatbikâtında herkes ‘acemi bilmem nedendir? Hepimiz seferiyece okumadan ta‘biyece heves gösterdik! Seferde bir zâbita hele bir piyâde mülâzımına nâdiren bir vaz‘iyet hakkında ta‘biyece karar vermek fırsatı müyesser olur. Ekseriyetle konak, ordugâh

(s. 6) ve yürüyüş, i‘âşe mesâili medâr-ı iştigâl olur. Bunlar ise nass-ı kâtî‘ gibi nizâm-nâmelerde ma‘aziyâde mestûrdur. Bunlara hiç iltifât etmedik. Bunlara yarım ağızla ufak teferru‘ât deyip geçtik. Yine bilmiyorum nedendir? Mühimmi ehemden ayırt etmedik! Bir nefere meselâ hıza kânunnâmesinin mevâd-ı terhîbiyesini okutmadan okuyuşundan bile ‘âciz kaldığımız kânûn-i esâsiyi şerhe başladık...

Yürüyüşe kapılıp yük mevânî‘ aşmak hendek geçmek ve atlamak gibi kıymet-i ‘askeriyenin üssü‘l-esâsı ki mevâda matlûb derece ünsiyet-i mefkûd. Hâlbûki bu mevâd-ı ‘askerin ‘aynı zamanda eğlencesini teşkîl eylemeli, zevk buralardan aranmalı.

Süvâri — Bu zavallı sınıf en ziyâde ihtimâma, sa‘ye muhtaçtır. En meşgûl vezâifi bu sınıf deruhte eyler. Biliyoruz ki muhârebenin ‘anâsır-ı esâsiyesi üçtür:

Zaman, mesâfe, kuvvet’dir. Kuvvet her sınıf için ‘aynı ehemmiyeti şâmildir. Zaman ve mesâfe piyâde için sâbit ve süvâri için mütehavvildir. İşte süvâriye vezâif-i husûsiyesinin îfâsında nâ kahzukur müşkilâta ma‘rûz kılan mesâfe ve zamandır. Serî‘ân karar vermek tedâbîr-i ‘âcile ittihâz eylemek buradan neş‘et eyler. Yalnız şu husûs nazar-ı te‘emmüle alınsa süvâri efrâdı

(s. 7) zâbitân ve heyet-i erkânında bulunması lâzım gelen hâssa-i mümeyyize kendiliğinden nümâyûn olur.

Hâlbûki memleketemizde bu sınıfın terakki ve te'âliyesine hizmet edecek ne mikdar kâfi âsâr var, ne 'unsur var. Bu yüzden sît ve şöhret tarihimize rağmen 'Osmanlı ordusunun biz süvârilere vezâif-i harbiyenin îfâsına kesb-i iktidâr için medîd-i zaman muktedir ve metîn-i kisân lâzımdır.

Keşif hizmeti anlaşılmamış, binâen'aleyh yapılmamıştı. Bârgir, insanlar idmansızdır. Üç gün üst üste (160:170) kilometre kat' eden kıt'âtda birçok örgün hayvan ve süvâri görüldü. Bir alay istisnâ edilirse fen-i hâzırın istilzâm ettiği binicilikten dahi ekseriyet bînasîp, şu şerâit tahtında kılınçta, filintada 'ilave edilirse 'aczin gâyesi tezâhür eder. Silah, silah değil. Angarya taşıyordu.

Bir süvâri zâbiti bilâfâıla beş altı gün hatta on gün mütemâdiyen devam etmek üzere günde (60:70) şer kilometre katına alışamazsa vezâif-i sâ'ireyi nasıl ifâ eder? Bir de şu yorgunluklara açlık, susuzluk bilhâssa uykusuzluk inzimâm ederse dimâğ ibrâz-ı fa'âliyet edebilir mi? ... Biz pek bedyeyn olmuyoruz. Yüzmek, iki metre irtifâ'lı mevânî' aşmak sarp arazide yalçın kayalıklarda cundîlik istemiyoruz.

(s. 8) Sıra gelince oda talep edilecek. Fakat şimdiki hayvanlarımız buna gayr-i müsâ'iddir. Evet hayvanlarımız lâğırdır. Husûsuyla süvârilere tefrîk olunan kutâneler kâbil-i istifâde değildir. Zirâ kutânelerin en kötüsü satın alınmaktadır. Bugün ufak Bulgaristanın zâbitân hayvanlarına bakarsan elli liralık hayvanlardır. Ma'amâfih bunlar da maksada kâfi değildir.

Balkan harbinde Rumeli garb ordusunun süvâri fırkası efrâd-ı redîfeden 'ibaretti nizamiye efrâdı pek mahdûd miktarda idi. İnsâf olunsun! İdmansız bir nefer bârgire ve bârgir de nefere nasıl dayanır?

Topçu — Vezâif-i dâhiliyesinin ve hizmet-i sâ'iresinin çokluğuna rağmen vakt-i hazırda topçuların sınıf-ı sâ'ireye nispeten daha canlı idi. Münferit bir bataryanın sürat-ı istihdâmına nev'umâ alışmıştı. Fakat büyük cüz ve tâm halinde bu sınıfın kullanılması henüz bilinmemişti. Her topçu kıt'ası lüzûmu derecede indehat ta'lîmlerine aşinâ değildi. Şu derecedeki endaht kavâ'idine aşinâ topçu zâbitânı bir iki zevattan 'ibaretti. Bunlarda Avrupa da ikmâl-i tahsil edenlerdir. Mesela topçu yüzbaşılardan Emîn Efendinin Manastır muhârebesinde, Yanya'da (Bijan) daki mahâret ve fa'âliyeti gayret ve besâleti yüz ağartacak derecede olduğundan namlarını

(s. 9) min gayr-i haddin burada tezkâr eyleriz, ta ki birbirimizi anlayalım. Mâdemki büyük topçu kıt'âtının idâresine alışılmadığını söyledik; atışın (tevhîd ve idâresi) nin dahi gayr-ı mümkün olduğunu anladık. Her ta'lîmnâme vakt-i lâzımında atışın tevhid olunub cân alıcı hedefler üzerine temerküzünü talep eyler, tevhîd atış, sevk ve idâre, muhâfaza ve te'esîs irtibâtı topçu da muvaffakiyetin zamanıdır.

Hayvanlara cer husûsun da iyice idmân-ı payda ettirilememişti. Yalnız düz arazi de süratli ve hatta dörtnal yapmak maksadı tatmin etmez. Dalgalı, imtidadlı yokuş ve inişlerde, sürülmüş tarlalarda, az bataklıklarda süratli hareket edebilmeli hem de devamlı gidebilmeli.

İstihkâm — Bu sınıf muhârebât-ı mustakbelenin hep topçu atışıyla hal ve fasıl olunacağını bi't-te'emmül kazma ve kürek ta'lîmlerine germî vermeli idi.

Edirne müstesnâ olmak üzere Memâlik-i Osmâniye'nin hiç bir bucağın da istihkâmın köprü kurduğu tahrib ve ta'mîr işlerinde mûmârese peyda ettiği, vakt-i zarûretde elde tedârik edilebilen vesâit-i kalîle ile köprüler yapıldığı görülmedi veya ki nâdiren görüldü. Esâsen bu sınıf birçok zahmete katlanmalı: çünkü

(s. 10) iki vazifeyi der'uhde eylemiştir. Lüzumlu yerlerde istihkâm-ı 'askeriye sıfatıyla kazma, küreğinden ve fenni ta'lîmlerinden istifâde olunur. Ve ba'zı yerlerde piyâde gibi tüfenklerinin atış te'sîri iktitâf edilmek matlûb olur. Bu hâl tahammülfer-i sâdır. Fakat himmetü'r-ricâl nakle'û'l-ciyâl vesâ'it-i muhâbere—bunlarda:

Telgraf (telli ve telsiz), telefon, helyosta ve flamadan 'ibarettir. Bu vesâ'itin lüzûm ve ehemmiyeti herkesçe 'ayândır. Fakat bu vesâ'it-i medeniye ve feniye ile mücehhez olan kıt'ât hâl-i ibtidâ'iyede hatta öteden beri ülfet ettiğimiz telgrafın bile ordu dâhilinde tarîk-i isti'mâli öğrenilmedi. Helyosta ile ancak bir-iki kilometre dahîlinde muhâbere edilebilmiştir. Bu mesâfe külfete değmez. Güçlü kuvvetli bir insan bağırsa şu mesâfe dahîlinde isâl-i savt edebilir. Asıl hâiz-i ehemmiyet olan madde azıcık kötü havada ve bilfarz kırk, elli kilometre arasında nihayet üç merkez te'sisiyle icrâ-i fa'âliyetidir.

Telefon dahi bir angarya idi, fazla bir külfet idi. Lakin bir fâide temin etti: Telleri her yerde sicim makamında kullanıldı. Kasâturesı kopan, çarığı çözülen bu tellerden istifâdeye şetâb etti. Başka türlü istek de hatıra gelmedi. Binâen'aleyh vakt-i hazırda 'umûm ordu efrâdı telefonun ehemmiyeti hakkında sahip ma'lûmât olmalılar.

(s. 11) irtibât ancak bu vesâit-i feniye sâyesinde te'mîn olunabilir. İrtibâtın 'adem-i fikdânı sevk ve idâreyi emir ve kumandayı mûmteni' kılar.

Vesâ'it-i nakliye — En mühim sınıftır; Piyâde, süvâri... Hâsılı her sınıf buna eşedd-ü ihtiyaç arz eder. Onsuz ne piyâde taban tepebilir. Ne diğerleri... Dimâğ-ı gidasız icrâ-yı fa'âliyet edemez. Dahâ bile 'itirâf 'aciz eyler, süner, mahvolur, tebâh olur gider. Hâl böyleyken bu sınıfın ta'lîmi mesmû' değildi; 'arabaları bir katâr yapıp intizâm ile yürütmek, kırılacak herhangi bir 'arabanın قطبلك (katak) hareketini ta'dil değil te'hir bile eylememek: Vakt-i mu'ayyende kıt'âta erzak yetiştirmenin başlıca esası değil midir? Yükleri bir ihtimâm ile bağlayıp usul-i vechile yükletmek: erzâk-ı vikâye ve harz-u cân etmek değilse nedir?

Muhârebe hattında sabahtan akşama ve ihtimâlen o gece sabaha kadar düşmanla çarpışa çarpışa al kanlara boyanan güzâta yiyecek ibrişdirmek hangi veli ve yahud kaç peygambere nasîb olmuştur! Bundan dahâ büyük hizmet ne olur. Halbûki bu sınıfa karşı bir sû-i teveccüh vardı. Nakliye değil mi? Geç!!... Deniliyordu. Bunu te'essür ve te'essüfle söylerim ki nakliyenin hizmeti anlaşılamamıştı.

(s. 12) fakat harbi ahîr-i ma'aziyâde anlattı... Binâen'aleyh nakliyemize aynı ehemmiyeti (diğer sınıf gibi) verimli ve tensîk ve teşkîlinde ve bilhassa memleketimizin ahvâl-i coğrâfi ve 'umrânîsiyle ordumuzun ihtiyâcına göre, kemâl-i keremi ile ihtimâm olursa sezâdır.

Vesâ'it-i istikşâfiyeden tayyârecilik? Yeni işidilmiş veya ki görülmüş bir şeydi. Rumeli garp ordusu tayyâreden asla istifade edemedi ve edemezdi, zaten bu

sınıf fenni bir san'at olmaktan başka oldukça meleke ve rusûh talep eder. Daha doğrusu tayyârecilik herkesin harci değil. Buna zamîmeten tayyârelerin orduya yakın zamanda kabûlü vezâ'if-i istikşâfiyeyi müte'assir kıldı. Binâen'aleyh ordu için istikşâfetde bulunmak ancak süvârilere 'âid olacaktı.

HULÂSA

Ordu ta'lîminin kâffe'-i aksâmında ordu; vakt-i hazırla vakt-i seferi birbirinden ayırdı. Ta'lîm meydanlarında yapılan ta'lîmlerle manevralara ayrı ayrı ehemmiyet 'izaf olundu ve hâl-i harb ve kezâ icâbet-i harb asla te'emmül edilmedi. Bu sû-i telakkînin evvela ma'neviyât üzerine te'sîrine bakalım:

Vakt-i hazırda avcı hattında bulunan efrâd-ı zabitân ve kumandanların atlı olarak hattın önünde dolaştıklarını

(s. 13) görüp de muhârebede velev yaya olsun bunlardan hiç birisi görmezse nefer ne fikre zâhib olur? Bunun cevabını kâriker i'tâ buyursunlar. Hakikat halde ise herkes bilir ki muhârebede bölük kumandanları ancak ahvâl-i mübreme ve istisnâiyede avcı hattında bulunurlar. Vakt-i hazırda bu harekât neden taklîd edilmiyor?

Ric'at esnâlarında herhangi bir nefere; oğlum ne kaçırıyorsun, ayıp değil mi falan... Dinledi ise "efendim ne yapalım, binbaşımız hep geride, hep geride" cevabı alınıyordu. Evet hakkı teslim edelim. Nefer bunda pek isâbet etmiştir. Çünkü zavallı bütün ta'lîmlerde kendisinde bu fikri hâsıl eylemiş. Binbaşının her hale göre bulunacağı hakiki mevkiyi bilmiyor ki... İşte sû-i misâlin birinci numûnesini ufacık misâl ile isabet ettik. Sâniyen manevraların ekseriyesinde harekâtımız hep farzı geçirildikten cüz'ü tâm kumandanları kıt'alarının yevm-i hesabda ne derece mahâret gösterebilecekleri hakkında bigâne kaldılar. Mesela tarla bahçe, bağların vücûdu mevzi'in 'adem-i işgâli için bir bahâne telakki olunurdu. Tebriye'i zimmete mümessik ittihâz olurdu. Efendim! Şu tepeyi işgâl edecektim... Amma tarla bozumlasın diye... Söyleniyordu. Bunlar hepsi lâf ve güzâf. Hatta keşif kolu sevki icâbet eden istikâmetlerine gönderilmiş olduğunu farz edilirdi. Hâlbûki vakt-ı hazırda ta'lîmlerinde işgâl edilmeyen ufak bir tepe

(s. 14) seferin buhranlı devrelerinde koca bir dağ olur.

Ta'lîm ve terbiyemiz bu seviyede iken harbde ordunun ma'lûm ve muvazzaf efrâdından mahrum kalışı ve harbi hep redîf babalarla icrâ edişi ve bu redîflerle bilhâssa taarruza kendisini mecbur görüşü 'ilâve edilirse ordumuzun ne gibi şerâ'it tahtında iş gördüğü anlaşılır.

Binâen'aleyh âtiyen muhtelif muhârebe ve za'iyatlarını münâkaşa veya tenkît ederken evvela ordunun ahvâl ve istitâ'atını te'emmül eylemeli: Şunu demek isterim ki, ceffe'l kalem i'tâ-yı hükümden tevakkî edilmeli.

(s. 15)

VARDAR ORDUSU

Vardar ordusu Rumeli Garp ordusunun 'aksâm-ı mühimmesindedir. Sahrâ muhârebelerini bu ordu hâl ve fasıl edecekti. Binâen'aleyh aksâm-ı sa'ire nisbetle daha seyyâr bir halde idi.

KARÂRGÂH

Vardar ordusu karârgahı dört şu'beye münkesimdi.

Birinci Şu'be: Harekât-i 'umûmiyeyi idâre,

İkinci Şu'be: Harb-i cerîdesini testîre,

Üçüncü Şu'be: Erzâk ve mühimmât yetiştirmeğe ve terhis muâmelatını ru'yete,

Dördüncü Şu'be: Şifre mu'âmelâtıyla evâmirin mahallerine irsâliye vesâ'it-i muhâbireyi te'sise muvazzafdır.

KARÂRGÂHA MERBÛT ŞU'BÂT-I SÂ'İRE

Yâveran Şu'besi — Mu'âmelât-ı zâtiye ile iştiğâl eyler.

İdâre Hey'eti — Ma'âş tevzi'âtı, erzâk ve yem sevki ve erzâk tarh ve cibâyeti ile emr olunan mahallere bu erzâkın cem'i ve iddihârından muvazzafdır.

Menzil Müfettişliği — Plan mûcibince müntehip menzil noktalarına eczâ-yı tabiye, erzâk ve mühimmât, elbise, esliha ve echize

(s. 16) cem'ini ve bunların gerek ordu ve gerekse idârenin göstereceği lüzûm üzerine sevkinin te'mîni ile mükellefdir.

Görülüyor ki menzil müfettişliğiyle idârenin vezâifi nev'umâ müşterek ve hemen birbirinin aynıdır. İdare ve menzil müfettişliği ordunun açlık husûsunda mahrûmiyetle, cephaneye, elbise, erzâk ve mühimmâtın düşman eline geçmemesinde ma'nen ve mâddeten mes'ûldür. Ordunun velev bir neferin bir gün aç kalması ordu kumandanı gibi idâre hey'eti de müte'ezzî ve müte'ellim kılar. Esbâb-ı mağlûbiyet veya muzafferiyetin rûkn-ü mühimmini i'âşe teşkîl eyler. Daha harbin ilk devrelerinde beliyeye-i cû'a mübtelâ olacak bir ordu şüphesiz ki müzmahildir, perîşandır. Bu bâb da mes'ûliyet tabi'atıyla alâkadarına tertîb eder.

Ser Tabâbet — Menzil hastaneleri tanzim ve ihzâr eylemek, ağır hastaların bi't-tefrîk dâhil-i vatana irsâliyle ifâkat bulanları orduya i'âde etmek, seri hastalıkların men'i vukû'yla ordunun hıfzû's-sıhhasına i'tinâ edilip edilmediğine ve bu bâb da ne gibi tedbir mukarrarının değil tedbîr-i fi'liyenin ittihâz edildiğini teftîş etmektir.

Ser Baytarlık — Vezâ'ifi ser tebâbetliğinin 'aynıdır. Bir fark varsa isminden de anlaşılacağı üzere hayvanlarla uğraşmasıdır.

İ'âşesiz, mu'âlecesiz tabâbet icrâ-yı fi'l edemez. Seferde

(s. 17) Vardar ordusu verdiği telafâtın [İnsan ve hayvanca] yüzde doksan beşi açlık yüzündendir. Âşikârdır ki bilfarz dizanteriye mübtelâ âdem mısır çorbasıyla kesb ifâkat edemez.

Ve kezâ açlıktan yere serilmiş bir bârgir, baytar beyin bir besmelesiyle ayağa kalkmaz.

Ordu Muhâkeme Hey'eti — Mücrimleri 'inde'l-îcâb isticvâb içindir.

Jandarma Müfrezesi — Umûr-ı 'adliyeyi tatbîk eyler.

Sahrâ Posta Müdiriyeti — Ordu ile vatan dâhilinde muhâberâtı husûsiye ve resmîyeyi te'sîs eder.

İşte görülüyor ki Devlet-i 'Aliye ordusu ilk defa olarak Balkan Harbi meş'ûmünde fennin terakkiyât-ı hâzıra-i 'askeriyenin en son kabul ettiği bir tarzda ordu karargâhlarını eyliyor. Binâen'aleyh bu teşkilâta mâlik bir ordu karargâhından ve dolayısıyla bir ordudan birçok fedâkârlık, gayret ve fa'âliyet talep edilirse sezâdır. Bu fikir ancak bir nazariye olabilir. Sâha'î fi'liyata geçince her şey alt üst olur, zîrâ vakt-i hazırda bunlara herkes yabancı...

Kumanda heyet-i 'âliyesiyle ordu zâbitanı ve efrâdı arasındaki irtibât ve münâsebeti de anlamak lâzım:

(s. 18)

KUMANDA HEY'ETİ 'ÂLİYESİ (*)

Kumanda hey'eti 'âliyemizin erkân-ı asliyesi Almanya'da tahsîl görmüş, Alman efkâr-ı 'askeriyesiyle meşbû' ve milletin güzîde zevâtından ibâretti. Ekseriyesi lisân-ı ecnebiye vâkîf ve binâen'aleyh terakkiyât-ı 'askeriyeyi en iyi ta'kîb edebilmişlerdir.

ZÂBİTÂN

Ekseriyet mekteb-i harbiye müktesabâtıyla yetişerek kat' merâtib etmiş ve kıdemi nisbetinde okuttuklarını unutmaya yaklaşmıştır. İşte şu münâsebetle demek isterim ki terakkiyât-ı 'askeriyeyi ta'kîb etmek isteyen her büyük rütbeli zâbit mutlakâ bir lisân-ı ecnebiye aşınâ olması elzemdir. Her meslekte olduğu gibi 'askerlikte de en fakir en mahrûm bir milletiz. Garbdan istifâzaya mecburuz. Görüyoruz ki Türkçe âsârımız nâdir veya ki istifâde mahdûddur. Bu gibi âsâr olan veya tabur kumandanlarının dimâğına kâfi derece cilâ vermez. Ruhuna halâvet bahşetmez. Her halde bir lisan bilmeli. Fakat (bonjur) için değil; 'ilim için, fen için... Efrâda gelince artık bunlar hakkında dur ve diraz söz söylemek zâid hep 'acemi...

(*)Biz yalnız Vardar ordusunu kâle alıyoruz.

(s. 19) Netîce — Şu ordu hey'et-i 'umûmiyesiyle bir 'uzuv teşkîl eylemiyor, fikirce, seviyece, birbirine zıd üç şahsiyetten ibârettir. Bunların anlaşılması müşkil ve hayli zamana mütevakkıf bu ecelden kumanda hey'et-i 'aliyesiyle ordu zâbitân ve efrâdı arasında irtibât ve münâsebet mefkûd!... Bu münâsebetten fikdâni şüphesiz ki felâha doğru orduyu sürüklemeyiz. Bunun için gönül isterdi ki hey'et-i zâbitân ve kumanda hey'et-i 'âliyesi daha vakt-i hazırdan kaynaşsınlar. Bu zamandan bede'e ileyh hayât-ı 'askeriyenin hâtimesine kadar bir ordugâh yaşasınlar, tâ ki anlaşma daha asân olsun.

Vardar ordusunun nizâm harbine dahîl olan kıt'ât:

Vardar ordusu Kumandanı Ferîk Zekî Paşa hazretleri olup seferberliğin i'lânıyla ordu kumandanlığını der'uhde eylemişlerdir. Erkân-ı Harbiye Mektebi Müdürü Mîr Alay Halîl Bey'dir (Süleyman Paşazade) Vardar ordusu esâsen üç kolordu ile bir müstakil süvâri fırkasından ibaretti. Fakat aşağıda ityân edileceği üzere bazı alaylar seferberliğin 'ilânıyla dahi kolordularına iltihâk eylemedikleri gibi bazı alayları (Redîf) hizmetinde istinkâf etmişlerdir!.. Esasên nizâm

(s. 20) harbî şekli ma'lûm üzere çizmek şâyân-ı arzudur. Fakat numaralar o kadar karışık ve kıt'ât kâh kâh bağzı mahallere ifrâz ve bir kolordudan diğere ilhâk edildiklerinden sıra ile kolorduları yazmayı dahâ münâsib gördük.

Beşinci Kolordu: Kumandanı Kara Sa'îd Paşa

Erkân-ı Harbiye Mîr Alayı Mustafâ Bey

Fırka 13 ى 37 ى 38 -٠- ى 39 ط13 (neşa) نشا Sahrâ topu ط 12 ى	Fırka 15 ى 43 -٠- ى 44 ى 45 ط15 (neşa) نشا Sahrâ topu ى 15	Fırka 16 ى 46 -٠- ى 47 -٠- ى 48 ط16 (neşa) نشا ى 16	İştib Redîf fırkası İştib Alayı Koçâna Alayı (2 taburlu) Köprülü Alayı Sahrâ topu yedinci ط Cebel

KOLORDU KİT'ÂTI

ى 26 -٠- ى (neşa) نشا

ى 26

Nakliye kolu, cephâne kolu, seyyâr hastahâne

Gerçi 16. Fırka 5. Kolordunun nizâm harbine dâhil ise de bu fırka Kumanova muhârebesine iştirâk etmedi;

(s. 21) çünkü bu sıralarda mezkûr Bulgarlarla Koçana civârında harb ediyordu.

Şunu ilave edelim ki kolordu karargâhları dahi fen-i hâzırın emrettiği tarzlarda teşkil edilmişti. Bu teşkilatta ordu karârgahı teşkilâtının aynıdır. Yalnız erkâmca bağzı farklar vardır. Meselâ evvelkinde on iki Erkân-ı Harbiye zabitanı istihdâm olunduğu halde ikincisinde beş-altı Erkân-ı Harbiye zâbitiyle iktifâ olunur. Bunların vezâ'ifi daha ufak mikyâsda olmak üzere ordu Erkân-ı Harbiyesinin vezâ'ifinin 'aynıdır.

Altıncı Kolordu: Kumandanı Câvîd Paşa

Erkân-ı Harbiye Kâ'immakâm Remzi Bey

Fırka 17 ى 49 -٠- ى 50 (ikinci tâbur) Kavalâ Alayı (Gelmekten istinkâf) ط17 (neşa) نشا sahrâ topu ى 17	Fırka 18 ى 52 -٠- ى 54 (2ط) ط 18 (neşa) نشا sahrâ topu ى 18 1	Manastır Redîf Fırkâsı Manastır Alayı Pirlepe Alayı Drâma Alayı (Gelmekten istinkâf) ط Cebel-i Kadro 2

(s. 22)

Kolordu Kıt'âtı

نشا (neşa) ۶-۱۰ ی

۵, ۴, ۲, ۴ ی ۵ ک ۷ ی

۵ ط Obüs

۲ ط Nakliye Katârı, Cephâne Kolu, Seyyâr Hastahâneler Köprücü

Yedinci Kolordu: Kumandanı Fethî Paşa

Erkân-ı Harbiye Fâ'ik Bey (Yanya kahramanlarından).

Fırka 19**Priştina Fırkası****Üsküp Fırkası**

۵۵ ی

۵۶ ی

۵۷ ی

Gilân Alayı

Gora Alayı

Prizren Alayı

Topçu:

Sahrâ ۲۰ ط 1 ve üçüncü Cebel-i

Kâdro taburu

(4 taburu)

(Nâmevcud)

Üsküp Alayı

Preşova Alayı

Kalkandelen Alayı

Sahrâ topu.

۲ ط 21 ی

نشا (neşa) ۱۹ ط topçu:

Sahrâ topu. Sahrâ ۲ ط . 1 ve 3. Cebel-i Kadro Taburu

۱۹ ی

(s.23)

Kolordu Kıt'âtı

نشا (neşa) ۷ ی

Süvâri 14

۴ ط Obüs

Nakliye Katârı, Cephane Kolları, Seyyâr Hastaneleri

Müstakil Süvâri Fırkası: Kumandanı Fâ'ik Paşa

Erkân-ı Harbiye Mîr Alayı Râşid Gâlib Bey

Yedinci Livâ

6ى

13ى

Sekizinci Livâ

15ى

16ى

Üçüncü süvâri topçu taburu

(s. 24) Bunlardan mâ' de Vardar ordusuna merbût bağı müfrezeler vardı ki sırasıyla şunlardır:

Priştina Müfrezesi

Priştina Alayı(4ط).
Vulçitrin Alayı
نشا (neşa) ط 20
Mitralyöz ك 58
Sahrâ Topu. ى. ط 20

Seniçe Müfrezesi

ى 60 •|•
Seniçe Taburu
Prepol Taburu
كadro cebel ط 1'den
Üçüncü Batarya

İpek Müfrezesi

ى 21 (2ط) •|•
ك 26 Mitralyöz
كadro ط 9 dan bir
batarya
كadro ط 4 den
ك 18 ى

4, 5 ك 18 ى

Berâne Müfrezesi

ى 63
ط 1 62 ى
Tirgovişte Taburu
نشا (neşa) ط 20
ط 9 dan bir batarya
ط 4 Kadrodan bir
batarya

Gusine Müfrezesi

ط 1,2 62 ى
ط 3 61 ى
İpek Alayı
Yakova Alayı
ط 9 dan bir
batarya

Yeni Pazar Müfrezesi

ى 58
Mitroviçe
Alayı(2ط)
ك 18 ى 3

Akova Müfrezesi

ى 59
Akova, Kolaşin
Taburları
ط 4 cebelden bir
batarya

(s. 25) Nizâm-ı harbe dâhil kıt'ât hakkında:

Görüyoruz ki kolordularda nakliye katârları ve cephanе kolları vardır. Fakat manda 'arabasından 'ibarettir. Hatta topçunun mermiyâtını nakle کافی cephanе arabaları yoktu. Bu yüzden kısmen makkârilere yüklediler. Manda arabaları ise ahâlinin, bunlar fil vâki' ücretli tutulmuşlardı. Ama köylü de 'arabası başında bu köylü ki zâten Hükümet-i 'Osmaniye'nin izmihlâlini var kuvvetiyle ister. Neticede nakliyât hayli engellere dūçâr oldu. Yolda kırılan arabalar, düşen hayvanlar hadsiz ve hesabsızdı. Bâdi nazarda bunlar ehemmiyetsiz gözükür. Fakat tekmi'l Vardar ordusunun hemen bir yola mâlik olduğu te'emmül buyurulsun. Menzil hattı yalnız bir yola mahsûr. Buradaki izdihâmın ne gibi netâyic-i vehîme tevîd eylediğini mebhas-ı mahsûsunda zikredeceğiz.

Fırkalarda birde sıhhiye bölükleri ve kolordular seyyâr hastahâneler vardır. İkrâr etmeli ki lüzumu kadar bu vesâ'it-i medeniyeden aslâ istifâde edilmedi. Çünkü vakt-ı hazırda bunlara herkes bîgâne.

Kuvvet

Pek doğru olarak bir rakam arâ'esi aslâ mümkün değildir. Denildiği gibi beş aşâğı beş yukarı. Ve ufak rakam farkları sevkü'l-ceyş mütâle'âtına i'zâm edilecek derece bir te'esîr eylemez.

(s. 26) Ve zâten hergün için bir kuvve-i 'umûmiye neşr etmektedir. Bir fâ'ide mülâhaza edemedik. Biz ancak bir meydan muhârebesinden evvelki kuvvetin mikdârını söylersek - münâkaşa ve muhâkemâtımıza - esâs olacağından maksada kâfidir.

Vardar ordusunun Kumanova Meydan Muhârebesinden evvelki en son kuvveti takrîben ber vech-i âtidir:

Beşinci Kolordu			Altıncı Kolordu (Câvîd Paşa Kolu)		
Fırka 13	7468	Nefer	Fırka 17	6000	Nefer
Fırka 15	8000	"	Fırka 18	2500	"
Fırka 16	6000	"	Manastır Fırkası	5600	"
İştib Fırkası	6000	"		16,100	
	27,468				
Süvâri	300				
	27,768				
18 Topçu ط 18		383			
Obüs ط 1		300			
نشا (neşa) 6		1500			
		16,283			
Yedinci Kolordu					
Fırka 19	9000	Nefer	Beşinci Kolordu	28000	Nefer
Fırka 18	2830	"	Altıncı Kolordu	17000	"
Cebel ط 2 Kadro	6000	"	Yedinci Kolordu	15000	"
Sahrâlar	700	"		60,000	"
Süvâri	300	"			
Nişancı Alayı	1700	"			
	14,730	"			

Demek ki Vardar ordusunun hey'et-i 'umûmiyesi yuvarlak rakam olarak (60.000) nefer kabul edilmek lâzım.

(s. 27) Bazı ecnebîler Vardar ordusunun Kumanova Meydan Muhârebesindeki kuvvetini (80-85) bin nefer tahmîn eylemektedir, ki külliyyen yanılmaktadırlar. Hatta bizim arâ'e ettiğimiz mikdarın kâffesi de harbe dâhil olmadı (Mebhasında bunu zikredeceğiz).

Hulâsaten bu birinci meydan muhârebesinde:

40. 000 Tüfenk	}	Bulundurulabildi.
17. 000 Kılınc		
190 Top		

9 Teşrîn-i evvel'e kadar Vardar ordusuna gelen evâmir şüphesiz burada lüzumu kadar ma'lûmât verilecektir. Ve harekete müte'allik olmayanlardan sarf-ı nazar edilecektir. Ve tabiatıyla emirlerin ancak hulâsa-i mâ'ili söylenebilir. Zira emirlerin asliyelerine desteres olmak imkânı bulamadık.

26 Eylöl sene 327

"Karadağ'ın 'ilân-ı harbiyle Balkan hükûmâtının muhâsemâtı fa'âliyete geldi. Diğer Balkan hükûmâtının da Karadağlı'yı ta'kîp eylemeleri muhtemeldir.

Ustruma Kolordusu bir alayı Nevrokob, bir alayı ve bir taburu Melnik'de ba'de't-terk kuvâ-yı mütébakiyesiyle Demirhisar, Cum'a-i Bâlâ yolunun tarafında toplanarak ahvâle göre hareket edecektir.

(s. 28) Vardar ordusu Köprülü, Pirlepe mıntıkasına doğru sevkıyât ve nakliyât yapabilmek için mümkün olduğu kadar mezkûr hatta doğru ilerlemeli. Ve tecemmu'nu ikmâl etmeli. Bulgar hudûdunun Karataş'tan i'tibaren şimâle doğru ve Sırbistan hudûdunun Mitroviça'ya kadar olan kısmının muhâfazası Vardar ordusuna 'â'iddir." Bundan sonra gerek müfrezelere gerekse Yanya ve İşkodra taraflarına dâ'ir evâmir devâm ediyordu.

Emirde bir Ustruma kolordusundan bahsediliyordu. Bu kolordu Vardar ordusu aksâmında değildir. Müstakil bir kolordudur. Binâen'aleyh biz burada bu kolordunun hareketinden bigâne kalacağız. Ordudan mevrûd bu emir üzerine tabî'i kolordulara ve muhtelif müfreze kumandanlarına icâbından evâmir testîr edildi. Fakat bu evâmir 'aynen derc edilmeyecek, belki Kumanovaya kadar olan hareketi bilâhare nakl ile iktifâ edeceğiz.

3 Teşrîn-i evvel Sene 327

Yunan müstesnâ olmak şartıyla diğer Balkan hükümetleri dahi i'lânı harp etmişlerdir. Binâen'aleyh ordu müste'niyen billâh harekât-i 'umûmiye ta'arruziye mübâşeret edecektir. Bulgar ordusu kısm-ı küllisi Edirne önünde olduğu haberi alınmıştır.

Vardar ordusu yalnız Çarova istikâmetinden düşmanın tecâvüzatını men' etmekle iktifâ etmeli, Bulgar ve Sırp ordularının

(s. 29) Kumanova üzerindeki te'sîrlerini men' edecek vechile bir vaziyet almalı.

Ve en mühim olanı emirde şu yolda gelir:

⁷/₈ Teşrîn-i evvel sene 327

Yunanlılar bugün Alasonya'ya girmiştir. Bunlara karşı cenûb cephemiz za'iftir. Nihâyet bir hafta zarfında Yunanlıların Manastır ve Selanik önüne gelebileceklerine göre Vardar ordusu ne vaz'iyette bulunur? Bu halde intizâ intizarda kalmaktan ise Sırb ve Bulgarları harbe icbâr etmek evlâ değil mi? Zira Yunanlılar Bulgar ve Sırblılarla muttahiden harekât-ı ta'arruziye devam ederlerse ordu müşkül vaz'iyette kalır.

Zaten seferberliğin ilanı ile beraber her kolordu kendi kıt'âtının ikmâl-i nevâgısı ile meşgûl idi. Harekât-ı harbiye evâmiri verilince dağınk kıt'ât muhtelif vesâ'itle kolordularına takarrube başladılar ve böylece kolordular kitle kitle ve fakat yek diğerinden kilometrelerce mütebâ'ad olmak üzere toplandılar.

Altıncı Kolordu Manastır ve civârında,
Yedinci Kolordu Kumanova ve Üsküb civârında;
Beşinci Kolordu'da şimendiferle Köprülüye doğru } Hâl-i ictimâ'da.

Fakat tecemmu' ediyorlar demekle geçmeyelim. Meselâ Altıncı Kolordunun fa'aliyetini nazar-ı dikkate alalım:

(s. 30) Bu kolordu Manastır ve civârındaki köylerden toplanıyor ve Manastır — Köprülü — Pirlepe — Kumanova istikâmeti 'umûmiyesiyle Kumanovaya kadar taban tepiyor ve hiç istirahat etmeden harbe giriyor. Diğer kıt'âtda hâkezâ. Hatta on gün f'asılasız yürüyüşle günde 25-30 kilometre kat'etmek şartıyla bir sâ'at istirahat etmeksizin harbe girenler de vardı. Pek acı olan mağlûbiyetimiz bile ta'mîk ve tetkîk edilirse birçok müsâvimiz meyânında oldukça fahra, gurûra şâyeste kudretlerimizde var. Gönül ister ki bu ve bunun emsâli olan harekâti târîh-i harbimizin kara yaprakları arasında hatt-ı zerîn ile nakşedilsin! Bu kıt'âtın nâmı ilan edilsin. Ta ki, çalışan da çalışmayan da bir olsun. Çalışanlar nasıl ki taltîfe muhak görülürse 'âtıl, bir işe yaramaz olan benî âdem sürüsü de teczîye edilsin, koğulsun, ordu da bir mevki' kalmasın... Böylece ordu felâha doğru ilerlesin.

Sekiz Teşrîn-i evvele kadar cereyân eden vekâyi' Akova (28) Eylül'de sükût etti, mustahfizlar perîşân bir hâlde ric'at ettikleri yedinci kolordu kumandanlığından bildirildi.

İki Teşrîn-i evvel'de Priştina taraflarında hudûd üzerinde vâki' Prepalas ve Mâriçe cihetlerinde müsâdeme vuku' buldu. Sırplılar

(s. 31) Mirokça Kal'asına karşı top isti'mâl eylediler. Şahince karakolu eşkıya tarafından muhâsara edilerek Sırplılarla resmen kat'î münâsebât edilmiştir. Yarişte fırkası üç teşrîn-i evvel'de Podiva'ya hareket ederek gece saat iki de Sırblılarla müsâdemeye başlamıştı.

Dört teşrîn-i evvel gecesi dahi Budiva cihetlerinde bir Sırb fırkasıyla muhârebe devâm etmiştir.

5 Teşrîn-i evvel'de Çarova mıntıkasında müsâdeme başlayarak oradaki tabur Kalimence'ye çekildi. Gilan'da Hamitağa müfrezesi İdris nâm sergerde 'ilân-ı harble

berâber iki yüz ‘avenesiyle Sırbistan içerisine dalmış ise de birçok telefât vererek geri çekilmişdir. Veli Glava karakolunu Sırbılar dinamit ile berhevâ etmişlerdi.

Sırbılar, Zibofce’ye ta’arruz ederek Karavinik Kalesini topla tahrip ettiler. Priştina müfrezezi bugünde Karavinik Kalesini müsâdeme devâm etmiş ise de Sırbıların Mavrovo’dan ilerleyerek sağ cenâhlarını ihâta eylemeleri üzerine mezkûr müfreze akşamüzeri Kolina Boğazı üzerine ric‘at etmişlerdi. Yenipazar’da Yanya sırtlarına kadar tecâvüz eden düşman tekrâr hudûda kadar geri püskürtülmüştür.

Yedi Teşrîn-i evvel de Kalkanca’da akşama doğru top muhârebesi başladı. Sırbılar Bilaç ve Priştinaya doğru

(s. 32) ilerlediler. Bugün Yenipazar’a kadar ilerleyen Sırb kuvveti tart edilmişlerdi. Dospatdolan, Cum‘a-i Bâlâ, Palanga, Kolaşın, Akova kasabaları sükût etmişlerdi.

Sekiz Teşrîn-i evvel de ise Kalkanca’da şiddetli müsâdeme vukû‘ buldu.

Bunları yazmaktan maksat hem müfrezelerin akıbetini anlatmak hem vukû‘âtın heyet-i ‘umûmiyesini ihâta edebilmek için bir icmâl yapmaktır.

Vardar Ordusunun Muhtelif Tevârihte İstâr Ettiği Evâmir:

23 Eylül de verilen emirde:

Beşinci Kolordu Köprülü — İştîp
Altıncı Kolordu Manastır — Pirlepe
Yedinci Kolordu Kumanova’da

Tehaşşüd edeceklerdi.

Müretteb İkinci Kolordu Kıryovilak havalisinde

Hâlbûki müretteb İkinci Kolordu nâmına Anadolu’da hiçbir nefer gelmedi.

Üç Teşrîn-i evvel’e kadar Vardar ordusunca düşmana dâ’ir bilinen vaz‘iyyet şuydu:

Bulgarlar Dobnice ve Köstendil sınıfı muhtelifeden mürekkeb kıt‘âta mâlikdirler. Sırbılar kısm-ı küllileriyle İvranye civârında

(s. 33) buldukları ve Filoc ile Margâni arasında kuvvetli piyâde ile topçuları olduğu ve Prepalas karşısında bir firka kadar tecemmu‘ ettirmiş oldukları ma‘lûmdur. Gerek Bulgarlar gerek Sırbılar hudûdlarının muhtelif nükâtını hudûd taburlarıyla takviye eyledikleri de istihbâr kılınmıştı.

Vardar ordusu âtideki kararı emrediyordu (³³ Teşrîn-i evvel).

Ordu Çarova istikâmetinde taarruz edecek yalnız düşmanı durdurmakla iktifâ eylemeyip Sırp ve Bulgar kuvvetlerinin Kumanova üzerindeki te’sîr müştereklerini de men‘ edecektir. Bunun için ordu Bereketli—Kumanova hattında ictimâ‘ edecektir.

Bundan başka Kumanova’nın tahkîmi emrediliyordu: Görülüyor ki Vardar ordusu dâ’ima bir merkezi vaz‘iyyet alıyor ve her hâle karşı tedâbir-i ittihâz edecek

vecihle tecemmu'undan devam eyliyor. Ya'ni demek isteriz ki hudûd-ı dâhileden istifâdeye çalışıyor ve harekâtına bir mihver olmak üzere Kumanova'ya intihâp eyliyor. Ve vaz'iyeti dolayısıyla Kumanova bâhusus tahkîm edildiği takdîrde nâfi' bir nokta-i istinâd oluyor.

Ordunun müte'âkiben vermiş olduğu her bir emirde mâdun kumandanlarına mezkûr mevki'in ehemmiyeti işrâb edilmek istenilmiştir.

(s. 34) Düşman Çarova, Sultantepe, Palanga, İvranye istikâmetlerinden ta'arruz etti.

Buna binâ'en ordu emri ber vech-i zîrdir:

Çarova ve Sultantepe istikâmetlerinden ilerleyen düşman tevkîf olunacaktır ve İvraniye'den Kumanova'ya ilerleyen düşmana ta'arruz olunacaktır.

Beşinci Kolordunun sağ cenâhı te'mîn için Kratova ve Çarda istikâmetlerine birer fırka gönderecektir. Sağ cenâh mühimdi. Çünkü buradan lâ'ekal bir Bulgar fırkasının vürûduna intizâr olunurdu. Bir Bulgar fırkası hemen hemen bir Osmanlı kolordusuna müsâvi ve belki fazlacaydı. Binâen'âleyh Sultantepe ve Çarova ordunun sağ cenâh ve gerilerini tehdît ettiğiinden buraların kat'iyen te'mîni elzemdi. Fazlaca olarak çetelere ve müsella ahâli peyderpey hasma ilhâk ile kuvvetleri mütemâdiyen çoğalıyordu.

^{sekiz}/_{dokuz} Teşrîn-i evvel'de Vardar ordusunun vaz'iyeti ber vech-i âtîdir:

15. Fırka Mîrlivâ İsmâ'îl Hakkı Paşa kumandası olarak Kratova istikâmet-i 'umûmiyesinde;

(s. 35) On Altınca Fırka Mîralayı Efe Kâzım Bey kumandasında olarak Koçana civârlarında;

On Üçüncü Nizâmiye ve İştib Redîf Fırkaları, İştib—Elebaş—Garadiş yolunda ve On Üçüncü Fırka kolbaşıyla Garadiş'ta olmak üzere diğerleri onun gerisinde;

Altıncı Kolordu Bereketli—Malina—Evraş yolunda olmak üzere kolbaşı ile Zebunya'da idiler.

Yedinci Kolordu Kumanova'da olup Virânye ve Palaga'dan ilerleyecek olan düşmana karşı bütün kuvvetiyle kasabayı müdâfa' etmeye me'mûrdu.

Vardar ordusu karargâhı bugün Köprülü'dedir. Dokuz Teşrîn-i evvel'de sınıf-ı muhtelif eden mürekkep bir düşman kolunun Yereşova'ya geldiği ve iki alay süvârisinde Tepunce'ye vâsıl olduğu istihbâr kılınmıştır.

Bunun üzerine ordu yalnız ileri yürüyüş için devam etmek emrini aldı ve irtibâtın te'sîsi ve kolorduları arasında muhâfazası emrolunuyordu ki bu lâzım.

⁹/₁₀ Teşrîn-i evvelde ise artık ta'arruz emri veriliyordu. Fakat öyle söylendiği üzere ordunun sağ cenâh ve gerilerinin te'mîni yine Beşinci Kolordu'ya muhvvvel.

Bu gece ordu karargâhında düşmana dâ'ir şunlar biliniyordu:

(s. 36) Kuvvetli kollar Bektâş-ı Bâlâ, Yeni Naguriç istikâmetlerinden ve süvâri ile diğer bir piyâde kolu Tabanokça'dan ilerlemektedir. Buna göre verilen emir ber vech-i âtîdir:

“Süvâri fırkası Tabanokça'dan ilerleyen düşman süvârisini tart ile ordunun sol cenâhı himâye ve te'mîn edecektir.

Altıncı Kolordu yarın şevkle bütün kıt'âtıyla Piçinya'ya geçmiş ve Eslatinya sırtlarını elde bulundurmuş olmalıdır. Bu kolordu Eslatinya sırtlarını bi't-tahkîm işgâl ile ordunun aksâm-ı sâ'iresinin Piçinya vâdisinden mürûrunu te'mîn edecektir.

On Üçüncü Fırka yalnız bir alay ve tekâmîl topçusuyla Eslatinya şarkındaki tepeleri işgâl ederek kuvâ-yı mütebâkiyesini Çavuş köyünde bulundurmalıdır.

İştib Fırkası Novasil'de bi'l-ictimâ' Konbuh—Makreş mahallesi arasında Eğridere suyu geçitlerini keşif ve terassud ederek ordunun cenâh ve gerilerini te'mîn edecektir.

On Beşinci, On Altıncı Fırkalar eski vazîfelerine devâm edeceklerdir.

Yedinci Kolordu ihtiyâtıyla Kumanova'nın hattı müstahkeminin sol cenâhı gerisinde bulunacak ve ordunun sol cenâhı terassud ve te'mîn edecektir (Karadağ—Preşevo istikâmetini terassud edecek).

(s. 37) Ta'arruz için kolordulara âtîdeki cephele verildi.

(10 Teşrîn-i evvel öğleden evvel sâ'at bir buçukta).

Beşinci Kolordu Piçinya Vâdisi — Yeni Naguriç	} ilerleyeceklerdir.
Altıncı Kolordu Yeni Naguriç — Bektâş Bâlâ	
Yedinci Kolordu Bektâş — şimendöfer hattı tarafından	

Süvâri fırkası Tabanokça istikâmetinde düşman süvârisine ta'arruz edecektir.

İşte görülüyor ki pek mağrûrâne olarak ta'arruz emri veriliyordu. Ve gurûr o derece idi, ki akşama doğru karargâhın Kumanova'da bulunacağı emre ilâve edilmişti. Hâlbûki ertesi gün, tafsîlâtı aşağıda görüleceği üzere, tâli'-i harb Sırp'lılara tevhiye ediyor. Ve Osmanlı ordusu ilk def'a olarak Sırp'lılara mağlûp oluyor!

(s. 38) **Piçinya Ta'bîr-i diğerle Kumanova Meydan Muhârebesi**

Kroki numara (1) de gösterildiği üzere Yedinci Kolordu Kumanova civârında Altıncı Câvîd Paşa Kolu Kumanovanın şarkındaki Selâsına sırtlarında mevzi' almış, karârgâhı Dobraşanda Beşinci Kolordu kıt'âtı Novasil civârında karârgâhı Garadişte olmak üzere $\frac{9}{10}$ Teşrîn-i evvel gecesini geçirmişlerdir. $\frac{9}{10}$ me de verilen emre göre Yedinci Kolordu Kumanova şimalindeki mevzi' müstahkemi tutacak vusûl cenâhı gerisine kuvvetli ihtiyât terk edecekti.

Altıncı Câvîd Paşa kolu Selâsına şarkındaki dereden Kumanova şimalindeki hatt-ı müstahkemin sağ cenâha kadar olan arâziyi işgâl edecekti. Beşinci Kolordu ise; On Üçüncü Gâlip Paşa fırkasıyla (10) Teşrîn-i evvel sabahı şafakla beraber Piçinya Vâdisini geçmiş bulunacak ve Selâtına şarkındaki dere ile Piçinya Vâdisi arasındaki mıntıkayı tutacak ve İştib Redîf Fırkasını Vardar ordusu Kumandanının emrine

âmâde olmak üzere terk edecekti. Bu geceye kadar alınan son ma'lûmât şundan 'ibâretti.

(s. 39) "Sırbalar, Yeni Nağuriç—Eski Nağuriç—Bektaş-i Bâlâ hattında" dır.

On Teşrîn-i evvel'de Vardar ordusu ta'arruz için bêt vech-i âti emri i'tâ eyledi:

Düşmana dair ma'lûmât...

Beşinci Kolordu Piçinya ile Eski Nağuriç arasındaki mıntıkadan;

Câvîd Paşa Kolu Eski Nağuriç ile Bektâş-i Bâlâ arasındaki mıntıkadan;

Yedinci Kolordunun sağ cenâhı Bektâş-i Bâlâ'nın garbından düşmanın Selâtına sırtlarında bulunan sol cenâhını çevirecek sûrette ilerlemesi emrolunmuştu.

Düşman sabâh harekât-ı ta'arruziyeye ibtidâr eylemişdi. 10 Teşrîn-i evvel kablê'z-zevâl sâ'at onda tarafının top sesleri işitilmeğe başlandı. Bu gün verilen muhârebede Beşinci Kolordu'nun On Üçüncü Fırkasıyla İştib Redîf Alayı, On Yedinci Fırka sağda, Manastır Redîf Fırkası sol da olmak üzere Altıncı Câvîd Paşa Kolu ve bunun solunda daha garba doğru imtidâd etmek üzere Yedinci Kolordu ahz-ı mevki' etmişlerdi. Bu esnada fâsılalı yağmur yağıyor hava gâyet sisli hatta bir zamanlar bir kilometre ilerisi görülmeyecek kadar

(s. 40) ortalık kararmıştı. Havanın te'sîri ile herkeste bir sıkıntı vardı! Bu anlarda idi ki ordu karargâhına ilk müjde geliyor, o da şark ordusunun kemâl-i muvaffakiyetle Edirne civârında harbe tutuştuğu ve donanmamızın Varna ve Burgaz limanlarını bombardıman etmekte berdevâm olduğudur. Yukarıda her tarafı sis kapladığını söylemiştik. Fakat bu sis çok devam etmiyor ara sıra dağılıyor. Bu sisten gerek Sırb ve gerek Osmanlı ordusu 'aynı derecede istifâde ediyordu. Her iki taraf hasımane mestûran tekarrub için istifâdeye çalışıyordu. Nihâyet tüfenk sesleri de işitilmeye başlandı. Öğleden sonra sâ'at ikide düşman avcıları bazı nukât-ı bi't-tahliye geri çekilmeye başladılar. Biraz sonra bu ric'at tekmîl düşman cephesine sirâyet eyledi. Avcılarımız ve husûsiyle Câvîd Paşa kolu bilâ tevakkuf-ı muttasıl düşmanı ta'kibe koyuldular. Piyâdelerimizin ilerlemesi üzerine hatta bazı bataryalar bile mevzi'lerinden bi'l-hurûc ilerlediler. Yalnız İslâsiye Deresi'nin şarkında bulunan ve yassı ta'bîr eylediğimiz bir tepede düşman sebât ediyordu. Bu tepenin gerek yan ve gerekse cenûba ya'ni bize müteveccih olan yamaçları gâyet dik ve yalçın kayadan ibarettir. Mevki'in hâkimiyeti düşmanın orada kalmasına, sebât eylemesine yardım eyledi. Bu tepenin düşmandan evvel işgâl edilmesi bizim için mümkün değildi. Çünkü bizim kıt'âta açılma ve yayılma bidâyetlerinde uzak idi. Düşman

(s. 41) gerçi ric'at ediyordu. Fakat bu ric'atı mümkün olduğu kadar ta'lîmnâmenin ahkâmına tevfiğ ettiriyordu. Meselâ geri giderken kaçmıyor, bi'l-'akis hatve hatve ve yavaş yavaş yürüyor ve ilerlemesi îcâb ettimi sıçramaya, koşmaya başlıyordu.

Yassitepede sebât eden bir fei'kalîle ile Nağuriç civârında bulunan cüzi' miktârdaki 'asker diğer kıt'âtın ric'atını himâye ediyordu. Topçumuz bu iki can alıcı noktayı sezdi ve atışı oralara tevcih ederek orasını ateş yuvasına çevirdi. Topçu atışımız te'sîrini iyiden iyiye hissettirdi. Düşman bu cehennemî ateşin altında tâb-ı âvare mukâvemet olamayarak kâh kâh ric'at etmeye başlıyor. Fakat geri giden düşman

avcılarının yerine hemen daha sıkı ve taze avcı hatları geliyor. Cephede husûle gelen boşlukları dolduruyor. Ve ateş başlıyor, ‘inâd gösteriyor. İllâ kendi ordusunun ric‘atını himâye etmek istiyor. İşte ta‘lîmâmelerde bu gayelere istinâd eder.

Fakat Sırbılar bu muvaffakiyeti hep ordusu zâbitânına medyûndur. Balkan hükûmâtından hiçbiri Sırb hükûmetinin zâbitânına mâlik değildir. Her muhârebede görüyor idik Sırb zâbitânı ellerinde tabancaları olduğu hâlde avcı hattının gerisinde gidiyorlardı. Geri dönmek isteyen neferi hemen yere seriyor ve selâmet-i ‘umûmiye nâmına her bir zâbit beş on kurban vermekten çekinmiyor. İşte hep mes‘ûliyet burada!

(s. 42) Eğer Sırb ordusunun ta‘lîm ve terbiyesi azıcık kötü olsa idi daha ilk ric‘atlarda on Teşrîn-i evvel akşamını soluğu İvraniyede alacaktı. Binâen‘aleyh Osmanlı ordusu seferde mağlûb olmadı. Benim fikir ve kanâ‘atimce biz vakt-i hazırda mağlûb imişiz... Çünkü sefer vakti hazır manevralarını ‘aynıyla, tıpkı tıpkına ve fakat bir farkı varsa o da kanlı olmak üzere ‘arz ettirir. Ya‘ni hazırda çalışan seferde bîkâne kalmaz. Kan akıtmak, her tehlikeye karşı göğüs germek Osmanlılığın şânındandır. Elverir ki biz hazırda bir şey öğrenelim...

Akşama doğru idi ki birçok fedâkarlık sarfindan sonra Yassitepeyi elden kaçırmış oldular. Bizim ‘asker ise muttasıl ilerliyor. Nihâyet Naguriçler hattı elde edildi ve ortalık kararınca tabiatıyla muhârebe munkatı‘ oldu. Fakat bu günkü muhârebe esnâsında nakle ve istifâdeye şayân bir vakı‘a cereyân etti hikâye edelim:

Topçumuzun şiddetli atışı altında nihâyet Yassitepenin sükût ettiğini söyledik. Bu tepe önünde bizim On Üçüncü firkamız bulunuyordu. Piyâdemizin ilerlemesi üzerine Yedinci Cebel taburundan bir batarya dahi tebdîl-i mevzi‘iyle ileriye gitmişti. Yassitepenin şarkındaki köyde ise hâlâ düşman piyâdesi var idi. Bu esnâda mezkûr köye İştîp Redîf alayı ilerlemiş bulunuyordu ric‘atı himâye etmeğe ma‘mur olan düşmanın iki bölük piyâdesi tâbur

(s. 43) kumandanlarının emri üzerine bize teslîm olmak arzusunu izhâr etmişlerdir. Ve şüphesiz bu matlûb ısfâf olunmuştur. Sırb zâbitânı düdük işâretini vererek kendisi ve ma‘iyeti teslîm olmak üzere bizim piyâdeye doğru ilerlerken İştîp Redîf kıt‘atı tarafından kendilerine atış edildiğini zâbit hayretle gördü. Ve piyâdemiz kumandanının nazar-ı dikkatini celb etmiş olduğundan piyâdemize ateş edilmemesi emri edilmişti. Fakat Sırbların yaklaşması üzerine bunları saymağa daha doğrusu pılıçka etmeğe yeltenen İştîp Alayı elden çıktı. Bu hâl-i esef işmâli gören ve bilâhare ma‘rûz köyün şarkında ahz-ı mevki‘ eden bir düşman mitralyöz bölüğü atışı olunca şiddetle İştîp Alayına çeviriyor ve bunları çil yavrusu gibi dağıtıyor. Ve Cebel bataryamızın numara ve efrâdının kısm-ı a‘zamı şehîd oldu. İştîp Alayı seyiyi‘esinin cezâsını çekerek عارراری (‘ârerarî) ilk evvel kendisi irtikâb ediyor ve bataryamızda düşmanın eline ve teslim olacak iki bölük de şerrimizden kurtularak gidiyor.

İşte pek acı bir hikâye ki, ta‘lîm ve terbiyenin fikdânına birer şâhid-i ‘âdildir. İş bu hâdis akşamüzeri ortalık kararmaya başlarken vukû‘ buldu. Gerçi ertesi sabah ilerlendi ve cebel bataryamız alındı. Fakat hayvanları olduğundan bi’t-tabi‘ kâbil-i nakil bir hâle getirilemedi ve o günü düşmanın tekrâr ilerlemesi üzerine batarya yine düşmanın eline geçer.

(s. 44) (10) Teşrîn-i evvel gününü biz kazanmıştık ve beş-altı kilometre kadar ilerlemeye muvaffak olmuştuk fakat $\frac{10}{11}$ gecesi yalnız ve oda ara sıra top atışı te'âtisiyle iktifâ olundu.

Bu gecede düşman tarafından şâyân-ı hayret bazı fa'aliyetlerin vücûdunu istidlâl ediyoruz. Düşman tarafından bakılınca helyostaları şimşek gibi sabaha kadar çakıyordu. Parıl parıl gözü gözüküyordu. Hep anlıyorduk ki Sırb ordusu oldukça intizâmsızlığa i'âde-i intizâ için kıt'âtına evâmir-i i'tâ ile meşgûl ve irtibâtı tekrâr te'sise çalışıyordu. Bize gelince neşe-i muzafferiyet (o da yarım) ile sermest olmuştuk. Kıt'âtın kolorduların hâlini anlamak için hep emir zabitlerinden isti'âne ediyorlardı. Gerçi orduda telsiz, telgraf, helyostalar var. Fakat bunlardan istifâde edilmedi. Emir zabitleri bunlara tercih ediliyordu. Ordu hükûmet-i telgraf hattına mevâzi yalnız bir telefon mâlikti. Her işi bu telefonla görecekti. Gerçi emir zâbiti vardı fakat bir emir zâbiti muhârebenin bâhusûs serî'ü't-tebeddülü anlarında gidipte bir vaz'iyeti anlayıp gelinceye kadar zaten hayli zaman geçmiş ve bu zaman zarfında şüphesiz usul ve vaz'iyet büsbütün değişmiş bulunurdu.

Binâen'aleyh elde vêsâ'it-i fenniye varken mümkün olduğu kadar emir zâbitlerinden istiğnâ göstermek evlâdır. Alafranga sâ'at dörde doğru (gece) Evraş'den Kumanova'ya gitmiştim. Kumanova

(s. 45) kasabası hınca hınc 'asker firarlarıyla dolu bir hâlde olur, bağlar, bahçeler hülâsa mandıralar, ahırlar... Her yer 'askerle dolu. Yâ ilâhi bunlara acınamak kâbil mi? Kezâ şaşmamak kâbil mi? Ordu muzaffer avcı hattında bir sevinç, 'acaba bunların burada işleri ne!... Diye insan kendi kendine sorunca cevap vermekten izhâr-ı acz eyler. Meğer daha büyük felakette varmış!... Ortalık kararınca evvela Üsküb ve müte'âkıben Manastır Redîf Fırkaları usûl ve ma'rifet ile teker teker öteye beriye savuşmuşlar ve böylece iki fırkalık bir cephe düşmana karşı bomboş bırakmışlardı. Bu efrâdın kısm-ı a'zamıda Kumanova mahşer meydanına gelmişti. Kimisi ekmek satın almakla kimisi azmakla ve bazıları da ötede beride sarkıntılık etmekle meşgûl.

Sabah oldu top atışı her tarafa velvele vermeye başladı. Ortaya bir iki hamiyetli zâbit çıkıyor ama din kardeşlerim hadi harbe gidelim... Hây yaşayın bre cesûr Arnavutlar! Burada ne yapıyorsunuz, ayıptır! Diye bağıyor yırtılıyor, kimse metelik vermiyor, herkes bildiği ile meşgûl! Nihâyet merkez ve mevki' kumandanı geliyor inzibât me'mûrları müdâhale ediyor hiç kimse aldırıyor. İşte ahvâl-ı rûhiye bu merkezde. Buna zamimeten köylüler muhâcerete başlıyor ortalığı büsbütün bir hazan ve kasvet istilâ ediyor...

(s. 46) Geceleyin bazı redîf kıt'âtının firâr ettiğini düşman bundan bi'l-istifâde boş mevaki'i işgâl eylediğini söyledik.

11 Teşrîn-i evvel sabahı muhârebe yine Câvîd Paşa Koluyla Yedinci ve Beşinci Kolordular tarafından icrâ ediliyordu. Beşinci Kolordu'dan On Üçüncü Fırka Yeni Naguriç ve bu köyün şarkındaki sırtlara karşı yalnız başına harb ediyordu. İştib Fırkası vadinin garbındaki köyü müdafâ'a eden ve bir gece evvel teslim olmak arzusunu izhâr eden düşman ile uğraşıyordu! İşte ufak bir münâsebetsizlik ne gibi netâyic-i vehîme tevlîd ettiğini şu ufak misalden anlıyoruz. Eğer usûl-i dâ'iresinde

düşman esîr edilmiş olsaydı ertesi sabah bu fırka ona karşı kan akıtmak külfetini ihtiyâr etmezdi.

Öğleyin sâ‘at on bire doğru İştîp Redîf fırkasının Köprülü alayı da hattı harbe dâhil olmuş ve Zibofce köyü sırtlarında mevki’ alan cebel bataryasının mu‘âvenetiyle Voynuk şarkındaki köyü işgâl etmek üzere bulunmuştu. Hatta Beşinci Kolordudan alınan şifâhi ma‘lûmâta nazaran gece düşman tarafından zabt edilmiş olan batarya istirdâd ve düşmanın bir bataryasında zabt edilmiş imiş.

Bunu müte‘âkip gelen bir felâket haberi üzerine ordu ric‘at emrini vermekte muzdar kaldı. O haberde deniliyor ki topçu

(s. 47) On Altıncı Alaydan bir tabur efrâd ve araba hayları hayvanlara râkiben ve toparlakları alarak kâmilen perîşân bir vaz‘iyette Piçinya’ya doğru gitmişlerdir. Manastır ve Üsküp Redîf Fırkaları yine dağınık bir hâlde Piçinya Deresinin Guleme Suyuna doğru gitmişlerdir. Bundan başka karargâh bu zaman da orasının şimâl şarkındaki tepede bulunduğundan ric‘atı bizzat müşâhede ediyor ve fakat bir sür‘at-ı berkiye ile tekmîl cephemiz de ric‘at-ı ‘umûmiye görülüyordu. İşte bu esbâb ric‘at emrini vermeye sâ’ik oldu:

Yedinci Kolordu Kumanova’nın şimâlindeki hatt-ı müstahkeme doğru çekilecek ve bu kasabayı mümkün olduğu kadar elde bulundurularak sonra Üsküb üzerine ric‘at edecek.

Beşinci Câvid Paşa Kolorduları ise evvelce geldikleri istikâmete doğru ric‘at edeceklerdir.

Kıt‘ât bir sûret-i gayrı muntazamada ric‘at ettiklerinden henüz cepheye bulunan kıt‘âtın ric‘atı himâye edilmiyordu. Yalnız yukarıda ta‘rîf olduğu üzere İştîp Redîf Fırkası önünde zayıf düşman olduğundan bu fırka ve On Üçüncü Fırka’nın gayret ve fedâkarlığı netîcesi olarak sağ cenâhımız muntazam gidebildi ve Beşinci Nişancı Alayı’ndan elde kalan bir buçuk tabur ve bir cebel bataryası taht-ı himâyesinde olarak ordunun sağ cenâh kısmı Piçinya suyunu geçmeye başladı.

(s. 48) Topçularımızın makineli tüfenklerimizden kısm-ı a‘zamı mevki’de düşmana kaldı. Bunun için birçok esbâb dermeyân olunur: Evvelâ yağmur yağmış olduğundan ortalık dize kadar çamur. Bu çamur son derece yapışkan ve esâs kurak havalarda bile müşkülâtla geçilebildiğinden yağmur dolayısıyla müşkülât şüphesiz tezâ‘uf etmiştir. Oldukça ağır olan sahrâ topraklarını sürüklemek hayli müte‘asser. Efrâdın top hayvanlarına binip savaştıkları ‘ilâve edilirse vaz‘iyyet anlaşılabilir olur.

Ve bu esbâbdandır ki düşman dahi topraklarını ileri alamadı ve binâen‘aleyh yalnız uzak mesâfelerden ta‘kîb atışı icrâsıyla iktifâ eylemiştir. Öğleden sonra sâ‘at iki de düşmanın avcıları Yeni Naguriç sırtları cenûbunda görülmeye başlamış ise de mesâfenin çokluğundan dolayı ateş açmadılar yalnız Piçinya ve Gulema sırtlarına doğru ilerlemeye başladılar.

Altıncı Kolordu kısmen Piçinya, Evraş istikâmetinde ve kısmen Rahmanlı sırtlarına doğru gitmişlerdir.

Süvârî fırkamız ise geriye kaçan efrâdı çevirmekle iştigâl eylemekte olduğunu söylüyordu ise de efrâdın himâyesi için yalnız bataryalarıyla iştirâk etmekten başka

bir tesbit ve icraatda bulunamayıp piyâde meyânında Üsküp istikâmetinde ric'at etmiştir.

(s. 49) Bu suretle sâ'at üçe doğru bütün Gulema ve Piçinya vâdileri arasındaki arâzi düşman tarafından işğâl edilmiştir. Kumanova'nın şimâlindeki tahkîmât ise Yedinci Kolordu kumandanı merhûm Fethi Paşa'nın şiddet-i 'azim ve fedâkarlığına rağmen bilâ mukâvemet Sırp'ların eline geçmiştir. Kıt'âtın hiçbir şeye bakmayarak firarı hasebiyle telefâtın pek cüz-i olması ağleb-i ihtimâldir. Piyâde efrâdı tabur mekkâriilerine binerek savaştılar. ¹¹/₁₂ Teşrîn-i evvel gecesini ve ferdâsi gününü yürüyüşde geçirenler vardır. Meselâ ilk soluğu Manastır ve Köprülü'de alanlar çok. Ordu karârgahı müte'addid zâbitan varken harbiye zâbitanı ma'rifetiyle firârın önünü almaya çalıştı ise o mahşer gününde kimseye dert anlatmak kâbil değildi. Bunun üzerine karârgah alafranga akşam sâ'at dörde doğru Zibofce sırtlarında bulunan Beşinci Kolordu karârgahına gitti. Ve kıt'âtın kâmilen mürûrûna ve Beşinci Kolordu Demdâr müfrezesinin düşmanı tevkif için ateş açmasına kadar orada kaldı ve sâ'at beşte Evraş deresi yoluyla Bereketli'ye geldi. Bu gece karârgah yürüyüşü devam ederek sabah dörde doğru Köprülü'ye gelmişti. Altıncı Câvîd Paşa Kolu ve Yedinci Kolordu Üsküb'de, Beşinci Kolordu ise Bereketli'de dirler (12 Teşrîn-i evvel) Bir de yukarıda demiştik ki On Altıncı Fırka Koçana taraflarındadır. Bu fırka da Kumanova Meydan Muhârebesinin olduğu günü Bulgarların takriben

(s. 50) bir livâ kuvvetiyle muhârebeye girişerek nihâyet mağlûb olmuştur. Ve Koçana üzerinden Köprülü'ye doğru ric'at etmişlerdir.

On Beşinci Fırka ise Kratova civârlarında bir Sırb kolu ile muvaffakiyetle muhârebe ediyordu. Bu fırka mağlûb olmadı. Fakat ordunun heyet-i 'umûmiyesinin ric'atı üzerine mezkûr fırka ordu kumandanlığından aldığı emre imtisâlen Bereketli'ye doğru ric'ata mecbûr olmuşdur.

Bir de nizâm harbimizde birçok müfrezeler gördük. Ma'atteessüf bunların hiç birisi bir iş göremedi. Priştina civârlarından cenûba doğru sarkan bir harb kolu müfrezelerimizi muvaffakiyetle savdı.

Mütâla'ât

Vardar ordusunun müdâfa'ayı mı yoksa ta'arruzu mu ihtiyâr etmeli idi? Mes'elesi vardır ki hakîkaten münâkaşaya şâyân bir noktadır. Şüphesiz bu cevâba 'alel 'amiyyen cevâb vermek kâr-ı 'akıl değildir. Zira elde vesâ'it olmadıkça ve o zaman ki ahvâl-i dâhiliye ve siyâsiye ile ordunun menzil hattı hakkında kâfi derecede ma'lûmâta desteres olmadıkça, tecemmü'-ü sevkû'l-ceyşinin ne gibi şerâ'it tahtında vukû' bulduğu bilinmedikçe söylenecek her söz bir kizbe veyâhud 'indî bir mülâhazaya müncer olur.

Fakat biz sûret-i 'umûmiyede olmak ve azacık vesâ'ite müstenit

(s. 51) bulunmak üzere bir iki söz söyleyebiliriz. Vardar ordusu müdâfa'a etmiş olsa bu müdâfa'yı Üsküb ve Manastır yâhud Üsküb, Köprülü civârlarında ihtiyâr ederdi. Her nerede olursa olsun müdâfa'a 'âkıbet Sırb, Bulgar ve Yunan kuvvetlerinin ittihâtlarını müntec olurdu. Bu vesile ile ordu dâha ilk meydan muhârebesinde heyet-i 'umûmiyesiyle düvel-i müttefikaya esir düşerdi. Bundan başka Üsküb ve Manastır'da kalmayı tasmîm eder ve mezkûr iki nukâtı tahkîm ile

mevâki' müstahkemedden istifâdeye kalkışırsa kocaman dünyanın bütün vesâ'idinden, menâbı'ndan mahrûm kalırdı. Ve düşman büyük bir istifâde 'arz ederdi. Zâten söylediğimiz nukâtta müdâfa'ada kalmak için kuvvete hâcet yokmuydu? Lâzım! Deniliyorsa hiç olmazsa seksen bin kişilik bir orduyu evvelâ nasıl toplamalı, sâniyen icâb eden mahâllere ne zaman sevk etmeli? Bunların cevâbı şüphesiz ki... hiç!

İlerde dermeyân edeceğimiz birçok esbâbdan başka Vardar ordusu esâsen ileri harekâta devam ederek yol üzerinde bulunan kıt'âtı alıyordu. Ve ancak bu ileri yürüyüşde güzergâhında tesâdüf ettiği mevâki'i 'askeriyeden ikmâl-i nevâkıs eyleyerek seferberliğini ikmâle çalışıyordu. Geride bir müdâfa'a mevzi'i intihâb edib de koca bir mülkü silme's-selâm düşmana çığnetmek ciheti ve kısım-ı a'zamı düşman bulunan ahâli üzerine ne gibi te'sîr yapar. Düşman ordusu Manastır ve Üsküb pişgâhlarına gelesiyse kadar kuvveti ne derece artar

(s. 52) bunları hesâb etmek lâzım değil mi?

Ordu bi'l-cümle menâbı'den sarf-ı nazar ettikten sonra i'âşesi ne sûretle mümkün olur. Dört yüz pâre köyden 'ibâret Manastır vilâyeti düşmanın istifâdesine arz edilse bir ordu için bundan büyük intihâr olur mu?

Hangi çifte hatlı şimendöfer, hangi kâbil seyr-u sefâ'in nehir o 'azîmü'l-cüsse olan orduyu doyurabilir?

Ve en nihâyet ordu hiç olmazsa yetmiş-doksan bin kişilik bir kuvveti toplayabilir miydi? Esâsen Vardar ordusu nizâm dâ'ir (Proje mücibince) bir kolordu müretteb idi. Bu kolordu Anadolu'dan gelecekti. Her ne sebepten ise gelmediğinden Vardar ordusuna dahâ ziyâde müşkülât-ı dâ'î değil midir?

Binâen'aleyh mademki müdâfa'a muzırdır o hâlde neyi tatbîk etmeli? Ta'arruz, bu ta'arruz birçok sûratle tatbîk olunabilir. Fakat mâhiyeti i'tibâriyle yine ta'arruzdur. Vardar ordusunun Kumanova civârındaki ta'arruzu pek musîb. Gerçi Yenice Vâdisi cenûbunda bir müdâfa'i müte'addiyeye tevessül edilebilirdi. Fakat bu hâl evvelâ bir tereddüde bâdi olur ve serbeste-i harekâtın düşman tarafına intikâle sebep olur. Sâniyen Paniça Vadisi'nin ve 'ale'l- husûs düşman ateşi altında geçmek keyfiyeti var ki bu da kumar oyununa benzeyecek ya düşüş ya iki bir. Yalnız şâyân-ı te'emmül bir keyfiyet vardır ki o da birçok yerlere

(s. 53) kuvvetli müfrezeler dağıtmaktır. Bu müfrezelere kırk tâbur piyâde, dört bölük süvâri, bir sahrâ topcu taburu, yedi cebel bataryası, üç mitralyöz bölüğünden 'ibâret idi ki bunların meydân muhârebesine iştirâki büyük bir rol ifâ eder. Yalnız Priştina cihetlerinde kuvvetli bir müfrezeye ihtiyâç vardı. Ve esâsen Sırb ordusunun kuvâ-yı asliyesi ile İvranye istikâmetinden geleceği gösteriliyordu. Çünkü şimendöfer hattı bu istikâmetden geliyor. Binâen'aleyh Sırb ordusu hattü'l-harekâtını bu şimendöfer hattına istinâd edebilir. Diğer istikâmetlerden düşmanın ancak za'îf bir kuvvetle çetelerine intizâr olunabilirdi.

Hakikat-i Hâl Nasıl Oldu

Şimdiye kadar güzerân eden sefahât-ı vukû'âtı ityâ eyledik. Birde Sırb tarafına intikâl edelim:

Sırbılar ümit ettiğimiz gibi üç istikâmetden gelmişler (76) taburundaki (60:65) nefer kuvvetindedir, 'ibâret olan ordu-yı aslîleri İvranye istikâmetinden

Kumanova'ya geldi. Diğer bir kol takrîben (25:30) bin kadar ikinci bir ordu Eğri Palanga'dan Kratova üzerine geldi. Üçüncü bir kol dahi Priştina'ya indi. Bu kol bir fırka kadar tahmîn olunur.

İvranye'den gelen ordu cepheden ta'arruza, Palanga'dan gelen ikinci

(s. 54) ordu ise Vardar ordusunun sağ cenâhını ihâtaya mâmurdu. Fakat Sırb'lar hesâb ve tahmînlerinde külliyyen yanılmışlardır. Çünkü Vardar ordusunun ta'arruz edeceğini hâtıra getirememişler. Ve ihâta koluyla irtibât te'sîs olunmadığı gibi ordu-yı aslî ile ittihât hareketi te'emîn eylemedi. Bu yüzden Sırb Ordusu Vardar ordusunu esir etmeye muvaffak olamadı. Hele On Teşrîn-i evvel'deki mağlubiyetleri, planları büsbütün çöktü. Ama buna karşı ihâtaya me'mûr ikinci ordunun te'sîrinden vurulabilir. Fakat bu orduya karşı bizim On Beşinci Fırkamız hatta 11 Teşrîn-i evvelde dahi muvaffakiyetle harb ediyordu.

Esâsen gerek On Beşinci ve gerekse On Altıncı Fırkalar Koçana ve Kratova taraflarında Vardar ordusunun sağ cenâhını te'mîne me'mûr idiler. Sağ cenâhımızdan Sırb kuvvetleriyle Bulgar kuvvetlerine müntazır idik. Fakat olsa olsa bir Bulgar fırkasının gelebileceği dâhil hesâb edilmişti. Ma'amâfih Bulgarların ancak bir livâsı On Altıncı firkaya ta'arruz etdi ve bu ta'arruzunda muvaffak oldu.

Müstakil Sûvâri Fırkasının Keşfiyâtı

Her nedense istikşâfatda bir netice te'mîn edilmedi. Müstakil sûvâri fırkası günlerce Kumanova'da kaldı ve dâ'ima piyâdesinin

(s. 55) himâyesine 'arz-ı iftikâr etdi. Bir iki alay müstesnâ olmak üzere fırka her geceyi piyâdenin emniyeti tahtında ve binâen'aleyh gerisinde geçirmişdir. Birçok alaylar gündüzün bir ay istikşâf altı sâ'at mesâfede bulunan Sırb hudûduna gider ve gecenin hulûlüyle konakları olan mevki' ve Kumanova kırına gelirler ve böylece geceyi geçirirlerdi. Hatta $\frac{10}{11}$ gecesü sûvâri fırkası Kumanova'nın ceûb-u garbîsinde bulunan Çerkes köyünde ordugâhda bulundu.

Düşmanın sûvârisine dâ'ir hiç ma'lûmât yokdu. Ma'amâfih bir düşman sûvâri livâsının, Sırb ordusu sağ cenâhında görüldüğü söylenmiş ve bu da sübût bulmamıştır.

Sırb sûvâri fırkası Kumanova muhârebesinde isbât-ı vucûd etmiş ve ordusunun ric'ata başladığını görmesi üzerine yaya muhârebe için atdan inmiş ve ordusunun sol cenâhını temdîd ederek Yeni Naguriç'in şarkında mevzi' almış ve bizim Beşinci Kolordunun İştib fırkasıyla muhârebeye tutuşmuşdu. Yaya cengini o kadar mâhirâne idâre etmiş olmalı ki sûvâri olduğunu asla sezdirmedi. Fakat Çavuş köyüne ettiği sûvâri hücumuyla fırkamızı allâk bullâk eylemişti. Fırka karârgâhından ba'zı zâbitân güç hâl ile yakayı sıyrabilmişlerdi.

Müsâ'id şerâ'it tahtında keşfin icrâsı o kadar sû'ubetli olduğu hâlde buna arâzinin pek 'arızalı olduğu ve köylülerin çetelerle teşrîk-i mesâ'î eylemeleri

(s. 56) Osmanlı ordusunun sûvârisinin harekâtını kat'iiyen sekte dâr eyledi. İşte bu gibi hâlatda hatta mitralyöz bölükleriyle takviye olunmuş keşif bölükleri çıkarmak maksada hâdim olabilir ve bu keşif bölüğü hey'eti 'umûmiyesiyle bir keşif kolu vazifesini bizzât görmesi dahâ nâfi' olur. Bu bölüklerin önlerine evrâk-ı keşif

kolları çıkarmaya hâcet yoktur. Yalnız bölükler kendi emniyetlerini istihsâl için doğrudan doğruya üç-dört kilometre kadar ilerlerine yakın keşif kolları çıkarmalarını kâfi ‘addolunur.

Seferde gördük: Hatta yirmi neferden ‘ibâret bir keşif kolu takarrub ettiği köylerden bir şüphe hüsn etse veya bir iki tüfenk toplayıverse hemen yerinde duruyor ve “Kuvvetim az... Köyde çete vardır. Keşfe devam etmek mümkün değildir” tarzında raporlar gösteriyordu. Mâdemki seferin ilk safhası bu tecrübeyi bize anlattı. O hâlde bölükler ve hatta bunlarla da kâbil olmazsa en mühim olan sevkü’l-ceyş istikâmetlerinin keşfinde alaylar göndermekten çekinmemeli. Ve süvâri böylece mümkün olduğu kadar serî’an önündeki mâni‘alı perdeyi ber taraf ile hedefine varabilmeli. Şüphesiz her tarafa bir alay gönderilmesini ve böylece kuvvetlerin dağılmasını demek istiyoruz. Biz en mühim olan istikâmetde mühim bir kuvve-i zinde bulundurmaya taraftarız. Ya‘ni şah damarını bulmalı ve oraya bir iğne değil bir hançer saplamalı. Bizim süvâri fırkası

(s. 57) için en mühim istikâmetler kendi kendine ‘arz-ı vücûd ediyordu. En mühim sevkü’l-ceyş istikâmeti Mevrâ Vadisi idi. Düşmanın kuvvâ-yı asliyesinin buradan vürûduna mutma’in olmak gerekdi. Fakat bu ordu-yı asliye ufak tefek bazı kolların murâfakatda bulunabilmesi ihtimâli mevcûd idi. Bu istikâmetlerde birisi Palankaya, diğeri Priştina’ya müntehî olur. Priştina da kuvvetli bir müfrezemiz vardı buna süvâri de verilmişti. Teb’an yalnız o kol ile irtibâtı muhâfaza etmek gibi bir vazife süvâri fırkasına müterettib idi. O hâlde iki istikâmet kalıyor:

- 1) Kumanova — İvranye — Mevrâ Vadisinin garb pâyesi
- 2) Kumanova — Eğri Palanga — Mevrâ Vadisinin şark pâyesi

Ordu kumandanının süvâri fırkasına verdiği vazîfe-i vecihle bu iki istikâmetin ehemmiyetle keşfi ve Mevrâ Vadisi’nden ilerleyen düşman süvârisinin tardı ve düşman ordusu hudûd-u muvâsalasının tehdîd ve tahrîbi bu fırkanın vazife-i asliyesinden ‘ibâret idi. Düşman İvranye’nin ehemmiyetini takdîr ettiğinden dahâ bir Teşrîn-i evvel’de Kralova Kuyusu’na eşkiyâsını sürmüş ve bizim hudûd müfrezesine ta‘arruza ibtidâr ettirmişdi. Hâlbûki hududda iki piyâde alayı ile bir topçu taburu var idi. Bunlar şüphesiz süvâri fırkasının hudûdu tecâvüzüne hayli yardım edebilirdi.

Fakat keşfin cepheden icrâsı kâbil değildi. Fâ’ideli bir netîce

(s. 58) desteres olmak için yandan dolaşmak külfeti ihtiyâr olunmalı cepheden icrâ edilen her bir keşif nihâyet piyâde tûfengi çatar. Ve ‘akîm kalır. Ordumuzun tecemmu‘u pek batı icrâ edileceğinden mümkün olduğu kadar buna zaman kazandırmalı. Burada süvâri fırkasının yandan zuhûr ederek kâh kâh yaya muhârebe etmesi ile belki mümkün idi. Bir süvâri fırkası kâbiliyet ve sür‘at hareketi sâyesinde bir günde muhtelif mevki’lerde iki def’a yaya muhârebe ederse veya hiç olmazsa top atışı küşâd ederse düşmana nakder-i zamân kaybettireceğini anlamak isteyenler kendi kendine bir mes‘ele tertîb etsin netîcesine yaksun. Şüphesiz ki her yaya muhârebe lâ ekal iki sâ‘at zaman kazanılabilir. Buda mühimdir. El verir ki yaya muhârebe mâhirâne idâre edilmiş olsun.

Düşmanın bütün kı‘âtı, echize ve eslihâsı ile mühimmâtının nakline medâr olan yegâne bir şimendöfer hattının bir iki noktadan kat‘i belki de ordumuzun

harekâtını birkaç zafer ile tezyîn eder ve bu vesile ile Osmanlı süvârileri eslâfına hayru'l-halef olduğunu isbât ederdi.

Kumanova Zâyi'âtı

Beşinci kolordu: Altı top
Altıncı kolordu: Otuz dört top
Yedinci kolordu: Yirmi bir top

} Cem'an 61 top eder ki orduda 100 top kalmışdı.

(s. 59) Topçuların ziya'ına sebep başlıca çamur olmuştur. Bazı yerlerde topçu kıt'âtı toplarını kurtaracak kadar piyâdenin himâyesine mazhar olamadılar. Buna 'ilâveten yolların kırık arabalarla sed edilmiş olması daha birçok mühimmât ve malzemenin ziyâ'ını dahi mûcib olmuştur. Hâtırlatırız ki bu arabalar Bulgar ve Sırb köylüleri tarafından sevk olunan erzâk arabalarıdır. Çâr-nâ-çâr bize hizmet ediyorlardı. Fakat acılarını aldılar!...

Kumanova muhârebesinden sonra ric'at istikâmet-i 'umûmiyesi şu oldu:

Beşinci Kolordu: Zibofçe, Gradišta, Bereketli, Köprülü

Altıncı ve Yedinci Kolordu: Kumanova, Üsküb

On Beşinci Fırka: Kratova, İştib'in şimâl şarkında yürüyerek On beş Teşrîn-i evvel'de Köprülü'ye muvâsalat ediyor.

Müstakil süvâri fırkası evvelâ Üsküb'e ba'de üzerinden Köprülü'ye geliyor ve esâsên mevcûdu nîm mevcûd-i seferi olduğundan gerek hayvan ve gerekse süvârielerin birkaç gün sonra uruk sıfatıyla döküntü vermeleri mevcûdu büsbütün tenâkus etmiştir. Bu esbâba mebnî süvâri fırkası ta'bîri lağvedilerek yerine süvâri livâsı kâ'im olmuştur. Bu livâ dahi hayâtının hâtimesine kadar müstakil olarak istihdâm olunmuştur.

Şunu da 'ilâve ederiz ki Kumanova'dan henüz ric'at etmeden

(s. 60) evvel Koçana'da bulunan On Altıncı Nizâmiye Fırkası şâyed mecbûr ric'at olursa Karyolak üzerinden Köprülüye gitmesi emir olunmuştu. Hâlbuki ric'atın gayr-ı muntazam icrâ edilmesinden mezkûr fırka doğrudan doğruya İştib'den Köprülü'ye, ordunun kucağına atılmıştı. Binâen'aleyh bir veche ma'rûz hareketten şu netîce tevellüd eyler:

On Altıncı Fırka İştib, Karyolak, Pirlepe yolunu Sırb'lar'a açık bırakmış idi. Bu tarîk ise Pirlepe boğazlarının yan ve gerilerine geliyor dolayısıyla Sırb'lar, Pirlepe boğazları gibi münâ'atlı olan boğazı kolay kolay elde etmek fırsatına mazhar olabilir edilir ki bunu yapmadılar.

Teşrîn-i evvel (12).

Bugün Yedinci Kolordu mevcûdunda büyük bir tebeddülü hissedeceğiz. Efrâd-ı ihtiyâdiye ve kezâ ikmâl efrâdı harbi zaferle tetevvüc ettirmiş gibi neşe ve garâmla hep evlerine savuştular. Yirmi bin mevcûdu olan kolorduydu: Altı bine tenezzül eyliyor. Ya'ni koskoca bir kolordu hazır mevcûdlu küçük fırka hâline iktisâb eyliyor. 'Aynı günde şehirde kazâ'en patlayan bir tüfenk o mütevehhîş ruhlar

üzerine ‘aks-i te’sîr ediyor. Herkeste Sırbaların baskın verdikleri zehâbını hâsıl ettiriyor. Emir kumanda beklemeksizin öteye beriye kaçışmaya başlıyor. Zâten Üsküb ahâlisinin (biz şehrimiz etrâfında harb istemezük) diye bâr bâr bağırımları

(s. 61) kuvve-i ma‘neviyeyi dahâ ziyâde dûçâr-ı tezelzül eylemişti. Sanki koca millet-i ‘Osmâniye’nin ‘âkıbeti alması hulûl etmiş ve herkesin artık işine kendisinin bakması lâzım gelmiş dahâ Türkçesi bunun ana, baba günü diye telakki edilmiş ve ettirilmiş. Bir taraftan muhâceret manzaralarının kalbe verdiği kasvet ve diğer taraftan şeytan... İkâ’ ettiği mefsedet tahammül fersâ idi. Esbâb-ı merdûdeden dolayı ‘âile sâhibi olanlar bildiklerini, tanıdıklarını, köylüsünü, hemşehrisini berâber alıyor ve evinin ve barkının muhâfazası kaygısına düşüyordu. Hiçbir göze rast gelinemezdi ki yerinden fırlamış olmasın. İşte bu şerâ’it tahtında bir de tüfenk patlıyor! Olur ya?!

Kaçış o derece serî‘ ve mütevahhişâne icrâ edildiği Üsküb’ün istasyon caddesinde koşulu olan otuz obüs topu olduğu gibi kalıyor. Bu topların cephânesi de kalıyor... Yalnız süvâri topcu taburu trenle doğru Manastır’a gidebilmiştir.

Hâlbûki Sırbalar ancak üç gün sonra ve fakat Türklerin bir tuzağına düşecekleri korkusuyla pek ihtiyâtkârân hem de hattından fazla ihtiyâtkârâne bir sûretde Üsküb’e o da ahâlinin ricâ, minnet ve te’mînâtı üzerine girmiştir.

Elde kalan en fazla Yedinci ve Altıncı Kolordular Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Manastır üzerine çekildi. Manastır Redîf Fırkası kâmilen bir hâlde dağılmış bir hâlde iki günde Manastıra

(s. 62) ayrılır. Koçana alayları Nikus taburu bir dahâ gelmemek üzere dağıldılar.

On Beşinci Fırka şöylece akşama kadar harb ediyor geceleyin hîn-i ric’atda iş bu fırka dahi bu kasabaya varıyor. Ayın dördünde vaz‘ü’l-ceyş ($\frac{14}{15}$).

Yedinci Kolordu: Gostivâr’da.

Altıncı Kolordu: On Altıncı Fırkasıyla İzuvar’da, On Yedinci Fırkasıyla Pirlepe’de, On Sekizinci Fırka Nalbant köyünden Florina’ya doğru ric’atda, bu fırka bidâyet-i seferde Debre taraflarında bulunmuş ve buna gelecek Arnavut efrâdı iltihâk etmemiş idiler.

Yunanlıların Selânik istikâmetinde muvaffakiyetli yürüyüşleri Vardar ordusunun bütün menâbi’-i kuvvesinin merkezi olan Manastır tehdîde koyulunca On Sekizinci Fırka Kayalar istikâmetinde sevk edilmiş idi. İşte şimdi bu Fırka müte‘arrız bir Yunan Fırkası karşısında çekiliyor. Manastır Fırkası ise Manastır’da i‘âde-i intizâm ile meşgûl.

5. Kolordu: On Üçüncü, On Beşinci Fırkalarıyla Çeltik Bâlâ ve Çeltik Zîr’de İştib Fırkası dağıldığından Pirlepe’de i‘âde-i nizâm ile uğraşmakta.

Süvâri Livâsı Beşinci Nişancı Alayı demdâr olarak (Çeltik’in şimâlinde.

Vardar ordusu ve Beşinci Kolordu karargâhları İzuvar’dadır.

(s. 63) **Köprülü'de Demdâr Muhârebesi**

Ayın on dördüncü günü Köprülü'den ric'atdan evvel vuku' bulan Demdâr Muhârebesi'ni zikredelim ki silsile-i vukû'âtı te'ayyüb etmiş olalım:

Köprülü'nün şimâl şarkı sırtlarında bir Demdâr mevzi' intihâb edilmiş ve sıra ile bu mevzi' her gün bir alayla iştigâl edilmekte bulunulmuştu. Ayın ondördüncü günü Sarapy'a da Otuz Yedinci Alay gelmişti. Ve 'ale'l-usûl süvâri livâsında Demdâr'a terk edilmişti. Akşam sâ'at üç sularında idi ki, bir iki top endâhatı işitilmeye başlandı. Herkes bir telaş olarak dışarı fırlayınca Sırpların gelmekte olduğu anlaşıldı. Bu zamanda ordu kumandanı Zeki Paşa Hazretleri Köprülü kışlasında idiler. Ellerinde dürbünleriyle terassudât da bulunuyorlardı. Köprülü'den ayrılmak istemiyorlardı. Fakat bir-iki atımı müte'âkib Demdâr'ın kasabayı boyladığını görünce atına binmeye ve İzuvar istikâmetini almaya mecbûr oldu. Ordu kumandanı Demdâr avcı teşkîl ederek gidiyorlardı...

Sırplar bu gece Köprülü'ye ve Üsküp'e girmiş bulundular. Azıcık ta Köprülü ahâlisine nakli kelâm edelim!

Hakîkati 'itirâaf edelim ki, Köprülü ahâlisi Üsküplüler'den

(s. 64) daha akıllı. Fakat ne husûsta? Menfa'at husûsunda!... Evet şu mes'eleyi izâh etmek lâzım:

Ayın on üçüncü günü Köprülü ahâlisi bilâ tefrîk sarıklı ve fesli cem-i gafîr hâlinde karargâhın önüne geldiler. Bir gürültü kıyâmet kopuyor, illâ paşayı görmek isteriz, diyorlar. Paşa çıktı matlûblarını sordu?:

"Efendim eğer memleketimizi müdâfa'a edecek 'asker yok ise biz müdâfa'a edeceğiz" dediler. Bundan daha iyi ne olur, şüphesiz kumandan değil hatta dümenci nefer bile bunun 'ulviyetini terk ile tebcîl eyler. Fakat matlûbları bitmemişti:

"Paşa silah isteriz, cephâne isteriz, bu depolardaki mühimmât kimin parasıyla alındı? Hep bizim değil mi? Biz bunları alacağız ve memleketimizi müdâfa'a edeceğiz" dediler. Ve birden depoya hücum ile içeri girdiler. Harbi isteyen bu hınca hınç ahâleden İslâmları elbise ve çamaşır, Hristiyanları ise cephaneye almaya koyuldular. Depo boşaldı...

Vaktâ ki harp geldi hamiyetli ahâleden hiçbirisi gözükmeydi.

Harekât-ı Âtiye'de Câavîd Paşa kolunu Manastır Muhârebesi'ne kadar zikretmeyeceğiz. Gerek Manastır ve gerekse Sorovic harekâtında mezkûr kavlin te'sîrâtı mebhâsı mahsûsta yazılmıştır. Yalnız şunu söylemek

(s. 65) isteriz ki Câvîd Paşa Kolu on sekiz Teşrîn-i evvel'de Sorovic cihetine gönderilir.

Ordu kumandanı Pirlepe Boğazı'nın keşif ve müdâfa'a tertîbâtının ittihâzını Erkân-ı Harbiye mektebinden Mülâzım-ı evvel Muzaffer ve Tefvîk efendilere emir buyurdular. Mûm-i elîm vazifelerini bi'l-ifâ rapor ve krokilerini orduya taktîm ettiler.

On Beş Teşrîn-i evvel'den Pirlepe Boğazları'nın Sükûtu Gününe Müsâdîf Yirmi üç Teşrîn-i evvele Kadar ki Harekât

Ayın on beşinci günü Beşinci Kolordunun On Üçüncü ve On Beşinci Fırkaları Pirlepe Boğazı'na gelmişler. Beşinci süvâri alayıyla, süvâri livâsı Demdâr olarak 'Abdi Paşa Boğazı'nın şimâl medhalini gözetiyordu. On Beşinci Fırka Pirlepe Boğazı'nın müdâfa'ası sûretiyle Köprülü – Pirlepe Caddesi'nin seddi ve On Üçüncü Fırkaya'da Grasekova – Pirlepe yolunu kapatmak üzere Plesevar köyü şimâlindeki boğazın müdâfa'ası emredilmişti.

İştib Redîf Fırkası mu'ahharân Beşinci Nişancı Alayı Pirlepe'de kolordunun ihtiyâdı sıfatını alıyordu.

(s. 66) On yedi Teşrîn-i evvel'den i'tibâren kıt'âtı kendilerine irâ'e edilen boğazların tarafındaki mevâzi' işgâl etmişlerdi. Ve müdâfa'a tertîbâtıda almışlardı. (19) da On Beşinci Fırka cephesinde hafif piyâde muhârebesi oldu. Her iki firkanın arasında Kristiç nâmında diğeri bir boğaz vardır ki düşmanın buradan sapması ihtimâline binâ'en On Üçüncü Fırka tarafından işgâl edilmesi emredilmişti. Mezkûr boğaz bir iki fırka tarafından vukû'âtsiz olarak iki taburla işgâl edildi (20) de yine On Beşinci Fırka cephesinde hafif bir piyâde topçu muhârebesi devâm ediyordu. Fakat en ziyâde bizim topçumuz ateş ediyordu. İlk defâ olmak üzere bu akşam On Üçüncü Fırka cephesinde topçu muhârebesi başlıyor. Düşman Grasekova yolu üzerinde Plesevar Boğazı'nın üç kilometre şartında bir topçu mevzi' almıştı ki bu boğazı şimâlden cenûba doğru 'umkan atış altına alınabiliyordu. Buna karşı ahz-ı mevzi' eden On Üçüncü Fırka bataryası mukâbele ediyordu. Binâen'aleyh bugün her iki fırka cephesinde düşmanla temâs hâsil olmuştur.

'Aynı günde eşrâftan bir zât Vardar ordusu kumandanına mürâca'atla, Sırbaların Desova tarafından ilerlemekte olduklarını haber verdi. Desova'dan gelen yol Pirlepe boğazlarının ve dolayısıyla Beşinci Kolordu'nun doğrudan doğruya hatt-ı ric'atı üzerine

(s. 67) tesâdüf edeceğinden vazî'yetin nezâketi takdîr edilerek mezkûr havâliye bir müfreze i'zâmı karârgir oldu. Ve Muhlis Bey ma'iyetindeki süvâri livâsıyla bir sahrâ ibtâriyesi ve On Üçüncü Piyâde Fırkası'na mensûb Otuz Dokuzuncu Alay'dan mürekkep müfreze bil-ihzâr gönderildi ki Pirlepe boğazlarının Garp taraflarını setr ve te'mîn ve ilerleyecek kuvvetlere mümâne'at etmekle tevzîf edildi.

Desova Müsâdemesi

Desova Müfrezesi Teşrîn-i evvel'in yirmi birinci günü bu taraflara varıyor ve Dubiçiçanlarda intizâr mevzi' alıyor, köylüler Desova'nın şimâlindeki sırtlarda düşman süvârileri gezdiğini ve ihtimâlen bunların meyânında çeteler bulunduğunu müfreze kumandanına haber veriyor. Bunun üzerine piyâde Otuz Dokuzuncu Alay'ın ikinci taburu ilerde olmak üzere mezkûr tepelere ilerlemeye başlayınca düşmanın tüfenk ve makineli tüfenk atışına uğradı. Atış te'sîrinden kurtulmak için evvela cenûba ba'de şimâl-i garbî istikâmetine ve Beraylû Köyü'ne tevcîh-i hareket eyledi. Topçumuzun ateş açması için edilen istirhâm üzerine evvela menzilin erişemeyeceği

beyân edilmiş ve mu'ahharan vuku' bulan ilhâh ve isrâr üzerine birkaç mermi endâhat eylemiş ise de düşman mevzi'inin pek az ilerisine düştüğü görülmüştür.

(s. 68) ve der'akib topçumuz ateşi kesmiştir. Süvâri livâsı emniyeti istihsâl için Beraylû'nün şimâl şarkı sırtlarına yine bir takım kadar göndermişti. Bu süvâri takım kumandanı piyâde taburlarının yaklaştığını görür görmez vaz'iyete dâ'ir tabur kumandanına i'tây-ı ma'lûmâtda bulundu ve düşmanın takrîben bir süvâri alayı ve ihtimâlen bir mitralyöz bölüğü kuvvetinde olduğu anlaşıldı. Ma'a hâzâ en ziyâde şâyân ehemmiyeti olan keyfiyet Perliyat Boğazi'nin şarkında bir ordugâh görülmüsidir. Burada yemek pişirildiği görülmüştür ve ağleb-i ihtimâl çete efrâdından ibârettiler.

Otuz Dokuzun ikisi iki bölüğünü birinci ve diğer bölüğünü ikinci hatda olmak üzere yaydı. Ve düşmanın sağ cenâhına doğru yürüdü. Topçumuz ateşi kesince bi't-tabî' herkes düşünmeye başlamıştır. Bunun üzerine vaktiyle topçu neferi olupta hâlâ piyâde sınıfında ve birâderi yerine bedel-i şahsı makâmında istihdâm edilen İştibli bir çavuş batarya kumandanına bilâ istirahat topbaşına geçer. Ma'ateessüf ismini zapt edemeyeceğimiz bu kahraman çavuşun savurduğu ilk mermi düşmanın bir yüz başısını hak-ı helâka seriyor. Ve bu vesîle ile düşman telâşe düşüyor ve taburun ilerlediğini görünce daha büyük havfe düçâr oluyor ve zâten seyyâr bir ufak jandarma müfrezemizde bu havâlide bulunduğundan taburla teşrik-i mesâ'i ederek düşman mevzi'ine ilerlendi. Düşman

(s. 69) mevzi'i terkle firara başladı. Efrâddaki şevk ve gayret ve ilerlemekdeki hevesleri o dereceye vardı ki yalçın tepeler üstünde bile kendilerine ancak bârgirle yetişilebiliyordu. Müsâdemenin hîn-i cereyânında süvâri livâsı Desova cenûbunda ve toplu nizâmında duruyordu. Bu muhârebeye istikşâf sûretiyle ve bir takımıyla iştirâk etmiştir.

Düşmanın kırk kadar bârgir bir yük mitralyöz şarjörü ve bir tüfenkçi alet ve edevâtı itinâm olundu. Otuz Dokuz'un diğer taburları Dubiyeçan civârlarındadır.

İkinci tabur ise $\frac{21}{22}$, $\frac{22}{23}$ gecesi düşmanın tard edildiği mevzi'de kaldı. Soğuk ziyâdesiyle hüküm sürdüğünden efrâd ve zâbitân son derece üşümüş ve 'adem-i tağdîden ötürü tabî'ata mukâvemetleri şüphesiz azalmıştır. Bu husûs bu iki gece hep intizârla ve Perlisat Boğazi'nin terassudla geçirtilmiş olduğundan herkesde uyku sersemliği de baş göstermişti. Yirmi sabahı tabur yâveri alay kumandanına bu taburun tebdîlini veyahut erzâk yetiştirilmesini istirahat kasdıyla gidip bayır aşağı inerken bir emir atlısına tesâdüf ediyor ki elinde şu emir vardı:

"Otuz Dokuzuncu Alay Sinegova'da tecemmu' edecektir. "

Fakat bu emir yerini bulup mâdûn kumandanlarına teblîğ edilinceye kadar akşam oldu.

(s. 70) Müfrezeye burada bulunduğu müddetçe ordunun Pirlepe civârında muzafferâne harp ettiğini istihbâr ediyor ve bu haber hayrın neşesiyle tahammülfer soğuğa, açlığa mukâvemet ediyor. Fakat bu sıralarda müfrezeye kumandanı Pirlepe'nin sükûtunu haber alıyor ve hatt-ı ric'atı kesileceğinden hazır edildiğinden müfrezeyi toplayıp Kratova Vâdi'sini yolsuz yerden ta'kîben Manastır'a doğru giderek Alınçe Muhârebesi'nde iştirâk ediyor.

Esnâ-yı müsâdemede köylülerin birçok hıdemât-ı vatanperverâneleri görüldü. Klavuzların delâleti harekâtı epeyce teshîl eylemişti. Şimdi vaz'iyet-i 'umûmiyeye ircâ' nazar eyleyelim.

Yirmi bir Teşrîn-i evvel'de On Beşinci Fırka cephesinde ve bi'l-hâssa 'Abdî Paşa Hânı'nın cenûbundaki tepede şiddetli piyâde muhârebesi cereyân ediyordu. Pirlepe Boğazı'ndaki iki toptan 'ibâret topçumuz Pirlepe Hânı'na doğru ateş ediyordu. On Üçüncü Fırka cephesinde 'ale's-sabâh topçu muhârebesi başladı. Öğleye doğru Kristiç Boğazı sükût etti.

Kristiç Boğazı'nın Esbâb-ı Sükûtu ve İstirdâdı

Dün bu boğaza bir alay gönderilmiş iken bu alayın (piyâde

(s. 71) 38) bir taburu mahallinde ibkâ ve diğer iki taburu alayın mevzi'-i asliyesi olan Pilesevar'a gönderildi. Ve hâlbûki Otuz Dokuzuncu Piyâde Alayı'da Desova taraflarına gönderilmiş olduğundan esâsen zayıf olan fırka büsbütün kesb-i sa'f etti. Bu boğaza ibkâ edilen tabur yalnız bir bölüğünü mevzi'de diğer iki bölüğüde ihtiyât sıfatıyla Kristiç köyünde bulundurmuştu. Esâsen taburlar mevcûdu az idi. Taburlar ancak seferde mevcutlu bölük kuvvetinde idiler. Bu gibi mühim mevâki'de yalnız bir bölüğün ya'ni (80:90) neferle iktifâ etmek şâyân-ı te'emmüldür.

Sırbalar ise bir tabur kuvvetiyle yalnız başına kalan bölüğe hücum edince bir iki el atışı müte'âkip bölük mevki'i düşmana terk eyledi. Ve tabi'atıyla öyle olacaktı. Bu boğazın sükûtu Pirlepe boğazlarının sükûtuna bir mebde'i 'addolunabiliyor. Binâen'aleyh ehemmiyeti takdir edildiğinden istirdât edilmesi emrolundu. Bugün akşam hulûl etmekle 22 Teşrîn-i evvel'de hücum tecdîd olundu. Medîd ve müthiş olduğu kadar kanlı bir muhârebeden sonra Kristiç Boğazı istirdâd olundu.

Pirlepe Boğazları'nın Sükûtu

(23)Teşrîn-i evvel

Fecirle berâber On Üçüncü Fırka'ya bir vech-i âti emr (Helyosta

(s. 72) ile) tebliğ olunuyordu.

"On Beşinci Fırka geceleyin çekilmiştir. Fırka gerile serî'ân Pirlepe üzerinden ric'at ediniz." On Beşinci Fırka bir ihtiyâtsizlik neticesi olarak düşmanın baskınına uğramıştı. Hatta bir piyâde bölüğümüz silah çatısına el sürmeden olduğu gibi düşmana terk eylemiştir. Bâlâdaki emir On Üçüncü Fırka'nın vaz'iyetini ziyâdesiyle güçleştiriyordu. Zira fırka karargâhı bu geceyi Kristiç Köyü'nün cenûbundaki Orhukça Köyü'nde geçirmiştir. Ve bu mevki' fırka müdâfa'a mevzi'inin sol cenâhı gerisinde bulunuyor. Sağ cenâha emr-i îsâl edilinceye kadar zaman sürer ve hâlbûki vaz'iyet icâbı olarak ric'atın seri'an icrâsı lâzımdır. Valla düşmanın bu fırka hat ric'atını kesmesi ağleb-ı ihmâlatdandır. Bunun için tedâbir-i 'âcileden olmak üzere bir piyâde taburuyla bir batarya top Orhukça Köyü'nün şarkında bir himâye mevzi'ine idhâl olundu. Emir zâbiti Şemseddîn Efendi ise Pilesevar Boğazı'na ric'at emrini götürüyordu.

Bu esnâda kolordudan ikinci emir geldi ki metn-i âtide zikr olunmuştur!

"On Üçüncü Fırka ric'atı te'ennî yapacaktır." bundan ne anlaşılıyor?

Kolordunun bu emri vermekteki hikmeti nedir? Anlaşılmadı. ‘Aceba düşman püskürtüldü de tekrâr ilerlenecek mi?’

(s. 73) Hâlbûki bu esnâda On Beşinci Fırkanın son döküntüleri bile hatt-ı muhârebeden mevki‘den sekiz dokuz kilometre kadar geride bulunan Pirlepe Kasabası‘nı geçmiş bulunuyor. Bu yüzden ikinci emr-i ahvâl ilcâ‘etiyle keenlem yekün hükmünde kaldı. On Üçüncü Fırka eski ric‘at kararına devâm ile buna muvaffak oldu. Fırkanın yürüyüş kolları Pirlepe‘ye yaklaştığı sıralarda düşman topçusu bu kollara ateş ediyordu. Binâen‘aleyh kasabadan bir an evvel sıyrılmak lâzımdı; vaktâki Pirlepe‘nin cenûp taraflarına geçildi. Yürüyüş kolları i‘âde-i intizâma muvaffak oldu. Kolordu emr-i mûcibince:

On Üçüncü Fırka Pirlepe — Deproşova }
On Beşinci Fırka Pirlepe — Manastır } İstikâmetlerinde ric‘at ediyorlardı

²³/₂₄ Teşrîn-i evvel gecesini Beşinci Kolordu Pirlepe‘nin on kilometre cenûbundaki sırtlara kaldı. 24 sabahı Alınç Muhârebesi başlıyor (İleride zikrolunacaktır).

9 — 23 Teşrîn-i evvel’e Kadar Cereyân Eden Vekâyi‘

(9) de Priştina ve Yeni Pazar‘da müfrezelerimiz ile düşman müsâdeme ederek her iki mevki‘ sükût etmiştir.

(11) de Koçana‘da münhezim olan On Altıncı Fırka yedi topunu düşmana terk eylemiştir.

(s.74) (12) de Ustruma Kolordusu‘yla Sekizinci Kolordu Selanik‘in müdâfa‘ası için o cihete çekildiği haberi geldi.

(12) de Priştina Müfrezesi topçu ve Arnavut gönüllüleriyle Firzevin‘de düşmanla (Sırp) müsâdeme ederek geceleyin on iki sahrâ topunu yolda bırakarak Kalkandelen‘e çekilmiştir.

(18) de Şark ordusunun kemâl-i muvaffakiyet ile Vize‘de harp edildiği haberi verildi.

Yedinci Kolordu‘nun Harekâtı ve Ric‘atı

Kumanova‘daki hezimetten sonra Yedinci Kolordu Üsküp ve civârında toplarının mühimmât ve erzakının kısm-ı a‘zamını terk ederek Kalkandelen‘e çekilmiş idi. Burada bakıyyetü‘l-seyvfe biraz çeki düzen verilmek arzu edildi. Zirâ Sırbıllar ta‘kîb etmiyor idiler. Erkân-ı Harp Binbaşısı Hayri Bey kumandası altında bin beş yüz kişilik bir müfreze ilerideki boğazları tutmak ve bir nev‘i emniyet hizmeti görmek üzere sevk edildi.

15 Teşrîn-i evvel‘de Yedinci Kolordunun mütebâki kuvveti Bektâşi Tekkesi civârındaki meydanlıkta içtimâ‘ ederek kolordu Erkân-ı Harp re‘îsi tarafından bir beyannâme-i hümâyûn kırâ‘at edildi. Bunda orduların harekât-ı ta‘arruziyeye ibtidâr eylediklerinden ve garb

(s. 75) ordusunda serî'an ta'arruzu harekâtla Şark ordusuna mu'âvenet etmesinden bahsediliyordu. Bazı tedbihât icrâsından sonra 'askere bir resmigeçit dahi yaptırıldı.

Civâra kadar sokulabilmesi pek muhtemel olan bir Sırp keşif kolu zâbiti dürbünüyle terassud edecek olsaydı bütün Yedinci Kolordu kıt'âtının 1800 piyâde, 40 Süvâri ve 26 Top kuvvetinde bir müfrezeden 'ibâret kaldığını görürdü.

Akşama doğru, Kolordu Erkân-ı Harp Reisi bizzât keşif yapmak üzere ileriye hareket etmişti. Çünkü başka keşif yapacak gönüllüyü bulmak mümkün değildi. Ertesi gün tekrâr Kalkandelen'de geçirildi. Ve mevcûd kıt'ât iki fırkaya taksîm edilerek (müretteb bir alay Yusuf Ziya Bey Fırkası, 19. Sa'îd Paşa Fırkası) bundan Yusuf Ziyâ Bey Fırkası (Gostivar) istikâmetine tahrîk edildi.

17 Teşrîn-i evvel alafranga sâ'at 9'da Kalkandelenden hareket edilerek akşam alaturka sâ'at on iki de Gostivar'a muvâsalat edildi; Demdâr ve Cânibdâr tertibâtı dahi ihzâ edilmişti. Kalkandelen'de birçok mecrûh ile 30 sandık Martin cephânesi terk edilmişti.

18 Teşrîn-i evvel 329 günü (Gostivar) da geçirildi. İstihkâm taburuyla müretteb fırka sabahleyin (Gostivar — Kırçova).

(s. 76) tarîkının ta'mîr ve muhâfazası için (Kırçova) ya sevkedildi. 19 Teşrîn-i evvel sabahı 19. Fırka ve 38 kadar top (Gostivar) dan Kırçova istikâmetinde hareket etti. Akşam bir cebel bataryası refâkatında bir tabur kuvvetinde Bahtiyâr Paşa Müfrezesi dahi Yeni Pazar'dan gelerek iltihâk etmişti. Kıt'ât (Gıçanova) civârına geldikleri vakit topları hareket edemez oldu. Sabahtan beri yağmur yağıyordu yollar kâmilen çamur ve bataklık olmuştu. Demdâr ve canibdâr ve pîşedâr tertibâtı alınmış olduğu hâlde adeta bir kal'a nizâmında hareket ediyordu. Öğleye doğru düşmanın bir miktar süvâri ve piyâdesiyle bir bataryası Demdâr'a hücum etti. Daha 32 topunda terk edilmesi tehlikesi tamâmiyle baş göstermişti. Hatta kamaların ve koşumların çıkarılması bazı makâmâtdan emir bile edilmişti. Fakat kolordu Erkân-ı Harp re'î kâ'immakâm Faik Bey: "Ya topları kurtaracağız veya onların tekerlekleri altında can vereceğiz." Nidâ-yı cesûrânesi za'îfü'l-kalb olanları uyandırdı ve fevka'l-me'mûl bir gayret hudâpesendâne ile bir taraftan mukâbele edildiği hâlde diğer taraftan insan kuvvetiyle sâ'atlerce yükselen ve çamur deryâsı hâlinde uzanan sırtlardan cer edildi.

21 Teşrîn-i evvel akşamı 'umûm toplar ve müfreze (Kırçova) ya vâsıl olmuş ve hiçbir emniyet tertibâtı ahz edilmeksizin ²¹/₂₂ gecesi geçirilmiştir.

(s. 77)

Yedinci Kolordu'nun Kırçova Muhârebesi

22 Teşrîn-i evvel sabahı ordudan gelen emir mûcibince kolordunun tekâmül bataryaları Manastır'a gönderilmiş ve kolordunun nezdinde kuvveti tesbitinde iki batarya top bırakılmıştı.

Emniyet tertibâtını almak için verilen emir îfâ edilmemişti. Kırçova kasabasının içide hınca hınç dolu idi. Bu sebepten ansızın kasabanın üstünde şarapneller patladığı damların üzerine misketler yağmaya başladığı görüldü.

Bu ânı ve nâgehânı ateş baskını kasaba dâhilinde bir herc-ü merc ‘umûmi husule getirdi. Başıboş efrât mekkâriciler, mekkâriciler alabildiklerine kûmelerle şehrin cenûp mahrecinden oluk gibi Manastır istikâmetinde firâr ediyorlardı. Panikcilere cezâ olmak üzere nişangâh mesâfesini büyültüyor ve ba‘zı mermiler bunların başları üzerinde patlıyordu. O zaman hayvandakiler yere iniyor, mekkâriciler yükleri keserek atıyor, bir kısmı yağmâya dalıyordu. Yağmacıların kısm-ı a‘zamı Arnavut’du.

Şehrin şimâl mahrecindeki istihkâm taburu kışladan çıkarak bir müdâfa‘a iskeleti vucûda getirmiş ve sokaklara dağılan karargâh zâbitânı delâletiyle cem‘ edilen bazı bölükler dahi mezarlık civârına getirilmişti. Bilâhare gerideki firârîler dahi toplanmış

(s. 78) ve iki sâ‘at sonra kıt‘ât tekrâr teşkil edilmişti. Erkân-ı Harbiye Re‘îsi Faik Bey i‘âde-i intizâm için bütün istitâ‘atını sarf ediyordu. Bu esnâda iki batarya topçu dahi şehrin içinden çıkarak mezarlığın arkasında mevzi‘ almış ve tamam yarım sâ‘at düşman topçusunun mevki‘ini terassud eylemiş ise de bulamamıştı. Şimdi düşman bizim topçuyu arıyor ve fakat kendi gözü önünde ve açıkta vadide ahz-ı mevzi‘ eden topçumuzun mevki‘ini ta‘yîn edemeyerek sağ ve solundaki tepelere boşu boşuna cephane yağdırıyordu.

Düşman topçusunun şaşkınlığı bizi güldürüyordu. Ne piyâdelerimiz ilerlemeye başlamış ve ne de Kırçova’dan bazı gönüllüler dahi iltihâk etmişti. Bir müddet sonra düşman topçumuzun açıktaki mevki‘i görmüş olmalı ki bir iki mermi geriye ve bir iki tane de ileri düşürdükten sonra tamamiyle bataryalarımızın üstünde şarapnellerini patlatmaya başlamış ve bir topçu zâbitanı dahi yara almıştır; fakat bu müessir atış pek devam edememiş ve iki bataryamızın te‘esiri altında düşman topçusu sükût ederek mevki‘ini değiştirmek üzere çekilmiştir.

Şimdi kuvve-i ma‘neviyeleri i‘âde edilen piyâde gönüllüleri ile jandarmalar ilerliyor. Ve evvelce şehre tekarrub eden Sırp piyâdesini kovalıyorlardı. Bunlar ki ekserîsi Sırp ve Bulgar komiteleri

(s. 79) idiler. Ziyâdece telefât vererek çekildiler.

Burada şâyân-ı dikkat bir hâl olmuştur ki zikretmemek muvâfik nasfet olmaz.

Her tarafta Arnavutlar’ın muhârebede ictinâb etmek husûsunda ta‘kîb eyledikleri arzu ve politika hilâfında olarak Bulgarca tekellüm eden Kırçova ahâlisi pek büyük bir gayret ve şecâ‘at göstermiştir. Sekiz on yaşındaki kız çocuklarıyla kadınların ellerindeki cephâne kutuları ve su testileriyle düşman ateşi altında ta avcı hattına kadar ilerleyerek ‘askere su ekme ve cephane nakil etmelerine zannedersem hiçbir yerde tesâdüf edilmemiştir.

Bugünkü muhârebe akşama kadar devam etmiş ve Sırpların ric‘atıyla hitâm bulmuştu. Cereyân hâlden pek ziyâde memnûn ve mesrûr olduğu fark edilen Fethi Paşa Hazretleri o gün teslim bayrağını çektiklerinden dolayı idamına karar verilen iki Hristiyanı affeylemişti.

Ertesi günü 23 Şubat Sırp müfrezesine ta‘arruz etmek karârgir olmuştu; Fakat Pirlepe’nin sükûtuyla Vardar kıt‘âtının Manastır’a çekilmesi ve Yedinci Ordu kıt‘âtının hatt-ı ric‘atlarının düçâr-ı tehlike olması onu Manastır’a çekilmeye icbâr

ediyordu. Bunun üzerine 23 Teşrîn-i evvel sabahı başlayan muhârebe dahi öğleye kadar tarafımızdan muzafferâne idâre edildikten sonra ve hatta sol cenâhtaki Yedinci Nişancı Alayı mitralyözünün mestûr bir mevzi'den

(s. 80) pek yakın mesâfeye kadar sokulan Sırp'lara tevcîh ettiği mâhirâne bir atışla onlar arasında şiddetli telefâta sebebiyet verdikten sonra akşama doğru muhârebenin katına mecburiyet hâsıl olmuştur. Evvela ağırlıklar hareket ettirilmiş ve ric'atı himaye için tahsis edilen taburun kendisine emredilen mevki'î işgâl eylemesi yüzünden muhârebenin katında bir intizamsızlık belirmiş ve 30:40 neferin esaretine sebebiyet verilmiştir. Bu iki günlük muhârebede istihkâm ve topçu ve piyâdeden üç zâbit mecrûh ve altmış yetmiş şehîd veya gâ'ib olduğu tahmîn ediliyor. Sırp'ların telefâtını iki yüzden aşağı zannetmiyorum.

Yedinci Kolordu hiçbir başka muhârebe vermeksizin şiddetli kar tipileri altında ric'ataa devam ederek 25 Teşrîn-i evvel'de Manastır ilerisinde ihzâr edilen mevzi'î işgâl etmek üzere (Kokoracan—Lisolay—Dragojan—Koçışta) köylerinde ikâmete geçmiştir.

Alinçe Muhârebesi

Yedinci Kolordu'nun harekâtı bu muhârebe ile 'âlâkadâr bulunduğundan mezkûr kolordu hakkında mücmelen âtîdeki ma'lûmatı ityân etmekte bir fâ'ide hissettik.

(s. 81) "23 Teşrîn-i evvel'de Beşinci Kolordu Pirlepe Boğazları Muhârebisini yaparken Yedinci Kolordu Kırçova'daki Sırp'lara ta'aruz ediyordu. Buradaki düşman kuvveti 5-6 tabur kadar tahmîn olunuyordu. Bu müfrezeye topçu da ilhâk olunmuştu. Yedinci Kol ise 6-7 bin nefer râdesinde bulunduğundan kuvvetçe hasma hemen hemen müsâvî idi. Buna rağmen ta'aruzunda muvaffakiyet ile devam ediyordu. Pirlepe'nin sükûtu üzerine fenâ vaz'iyete düşmemek için ordu tarafından ric'ata ettirildi. Ve Piriliçe üzerine ric'at eyledi." Daha yukarıda Pirlepe'den ric'at edilen On Beş ve On Altıncı Fırkalar ²³/₂₄ Teşrîn-i evvel gecesini Alinçe ve civârlarında geçirdiklerini söylemiştik. Bu fırkalar kumandanları başta kolordu kumandanı olduğu hâlde gece geç vakte kadar kıt'âta i'âde'î intizâm ile iştigâl eylediler.

Bu gece verilen emirde fırkaların işgâl edecekleri mevzi'le bu hattın tahkîmi emrediliyordu. Mesâ'î ve firenden sonra ancak beş siperi vücuda getirebildi. Çünkü arâzi kayalık idi ve kazılması gayri mümkün idi. Körükten anlaşılacağı üzere kıt'ât 'ale's-sabâh mevki'lerini işgâl eylediler. Yalnız Kırk Dördüncü Piyâde Alayı mevki'ini henüz işgâl etmekte iken düşman keşif avcı hatlarını zuhûr eyledi. Ve düşman avcılarıyla aynı tepede bulundular. Bu sebepten kolordunun sol cenâhını teşkil eylemekte

(s. 82) olan mezkûr mevki' işgâle muvaffak olmadan geriye dönmeye mecbûr kaldı. Öğleden itibaren düşman topçusu ile topçumuz ateş te'âtisine başlamıştı. Bazı piyâde kıt'âtı ihtiyât ve istinâtlarını avcı hattının pek yakınında bulundurduklarından düşman mermiyâtı iki üç sıraya birden icrâ-i te'sîr eyliyordu. İhtiyâtda bulunan efrâd sağ veya sollarındaki efrâdın şehîd düştüklerini gördükleri hâlde yine bir tevekkül-i sâfiyâne ile sigaralarını içmekte, püsür püsür duman savurmakta devam ediyorlardı. Burada 'askerimizin bu güne mahsûs olmak üzere gösterdikleri soğukkanlılık, i'tidâl-

ı dem târîh-i ‘askerîde misline nâdiren tesâdüf olunur. İşte tam kıt‘ât bu kurban bayramı vaz‘iyetinde iken Kırk Dördüncü Alay’ın ric‘atı vuku‘ buluyordu. Herkes neye uğradığını teferrüs etmeden cereyâna kapıldı. On Beşinci Fırka da artık baş... Belli değildi. Kıt‘ât birbirine karıştı. Tabi‘atıyla bu cereyân sağda bulunan On Üçüncü Fırka’ya te‘esîr etti. Ba‘de’z-zuhûr sâ‘at iki sularındaydı. Ma‘rûz fırka kumandanı vaz‘iyyetin nezâketini takdîr eyledikten geriye giden kıt‘ât her kime nasip olursa olsun tevkîf edilmesi için emir zâbitlerini gönderdi. Fırka kumandanı erkân-ı harp ve yaveriyle tepede kaldılar. Düşman piyâde mermileri sağdan soldan, yukarıdan aşağıdan... Her yerden çalığı gibi cıvıldayarak geçiyordu. Binâen‘aleyh karargâh tehlikeli vaz‘iyette

(s. 83) bulunuyordu. En ziyade fırka yâveri eser-i telâş gösteriyordu. Paşa hazretlerinin tepeden inmelerini istihâm eylemeleri üzerine “Aşağı inerek veya eğilirse kurşun gelmez mi?” cevâbını aldı ve bu sırada idi ki mütelâşı yâver farkına varmadan arkasından üzölmüştü.

On Üçüncü Fırka hâlâ mevki‘indeydi. Fakat geriye giden emir zâbitanı Şemseddîn Efendi namında bir zâbit kolordu karargâhına gider ve firkanın henüz sebât eylediğini arz eyler. Bunun üzerine kolordu kumandanı her ne olursa olsun elde toplu bir kıt‘a varsa Şerîfeler civârına ve kumandasına gönderilmesi emir zâbitana emredilir.

Emir zâbiti yolda gider iken tuhaf bir vak‘aya tesâdüf eyler. Bir nefer kendi kendine mırıldanarak (Bizi Anadolu’dan getirdiler, elimize değnek verdiler... Bununla muhârebeye gönderdiler) diyordu.

Emir zâbiti — Oğlum neyin var, kendi kendine ne konuşuyorsun, bir şey mi istiyorsun? Dedi. Nefer bunun üzerine hiddetlenerek tüfengini emir zâbitinin suratına atar ve (İşte görmüyor musun bütün muhârebeye bunu açmak istedim, açılmadı bu tüfenk yalancık) dir. Mütehayyir olan zâbit atından inerek tüfengi alır ve mu‘âyene ederken anlaşılır ki nefer tüfengin emniyet kanadını sağa çevirmiş, ya‘ni tüfengi kapamış ve emniyet tetiğini sola çevirmeyi ‘aklı ermeyerek

(s. 84) muttasıl sürgü kolunu geriye ittirmiş... Zâbit tüfengi açınca nefere teslim eyler ve yüzüne bakar bu vaz‘iyet karşısında nefer de mütehayyir ve mebhût olur. Nefere o güzel mavzer teslim edilmiş, ama sûret-i isti‘mâli öğretilmemiş binâen‘aleyh kabâhat kimde? Neferde mi, tüfenkte mi...? Bahse devam edelim:

Efrâd-ı cem‘ için sarfedilen mesâ‘î semeresiz kaldıktan başka bu ric‘at bütün On Üçüncü Fırka’ya sirâyet eyledi. Yalnız Beşinci Nişancı Alayı kâbil-i sevk ve isti‘mâl etti. İşte bu alayla şimâlden cenûba doğru hatve hatve müdâfa‘a olunarak iki firkanın ric‘atı himâye edildi. Telaş ve heyecan o derecede idi ki krokide irâ‘e edilen münferid binâda düşman çetesi olduğu hâlde beş on nefer toparlayıp da bunlara karşı ilerlemek mümkün olmadı. Ve görülüyor ki bu binâ hatt-ı müdâfa‘anın tamamıyla gerisindedir. Mevzi‘den sükûn eden efrâd Karasu Vâdisine doldu. Karasu üzerinde de yalnız bir köprü vardı. Piyâde başka yerden güçlkle ve oda ancak mahdûd bir iki yerden geçebiliyordu. Buna ilâveten köprü kolordu emriyle süvâri müfrezesi tarafından tutulmuş idi. Emr-i mûcibince köprüden kimsenin mürûruna müsâ‘ade olunmayacaktı. Hâlbûki bütün kıt‘âtın ağırlığı arabaları ric‘atı görür görmez bu köprüye tevcîh-i hareket eylemişlerdi. Köprü arabalarla tıkanmıştı. Bu izdihamdan hatta bir neferin bile geçmesi

(s. 85) müstehildi. Köprünün tıkanıklığını iyice izâh edebilmek için On Üçüncü Fırka Karargâhı'nın sudan geçmeye muzdar kaldığını zikretmek kâfidir. Efrâdın gemisi de itile-kakıla ecel köprüsünden kitle kitle geçtiler. Karasu'nun cenûbunda fırkalar (On Beş, On Üç) tevakkuf emrini aldılar ve büyük şosenin (Pirlepe-Manastır) tarafında toplandılar. Bu esnâda akşam hulûl etmişti. Bir iki kilometre kadar daha geriye yürütüldü ve açıkta konaklamak emri verildi.

Kıt'âtın i'âde-i intizâmı için mâlâyutak-ı mesâ'isini sarf eden Erkân-ı Harbiye Kolağası Osmân Zâtî Bey nisf eliyle doğru istirahatata varmaları sırasında yine bir hareket hissediyor. Yatağından fırlayarak yahu! Millet nereye gidiyorsunuz? Diye sorar. Ve bu esnâda ma'iyet-i kıt'a kumandanlarından birine tesâdüfle hareket için kimden emir alındığını su'âl eyler. Meğerse bir alay soğuşun te'sîri ile harekete koyulur bunu görenler peşine takıla takıla bütün kolordu kendiliğinden sükûn eder. Osmân Bey mütehayyir kalır hareket için emir versen kimse yürümez, durun desen kimse durmaz, anlaşılmadık hâsılı diye kendi kendini yer.

(s. 86)

Mütâla'ât

Bu muhârebe birçok nukât-ı nazardan mutâla'aya şâyândır:

İbtidâyı emirde kolordu kumanda hey'eti 'âliyesinin mâdûn kumandanlar üzerine derece-i te'sîri nazar-ı dikkate çarpar. Hakîkatem mağlûb ve münhezim olan bir kolorduyu evvelki muhârebe meydânının sekiz : on kilometre gerisinde toplamak ve onu tekrâr müdâfa'aya kâbiliyetli bir hâle ircâ' etmek şâyân-ı hayretidir. Sâniyen müdâfa'a mevzi'inin ta'biye nokta-i nazarından intihâbı mes'elesi mühimdir: Haritaya bakılacak olursa iki mevzi' müşâhede olunur.

Birinci: Kolordunun hakîkatde işğâl eylemiş olduğu mevzi' ki en münâsibi budur. Zirâ müdâfa'a mevzi'in bütün şerâ'itini câ'izdir (Piyâde için endâhat meydanı müstesnâ).

İkincisi: Bu mevki'nin şimâlindeki deredir. Bu da münâsibdir. Zirâ gerisinde iyi bir himâye mevki'i var. Hele endâhat meydânı pekiyi fakat bu mevki' ancak derenin gayr-i kâbil mürûr olması hâlinde birincisine şâyân-ı tercih olur. Hâlbûki dere kup kuru. Her birinden suhûletle geçilir ve binâen'aleyh düşmanın takarrubi hâlinde ric'at müşkilleşirdi. Esâsen Yunanlıların kuvvâ-yı fâ'ikaları önünde Sekizinci Kolordumuz Karaferye'ye çekildiğinden Vardar ordusunun ciddi bir muhârebeye girişmemesinde emredilmiş olduğu derhâtır edilirse

(s. 87) ric'at ihtimâlâtının düşünülmesi mecburi olduğu tezâhür eder. Ciddi muhârebeye girişilmemesinin emredilişinden maksad Vardar ordusunun tekrar dâğılma ve elden çıkmasına meydan vermemek ve bu kuvvetle Manastır'da ciddi bir muhârebeye girişmektir.

Sâlisen mevki'in sevkü'l-ceyş nokta-i nazarından tedkîk-i elzemdir. Hatt-ı müdâfa'anın sekiz kilometre gerisinde gayr-i mümkünî'l-'ubûr bir mâni' var. Bu mani' üzerinde geçid harekâtı bir köprüye münhasırdır. Mesela hakîkatde olduğu gibi yegâne olan bu geçidin arabalarla tıkalı olması ve fa'âl bir düşmanın ta'kîbi hâlinde kolordunun 'âkîbet-i mu'limesi mûcib-i te'emmüldür. Bu mevzi'de düşmana karşı

koymanın ne gibi muhassenâtı dâ'î olduğunu kim bilir Vardar ordusu nasuretle telakkî eylemiş. Harekât-ı 'umûmiyenin ruşen den şunu istiştâm ediyoruz:

Vardar ordusu, ihtimâlen Beşinci Kolordu ile düşmanı Alınçe ve civârında tesbît eylemek ve Yedinci Kolordu ile düşmanın sağ cenâhına ta'arruz eylemek fikrindeydi. Hâlbûki bu zamanda Yedinci Kolordu Pırpiliçe'de bulunduğundan Beşinci Kolordudan (40:45) kilometre uzak demektir. Yedinci Kolordu gerçi muzafferâne harb ediyor ise de Alınçe Muhârebesine şüphesiz bütün kuvvetiyle yardım edemez. Binâen'aleyh nisf mevcûduyla veya ki dört bin nefer ile mu'âvenetde bulunabilirdi ve ancak iki gün sonra tê'sîrini gösterebilirdi. Bu zamana kadar Alınçe civârlarında sebâtın mümkün olup olmadığını da

(s. 88) hesâba katmak gerekir. Ve bu zamana kadar düşmanın kuvvâ-yı külliyesiyle ta'arruzuna intizâr olunurdu.

Sırb'lar'a gelince; bunlar her muhârebede olduğu gibi burada da gevşeklik göstermişlerdi. Yalnız cepheden icrâ edilecek şiddetli bir tazyikle hepimizi nehre dökmek ihtimâli varken zaman öldürücü ihâtalara teşebbüs eylediler ve ihâtalarmı ve sağ cenâhımıza tevcîh eylediler. Hâlbuki bu cenâh şarka doğru ta'kîb edilecek olursa sa'bi'l-mürûr silsile'i cibâle tesâdüf olunur. Sırb'ların her yerde ta'kîb ettikleri hat-ı hareket uzakdan iş görmektir. Tâli'-i harb dâima kendilerine teveccüh eyledi ve bu sû-i hareketlerinin bir sille ile olsun cezâyı sezâsını görmediler. Tabî'at bütün kuvvâsıyla kendilerine yardım etti... Sırb'ların bu muhârebedeki kuvvetini a'zami iki fırka kadar tahmîn olundu.

Yine Kuvve'î 'umûmiye

Şimdiye kadar birkaç muhârebe verdik. Bazı kıt'ât ve efrâd-ı redife memleketlerine savuştular. Sanki dahâ vazifeleri kalmamışcasına evlerine gittiler. Bu yüzden mevcûd birden bire tenâkus etti. Binâen'aleyh falân cephede bir kolordu vardır denilince a'zâm buyurulmasın. Zirâ kolordu ta'bîri lafz-ı murâddı. Kolordu

(s. 89) ordu değil kolordu kadrosu mevcûddu ki 12000-14000 mevcûddu. Kuvvetce bir Osmanlı fırkasına müsâvi idi. Ma'lûm ya Kumanova'da birçok top bıraktı idik. Binâen'aleyh vereceğimiz bir harbde piyâdenin azlığı topçu ile telâfi etmek de mümkün değildi...

Manastır'dan istifâde etmek ciheti düşünöldü o da gayr-i mümkün zirâ kırkdan ziyâde mehri hâvi ve Garb ordusu Kumandanlığına mütekaddim bir mahzarda Manastır ahâlisinin şehirleri yakınında bir harb vukû' bulmasını istemediklerini yazıyorlardı. Binâen'aleyh iş hamiyet mes'elesine geldi gönüllü toplamaya karar verildi. Öteden beri bu gibi mesâil-i mühimme ile me'lûf bulunan Erkân-ı Harb Binbaşısı Hasan Tosun Bey bu husûsa me'mûr idiler. Mir-i mümâileyh geceli gündüzlü çalışdı, öteye beriye koştu birçok sergerdeler topladı ise de bir fâ'ide te'mîn edilemedi. Zirâ bu vakte kadar Sırb 'askeri Manastır etrafındaki köylerin hemen kâffesini işgâl etmişdi. Şehirle köyler arasında amed ve şed munkatı' olduğundan gönüllülerden sarf-ı nazar olunur. Ve ordu kendi kuvvetine ve hakkın 'inâyetine güvenerek Manastır Muhârebesine ibtidâr eyledi ki kuvveti şöyledi:

(s. 90) Beşinci ordu:

Nişancı Alayı 5	2104
Alay 5 Mitrâlyözü	91
Nişancı ط13	607
Piyâde ى38	1282
ى38 mitrâlyözü	85
Piyâde ى 29	1528
Piyâde ى28	1187
Müretteb Topçu Alayı	735
İstihkâm ط5	95
Nişancı ط15	1649
ى44	680
ى45	1332
	12324

Altıncı Kolordu:

On Altıncı Fırka:	2019
On Sekizinci Fırka:	1923
Müretteb Nişancı ى2	1660
Müretteb Alayı:	2000
Süvâri Alayı:	141
Nişancı ى7 ط21	475
	8217

(s. 91) Yedinci Kolordu:

Müretteb Nişancı	1056
Müretteb Nişancı Mitrâlyözü	71
Piyâde ى56	1122
Piyâde ى56 Mitrâlyözü	100
Piyâde ى57	1673
Piyâde ى57 Mitrâlyözü	52
ى17 Süvâri	106
Piyâde ى58	973
Piyâde ى58 Mitrâlyözü	78

İştib Alayı	1330
Kâdro Cebel ك1	48
Kâdro Cebel ك2	80
Serî'ü Cebel ك8 ط3	93
İstihkâm ط71	532
	7323

Cem'ân yekûn (28764) eder. Bundan başka takriben (1500) kuvvetindeki Fethi Bey müfrezesi Câvîd Paşa koluna ilhâk edildi.

İşte Manastır Muhârebesi bu kuvvetlerle icrâ edildi ve tafsîlâtı ityan-ı beyân olunacağı vechile beş gün düşmanın çokluğuna ve atışdaki

(s. 92) fâ'ikiyyetine rağmen hakîkaten delirâne bir suretde müdâfa' olundu. Biz kendimizi medhetmek istiyoruz kusurlarımızın çok olduğunu herkesden evvel mu'terifiz. Fakat hakîkati olduğu gibi yazmaya mecbûruz. Daha fazla mukâvemet mümkün mü değil mi? O da başka! Efrâd karınları zil zurna. Yiyecek yok. Gözünü sevdiğim karatavuk (el-ma'lûm:zeytîn) imdâda yetişmese hep açlıktan ölecektik. Ama koca Manastır burunumuz ucunda çalışmaktan göz açmadık ki yemeğe vakit bulalım. Hazırda istirâhat eden seferde yorulur, o ma'lûm! Alt tarafına geçelim. Demek isteriz ki 'adedce nısf derecede bulunan bir müdâfi' her türlü mahrûmiyete nâ'il olduğu hâlde ancak bu kadar mukâvemet edebilir daha fazlası istenmez.

Hemde Manastır Muhârebesinde düşman topçu cephânesi daha fazlaydı. Bizim ise son günlerde top başına 30, 40 atım kadar kalmıştı.

Manastır Meydan Muhârebesi

24 Teşrîn-i evvel'de Lâk—Kâdiköy (Pirlepe'nin cenûb-i garbisinde) sırtlarında vukû' bulan muhârebeyi müte'âkıb Beşinci Kolordu kıt'âtı Karasu gerisine çekilmiş ve kıt'âtın Şemince gerisine geçmemesine dâir verilen emre rağmen Petilip Hânı civârlarında bir Demdâr

(s. 93) müfrezesi terkettikten sonra, Orizar-ı Bâlâ, Orizar-ı Zîr, Kokoracan köylerinde karışık bir hâlde geceyi geçirmişlerdi.

25 Teşrîn-i evvel'de Câvîd Paşa hazretleri Manastıra teşrif buyurarak icâb eden tedâbir-i ittihâz eylemiş Piriliçe'deki Yedinci Kolordu dahi bil-'umum kıt'âtıyla Dragojan, Lisolay, Sekran karyelerine varmışdır. Bu gece ve hatta ertesi günü şiddetli kar yağıyor ve soğukta hatırı sayılacak kadar hüküm sürüyordu. Geceli gündüzle rüzgârın şiddetine ve fîkdân-ı gıdâya rağmen karlar ve çamurlara ma'rûz olan efrâdda günde yirmi kilometre kat' edecek bir kâbiliyet vardı. Vücûdun Anadolu, o mübârek yerden iktisâb eylemiş olduğu sermâye henüz hisolunmakta idi. Damarlarındaki Osmanlı kanı tabî'atın mü'esserâtıyla daha uzun zaman mücâdelede bulunabileceğini anlatıyordu. Bütün bu ahvâl bu şerâ'ite rağmen kıt'âtını arayan efrâd yüksek sesle bağırarak: 44 üncü Alay...52inci mitralyöz diye haykırıyordu zavallı Mehmetcik! Bir iki avcı tecrübe ile o da ihâtasına göre bir bilgiç kazanmışdı, anlıyordu ki kıt'asından ayrılan... *Sürüden ayrılanı kurd kapâr...*'Âkibet açlıktan mahvolur. Bu kargaşalıklar içerisinde fırka, kumandanları da i'âde-i intizâma

çalışıyorlardı. Vardar ordusu kumandanı Zeki Paşa hazretleri ise ma'iyyeti erkânıyla akşama kadar kıt'âtı dolaşmış ve mevâki'i teftîş etmekle meşgûl

(s. 94) bulunuyordu. Türk dâra gelince herşeyi yapar derler, hakîkten bu söz doğrudur. Manastır'da 'askere i'âde-i intizâm etdirileceğini hiçbir kimse te'emmül edemiyordu. Ma'mâfih mesâ'i şedide her müşkülâtı iktihâm eyledi. 'Askerler kıt'alarına sevk olundu. Amirsiz kalanlardan perâkende taburları falân filân teşkil olundu. Ufak bir sa'y büyük bir mahassale vucûda getirdi (Hazırda çalışıp da sefer deistirâhat etsek daha iyi değil mi?).

Kıt'âtın tanzimi ve icâb eden mevâki' yerleşmesi keyfiyeti üç gün devâm eyledi. Ma'hezâ Beşinci Kolordu ($\frac{25}{26}$ Teşrîn-i evvel) da Makle Köyünün bir kilometre cenûbundan Kokoraçan'a (dâhil) kadar olan mıntıkayı işgâl etmiş bulundu. Yedinci Kolordu, Kokoraçan—Koçışta arasını bir kısım kuvveti ile işgâl ve kuvve-i ihtiyâtıyesini farklınâde ve Altıncı Câvid Paşa kolu Orizarlarda ihtiyât-ı 'umûmi olarak bütün Tarin—Çıkırıkçı istikâmetlerini taht-ı muhâfazada bulundurması emri verilmişdi.

Süvâri keşfiyatında düşmanın kuvveti ve cihet-i hareketi hakkında aslâ kat'i bir ma'lûmât edilemediğinden düşmanın kuvvetini zâhire çıkarmak için $\frac{28}{29}$ da Berance cihetlerinden keşif ta'arruzu yapmak için Beşinci Kolorduya emir verilmişdi.

Otuz Dokuncu Alay ve bir cebel bataryasından kâ'immakâm Hüsni Vasfi Bey müfrezesi Petilip Hanı civârına giderek Paşa Sarıca'ya

(s. 95) ilerlemiş ve Paşa Sarıca civârındaki sırtları tutarak keşf-i ta'arruziyye hâcet kalmaksızın düşmanın takriben bir alay kuvvetiyle Akıncılı—Luzinan—Nova Gilan hattını tahkîm ettiği anlaşılmıştır.

Buçin cihetlerinde keşfi elzem görüldüğünden 31 Teşrîn-i evvel'de ordu karârgâhından Erkân-ı Harb Kolağası Rif'at Bey bir süvâri bölüğüyle beraber Soni Tudor civârına kadar ilerleyerek Pasarofça köprüsünden düşmanın bir alay kadar piyâdesinin geçdiğini keşfetmiştir.

'Aynı günde ordu karârgâhından topçu mülâzımı Tevfik Efendi terassud zâbıtı sıfatıyla (1200) râkımlı tepeye gönderilmiş olduğundan Topalçan civârında bir alay kadar Sırb topçusunun ordugâhı bulunduğu ve (Çebikte) yeniden köprü kurulmakta olduğu ve Pirlepe'den uzun bir düşman kolunun gelmekte bulunduğunu keşfetmiştir ($\frac{29}{30}$ Teşrîn-i evvel) Altıncı Kolordu'ya verilen emirde Novak üzerinden bu dağlara Mosioya istikâmetlerine müfrezeler sevkiyle düşmanın kuvvetinin keşfi emir olunmuş ve ordu karârgâhından Erkân-ı Harb Binbaşısı Hayati Bey gönderilmiştir. Fakat bu keşif ta'arruzu emrin geç verilmesinden 31 inci gününe te'hîr etdi. İki tâbur piyâde bir süvâri bölüğü ve bir cebel bataryasıyla Novak'dan Ulahlar, Meklenca hattına kadar bir keşif ta'arruzu icrâ ederek neticede düşmanın şimâlden müfrezemize karşı inerek muhârebe eden

(s. 96) kuvvetin bir alay piyâde, iki sahrâ bataryası ve bir alay süvâriden 'ibaret bulunduğu ve köylülerin ifâdesine nazaran bazı Sırb genarellerinin Alınçe'de

bulunduğu ve düşmanın kuvâ-yı külliyesi Aliha havâlisi ile Marol ve Topolçan havâlisinde bulunduğu anlaşılmıştır.

Düşman kuvvetinin ve cihet hareketinin keşfi ile beraber mümkün olduğu kadar yan ve gerilerine ta'arruz icrâsıyla te'hîr hareketi zınnında kâ'immakâm Ali Bey, Dervenik—Moriğaş—Gubeş cihetlerindeki üç taburluk jandarma müfrezeleri kumandanlığına ta'yîn olunarak a'zâm kılındığından 13 Teşrin-i evvel'de Pirpilece'ye kadar olan arâzi istikyâdan tethîr olunmuş ve o cihetlerde düşmanın kuvve'i muntazması olmadığı anlaşılmıştır.

¹³/₁₄ Teşrinlerinde verilen ordu emrinde süvâri livâsının Akıncılı, Paşaseribçe, Dervenik istikâmetinde keşfiyâtı devam etmesi ve fâ'ik kuvvetler karşısında Gubeş üzerine çekilmesi, Beşinci Kolorduya da 'umum kıt'âtıyla harekete hazır bir hâlde bulunub Petilip Hanı'ndaki cebel bataryasının Yedinci Kolordu'ya ilhâk edilmek üzere Kokoraçan'a gönderilmesi ve Miralay (Bilâhare Mirlivâlîğa terfi' buyurmuşlardı) Hüsnü Bey kumandasında bulunan Novak müfrezesinin Beşinci Kolordu emrine verildiği emrolunmuşdu. Bundan başka Altıncı Kolordunun Seripçe—Râmîna—Lirâ—Doliniçe mıntikasında bulunması ve ordunun

(s. 97) sol cenâhını setr ve resne ile muvâsalesini te'mîn için kâ'immakâm Ali Haydar Bey kumandasındaki jandarma müfrezesinin dahi Altıncı Kolorduya rabtı emredilmişti.

1 Teşrin-i sâni'de bir düşman kolu, ihtimâlen çete kolu, Dervenik köyü üzerine ta'arruz ederek oradaki jandarmalar ile sekiz sâ'at müsâdeme etmiş ve müfreze geceleyin Lupotniçe'ye çekilmeye mecbûr olmuşdur. O gün yapılan keşif neticesinde düşmanın üç alay kadar kuvvetinin Dervenik, Paşaseriçe ve Akıncılar'dan ileri (Ya'ni Manastır'a doğru) hareket etmekte bulunduğu ve düşmanın iki süvâri bölüğünün Pirpiliçe yolu üzerindeki Üçanlar'a gelerek gerisinde bir piyâde kolu ta'kîb etmekte bulunduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda Gubeş de bulunan jandarma müfrezesi dahi (Bohişte) istikâmetinde ilerlemekte olan düşman süvâri ve eşkiya ile müsâdeme ederek ileri püskürdümüştür.

Keşif ta'arruzu neticesiz ve ekseriyetle 'âkıbeti meşkûk ve vahîm neticeler tevlîd eder esfâr gösteriyor ki keşif ta'arruzu bazen mağlubiyete bile sebep olmuşdur. Bî'eyyi hâl olursa olsun zararı fâ'idesinden kât ender kât ziyâdedir.

Lakin Vardar ordusu buna mecbûr idi. Çünkü düşmanın hiç olmazsa kabataslak ahvâli, harekât-ı 'umûmiyesi hakkında süvâriden aslâ ma'lûmâta bir hayra desteres olunamıyordu.

(s. 98) Beş gün kadar iki hasım hareketsiz, câmid bir hâlde birbirine karşı durdular. Sırbalar Hıristiyan ahâli vasıtasıyla hiç şüphesiz ki ahvâlimiz hakkında ma'lûmât alıyordu. Fakat bizler herşeyden mahrûm her an bizim için bir mübhemiyetden 'ibâretti. İşte yalnız bu gibi şâz-ı ahvâlde keşf-i ta'arruziye tevessül câiz olabilir.

¹/₂ Teşrin-i sâni târihli verilen emirde: Düşmanın ta'arruzu hâlinde Vardar ordusu Beşinci, Yedinci Kolordularla cebheden düşmanı tevkîf edecek ve Câvîd Paşa kolu ile ve Resne'den gelecek kuvvetle sol cenâhdan ta'arruz edileceği emredilmişti.

(2) Teşrin-i sâni de Üçanlarda bulunan düşman topçusu Çerņiçe şimâlindeki araziyi bir sâ'at kadar top atışıyla dövdükden sonra iki alay kadar piyâde kuvvetinin mate'addid avcı hatları Çarnokça istikâmetinde ilerlemişdi. 'Aynı zamanda iki tabur kadar piyâdesi Lopatnice'ye ilerlemiş bunun üzerine Lopatnice'deki jandarma müfrezesi Sekdane kadar çekilmiş ve Joliçe'den Şeminciye'yi geçmek istemiş düşman piyâdesine sekerâtda müdâfa'ada bulunan jandarmalar üzerine düşman topçusu bir müddet endâhat icrâ etmişdi. Fethi Bey müfrezesi akşama doğru Resne'den Libra ve Delunce'ye vâsıl olmuştur.

Oblâkava'da bulunan Osman Bey kumandasındaki müretteb alaya mensûb iki tabur ve bir 'âdi cebel bataryası Çarnokça'dan

(s. 99) ilerlemekde olan düşman kollarına karşı top atışı açtığından iki sahrâ bataryasından mürekkeb düşman topçusu tarafından derhâl iskât edilmiş ve Sırb kuvveti Semince suyunu geçerek Oblakova'ya takarrub etmiştir. Ve o civârda hafif bir piyâde atışı başlamış ise de çok imtidâd etmemiştir. Akşam üstü bölüklü bir Sırb süvâri alayı Lopatnice'den Lisolâya saydığı sırada sırada Yedinci Kolorduya mensub Drağojan'daki cebel bataryası tarafından üzerlerine ateş edilerek Çernofça'ya doğru firâra mecbûr edilmiştir.

Bir alay piyâde bir mitralyöz bölüğünden mürekkeb bir Sırb kuvveti Bohişte'de bulunan bir jandarma müfrezesini ric'ata mecbur ederek Golyeşe üzerine yürüdüğünden Altıncı Kolordudan Nâşid Bey'in kumandasında iki nişancı taburu ile iki serî' atışlı cebel topu Golyeşe sevk olunmuştur. Ve Golyeşe'de musâdeme başlamıştır. Bu sırada ba'de'z-zevâl dört buçukda piyâdeden mahrûm olarak ileriye sevk edilen iki cebel bataryası düşman eline geçmiştir.

Oblâkovadaki kıt'âtımızın son nefese kadar sebât etmesi ve o mühim mevki'i elde bulundurması emrolunmuşdu. Ve bu maksadla Altıncı Kolordu karârgâhına üç Erkân-ı Harb zâbiti i'zâm kılınmışdı. Düşmanın takriben bir piyâde taburunun Oblakova Tepesine ta'aruz edildiği görüldüğünden müretteb alayın takviyesi için Altıncı Kolordu'ya icâb eden evâmir-i i'tâ kılınmışdı.

(s. 100) Müstakil süvâri livâsı aldığı emir üzerine Lopatnice'den Golyeşe giderken piyâde ateşine tutulduğundan Çernovir üzerinden Serpiçe'ye harekete mecbûr olmuştur. Öğleye doğru düşmanın tahmînen bir alayı kadar piyâde ve üç bataryası Pirlepe—Manastır yolunun tarafından Petilip Han'ına takarrub ettiği anlaşılmışdır.

Teşrin-i sâni'de verilen ordu emrinde Çıkrıkçı Müfrezesinden bir alay alınıb Delunça'ya sevk edilerek Altıncı Kolordunun emrine verilmesi ve Beşinci Kolordunun tefrik edeceği diğer bir müfreze ile Novak yolunu setr ve te'mîn ederek icâbında Yedinci Kolordu'ya mu'âvenet etmek üzere sol cenâhda kuvvetli bir ihtiyât bulundurması emr edilmişdi. Süvâri livâsıda Altıncı Kolorduya rabt edilmişdi.

Bundan mâ'adâ Câvîd Paşa koluna rabt edilen Namık Bey Müfrezesi Bohişte istikâmetinde hareket etmek emrini başkumandan Ali Rıza Paşa hazretlerinden almıştır.

2/3 Gecesi Oblakova—Çernoyer Eşrojova hattının On Altıncı Fırka tarafından işgali Altıncı Kolordu tarafından emredilmiş ise de geceleyin tertibât-ı

lâzime ittihâz olunmadığından Oblakova Tepesi Sırbîliler tarafından 3 Teşrin-i sâni'de zabt olunduğu gibi 'Abdurrezzâk Bey Alayı ve bir cebel bataryasıyla takviye olunan Golyeşe Müfrezesi Sırb kuvvetleri karşısında ric'ata mecbûr olmuştur.

(s. 101) Bu suretle Altıncı Kolordu kıt'âtı bulunduğu mevâki'i terk ederekden Çernovir—Rahotin hattında yeni bir mevki' işgal eylemiştir.

Novak'da düşmanın topçuya müstenid bir kıt'ası olduğu icrâ edilen topçu muhârebesinden istidlâl olunmuştur. Ve Pirlepe caddesinden ilerleyen kuvvetin bir taburu Magle bir taburu Tırnoya ilerlemiş ise de mezkûr taburlar Beşinci Kolordu tarafından tard edilmiştir. *Jolbeçe*'ye ilerleyen bir düşman kuvveti dahi def' edilmiştir. Teşrin-i sâni. Verilen ordu emrinde Beşinci ve Yedinci Kolorduları birer fırkalarıyla düşmanı cepheden ve sağ cenâhdan, tevkîf-i mütebâki kuvvetler ise Altıncı Kolordu ile düşmanın sağ cenâhına ta'arruz edileceği emredilmiştir. 4 Teşrin-i sâni'de düşmanın bir fırka kadar tahmîn olunan bir kuvvetiyle Çıkrıkçı—Torin—Magle—Dragojan hattına ta'arruz eylemiş ve Torin ve Dragojan'ı zabt ederek Torin'deki Elli İkinci Alay'ın Birinci Taburunu Karaman ve cenûbuna doğru tard ve Dragojan'da bir sahrâ ve bir cebel bataryasını zabteylemiştir. Bundan mâ'adâ mezkûr hatta bulunan dört piyâde taburunu (Bunlar: İştib Alayından iki tabur Kırk Dokuzuncu ve Elli Yedinci Alaylardan bir tabur) firâra mecbûr etmiştir...

Sırbler, Novak'dan Çıkrıkçı'ya icrâ ettikleri hücumda su içindeki tek bir yoldan ve bataklıklar içerisinde ilerlemek gibi

(s. 102) fedâkârlıklar göstermiştir. Ma'mâfih bir şey'ede muvaffak olamamıştır.

Novak cihetlerinden düşman Manastır'ı bombardıman etmiş ise de ancak üç mermi İbtiyeye (Manastırın yeni mahallesi) isâbet etmiş diğerleri bahçelerle ormanlara tesâdüf etmiştir.

Düşmanın bir fırka kadar diğer bir kolu Manastır—Pirpilice caddesiyle Gubeş ve Kijani yolları arasında Oblakova ve (1150) rakımlı tepe istikâmetinden ilerlemiş ise de Altıncı Kolordu ile Yedinci Kolordu'dan Fâ'ik Bey kumandasında tertîb edilen Elli Sekizinci ve Nişancı Alaylarının müttahiden icrâ ettikleri hücum sayesinde düşman Oblakova—Lerâ hattıyla garbindaki sırtlara çekilmiştir.

Beşinci Kolordu kumandanı Kara Sa'îd Paşa ordu emr-i mûcibince On Üçüncü Fırka ve Nişancı Alayı ile ordunun sol cenâhından ve Altıncı ordunun ta'arruzuna iştirâk ettirilmek üzere Provalis'e muvâsalet etmiş ise de o sırada Torin'deki kuvvetin çekilmesi ve Çıkrıkçı'nın tazyîk olunması üzerine üç taburuyla bizzât kolordu kumandanının tekrâr sağ cenâha 'avdetle cepheyi takviye etmesi emredilmiş ise de sû-i tefehhüm hâsıl olarak yalnız bir taburu Provalis'de terkedilib bütün kuvvetle tekrâr sağ cenâh ve merkeze 'avdet olunmuştur.

(s. 103) Târihli ordu emri şunları ihtivâ ediyordu:

Ordu sağ cenâh ve cephedeki düşmanı tevkîf edecek ve tarda çalışacak vusûl cenâhıyla Resne yolunu elde bulunduracak sûrette Kazan'dan Lerâ—Gubeş hattına kadar ta'arruz edecektir.

5 Teşrin-i sâni'de düşman Novak cihetinde ta'bîh ettiği takriben beş batarya ile Çıkrıkçı'daki iki bataryayı ateş altına alarak Novak Köprüsünü geçmeye teşebbüs

etmişse de Çıkrıkçı'daki bataryalarımızın atışının te'sîriyle tâb-ı aver mukâvemet olamayarak geri dönmeye mecbûr olmuş ise de akşama doğru diğer bir kuvveti Karanı zapt etmiştir. Petilib Han'ı civârında düşmanın ta'bîh ettiği sahrâ obusu bataryalarıyla mevki'mizi suret-i mütemâdiyede dövdüğünden piyâdemiz ilerlemeye muvaffak olamamışlardır. İki piyâde alayıyla merkezde Yedinci Kolordu'ya düşmanın yüklenmesi üzerine Yedinci Kolordu'yu firâra mecbûr etmiştir. Geriye kaçan firârilere meşgûl olan Fethi Paşa Hazretleri rütbe'-i şehâdete nâ'il olmuş. Ve rûh- u perfutûhları cennet-i a'lâya pervâz eylemiştir (Rahmetullâhi 'aleyh).

Yedinci Kolordunun firârı üzerine diğer kolordularda müte'essir olarak ric'ata başladılar. Derken ric'at bütün cepheye sirâyet etti. Sâ'at üç 'umûmi ric'at sâ'ati oldu. Bunu himâye için Pirlepe—Manastır caddesinin garbında iki bataryaya mevzi' aldırılarak (Torin—Akıncılar) civârındaki düşman

(s. 104) topçusu himâye mevzi'indeki bataryalarımızı dâne endâhatıyla tahribe çalışmış ise de hiçbir isâbet vuku' bulmamıştır. Firâr eden kıt'âta şehir kenârında bulundurulmuş piyâdeler tarafından ateş edilmiş kıt'at çekildikten sonra koşum hayvânâtı ileriye gönderilerek siperlerde kalan bataryaların ancak bir kısmı kurtarılabılmıştır.

Yedinci Kolordunun ric'atından sonra Drağojan sırtlarına çıkan düşman piyâdesi bu sırtın eteklerinde ahz-ı mevki' eden ve cephesi Petilib Han'ına mütevecih olan bataryalara karşı ateş açarak orduda bulunan bataryaların firârına sebebiyet vermiştir. Buradaki 'arabacıların firârı Pirlepe caddesinin sağ tarafında ahz-ı mevki' eden diğer bataryaların 'arabacılarına sirâyet ederek onlarında firârını mûcib olmuştur. Bilâhare bu arabacılar Pirlepe caddesinin şarkında bulunan üç batarya ve Kırçova caddesinin solundaki bataryalardan yalnız bir batarya topları kurtarmış ise de iki batarya ile iki top atış mevzi'inde kalmışlardır. Diğerleri top koşarak Manastır — Florina yolunu ta'kîb etmişler ve Florina'dan Görice caddesinin ilk köprüsünde köprünün yıkık olmasından dolayı geçmek kâbil olmadığından kâmilten topları tahrîb ederek orada terk etmişlerdir.

Çıkrıkçı Müfrezesindeki üç batarya Manastır—Kınalı caddesini

(s. 105) ta'kîben ric'at etmişlerdir. Ve kolordudan aldıkları emir üzerine Kınalı'da topları tahrîb etmiştir.

Beşinci Kolordu gurubla beraber ric'ata başlamış (Florina istikâmeti) ve Yedinci Kolordu kıt'âtı dahi Altıncı Kolorduya iltihâk ederek Resne cihetine çekilmiştir. Sol cenâhda Câvîd Paşa Kolunun harekâtına gelince; ayın beşinci günü Çernovir ile (1150) râkımlı tepelere Kajan civarlarında Altıncı Kolordunun sağ cenâhında (1150) tepesi civârında Sırb kıt'âtı pek çok telefâta dûçâr oldukları gibi Kajan ve Salari cihetlerine getirilen sahrâ bataryaları i'ânesiyle Râka ve Lura'ya inen düşman tarafından iştiğâl edilmiş olan sırtlara şiddetli ateş altına alınmış ve düşman verdiği telafâtın çokluğundan ric'ata başlamıştı. 'Aynı topçu ateşi altında Dolince'deki bir tabur karşısında bulunan bir piyâde alayı kadar düşmana karşı muvaffakiteyle harb etmiş ve burada da düşman geriye çekilmeye mecbûr olmuştur. Hatta Kuvât Kalesini işgâl etmekte olan ve kuvvetli bir tabur kadar tahmîn olunan düşman dahi hattı Bâlâ üzerinden çekilmeye mecbûr kalmıştır.

Bu vaz'iyette iken ordunun merkezinin Sinegova tarafından bozulduğu ve Yedinci Kolordu kıt'âtının geriye çekilmeye başladığı haberi geldi. Ve Câvîd Paşa Kolunun Resne'ye doğru yürümesi emr olunduğundan bir sahrâ bataryasıyla bir piyâde taburu Kuvât Kal'asına

(s. 106) doğru sevk olundu. Hâlbûki bu müfreze ormana takarrub edince atışa düşâr olmuşdur. Çünkü Kuvât Kal'asının Nâmık Bey Müfrezesi tarafından düşmandan tahliye edilmiş olduğu biliniyordu. Mekkârilere dağ yolundan gönderildi, çünkü düşmana mahsûr kalmak teklimesi vardı. Yedinci Kolordunun firârı Câvîd Paşa Kolunun sağ cenâhına tabi'atıyla sirâyet etmişti. Nihâyet altı teşrin-i sâlide Câvîd Paşa Kolu Resne cihetine toplandıktan mâ'adâ paşa-yı müşârünileyhin fa'âliyeti neticesi olarak sâhibsiz kalan Yedinci Kolordu perâkendelerine i'âde'i intizâm etdirildi.

Teşrin-i sâni (7) de düşmanın iki piyâde alayı ile iki cebel bataryasından mürekkeb bir müfrezesi Golyeşe sırtlarından İzlânâra doğru sarkdığı görüldü.

Câvîd Paşa Kolunun demdârları top atışı te'âti ederek geri gidiyordu. Mevki'in vazi'yeti icâbınca Resne civârında ciddi bir muhârebeye girişilmesi muvaffak görülmediğinden verilen emir üzerine kıt'ât muntazamân çekilerek demdârı Mişor Han'a ve civârında kıt'ât-ı sâ'ire ise yol boyunca Görice'ye kadar olan mntıkada geceyi geçirmişlerdir.

Müte'âkib günler için İşina Gulumuç civârlarında müte'âkiben demdârla ahz-ı mevki' ederek düşmanın harekâtını ta'vika ve Nâkoliç üzerinden Yerode berzahına gelecek düşman kollarının terassud ve men'

(s. 107) harekâtına karâr verilerek tertibât-ı lâzıme ittihâz olundu. Teşrin-i sâni. Beşinci Kolorduya şu emir verilmişti:

“Mehmet Paşa müfrezesi'nin Sâhista ve Klisura istikâmetlerine karşı Kesriye'yi muhâfaza etmiş Mustafa Paşa müfrezesi'nin Gurpçova ve Soroviç istikâmetlerinden ilerleyen düşman kollarına Kirli Derbend ve Patinçe cihetlerinden tevkîfe gayretle Kayalar, İsterova ve Yah istikâmetlerini keşfettirmesi ve kezâ Kınalı'daki süvâri livâsı düşmanı tevkîf etmesi ve Ekşisu, Niko Han, ve Kaluryan yollarından ilerlemesi melhûz olan düşmana karşı Florina'yı Niko Han cihetlerinden setr etmesi ve kuvvâ-yı mütebâkiyesini Florina'da cem' etmesi ve Florina — Behişte yolunun serî'ân tanzîm ettirilmesi lâzımdı.”

Ordu yukarıda arz olunduğu üzere pek perişân başsız olarak Manastır'a geldiğinde muhârebeye daha sekiz gün kadar kalmışdı. Zâten Pirlepe ve Abdi Paşa boğazlarının sükûtu üzerine Manastır'ın vazi'yeti doğrudan doğruya taht-ı muhâsarada bulunduğundan şehrin tahkîmi için Garb ordusu kumandanlığından bir komisyon gerçi oldukça çalışmak istedi ise de yapmış olduğu hudûd istihkâmı Vardar ordusu kumandanlığının pek de nazar-ı tasvîbine düşmediğinden birçok ta'dilâta ve daha doğrusu yeniden intihâb ve te'sise başlandı. Bunun için bir çok zamanlar istihlâk olundu. Nihâyet ancak toprak yığınlarından ba'zı sütreler yapıldı.

(s. 108) Ve hemen yok denecek derecede mahâl-i mahfûz yapıldı. Bu mahâl-i mahfûzaya, mahâl-i mestûre veya sâtire demek daha hayırlıdır. Zirâ bunlar yalnız

düşmanın nazarından ateşinden değil setre yararları. Hoş! Oradaki ‘askerimizin düşmanı görmüyordu ya!.. Biz yine bunlara mahâl-i mahfûz deyib geçelim...

Toplar için âmplâsmanlar ya‘ni mezârlık kazılmaya başlandı. Ve bunlar hakîkaten topların ebedî medfanî oldu. Oraya saplanan top bir daha çıkamazdı. Zirâ arâzi oldukça ‘arızalı, ya‘ni yerler tarla, çâmur ve kumsal idi. Toplara geri gitmek için hiç bir yol yokdu, yapılmadı. Hatta bazı mevki‘lere topu yerleştirmek için iki gün kadar mesâ‘iden sonra arâzinin beş yüz metrelik kadar bir kısmı yol hâline “şibh-i tarîk” getirilebildi. İşte şu acı misâl vakt-i hazırda kazma ve küreğin kıymetini anlatmaya kâfidir.

Esâsên az olan istihkâm kıt‘âtımız (kazma) ya az ülfet etmiştir.

Her ne hâl ise ter akıdarak cân çekişerek birçok hafreler vücûda getirildi ve bunada ‘asker dolduruldu. Düşman gelesiye kadar bekletildi; geldi ve söylediğimiz tarzda muhârebe ceryân etti. Fakat ordu karârgâhı Manastıra gelirken; artık Manastır bir yoluna olacak; diyordu. Ve Allah esfâke bu döğüşde

(s. 109) el vermedi, yenildik. Fakat Manastır Meydan Muhârebesinde en ziyâde cephenin imtidâdı nazar-ı dikkatî celb eder perkâri ele alalım Novak’dan Kuvât sırtlarına kadar olan mesâfeyi ölçelim:

Tam (35:40) kilometre buda mecbûridir ve esâsên Novak’da bir müstakil müfreze terkedilmişdi.

Görülüyor ki cephe kuvvetle gayr-i mütenâsib. Ve haritaya bakılacak olursa müntehib olan hatt-ı müdâfa‘adan daha imtidâdsız cepheli bir hat intihâbı mümkün ki bu sayede cephe (20) kilometreye kadar nuzûl eder. Fakat yarısına yolunu açık bırakmak veyahûd Altıncı ve Yedinci Kolordular arasında boş bir mıntika bırakmak lâzımdı ki bu hâlde düşman iki kolordunun arasına girebilirdi. Ma‘mâfih cephenin imtidâd-ı mahzûru muhârebenin ilk safhasında görünmedi. Çünkü sağ cenâhımızda tabi‘at sol cenâhımızda ise Câvîd Paşa bize yardım ediyordu. Çıkrıkçı’nın şarkdan Petilip Hanı—Manastır yolunun garbına kadar olan araziye kâmilen su basmışdı. Bu vâdide suyun en az irtifâ‘î 35:40 santimetre idi. Demek istiyoruz ki bu ova da düşmanın ovaya yayılması, sıçramalarla ve tedricen ilerlemesi gayr-i vârid hâtırdır. Zirâ su ve ‘alêl-husûs bataklık yere yatmayı külliyyen men‘ ediyordu. Ancak düşmanın selme’s-selâm suyu geçib ta‘arruz edebilmesi keyfiyeti kalıyordu ki bu hâl esâsên bizim nef‘imizdedir. Zirâ meydan endâhatı tethîre hâcet

(s. 110) yokdu. Bin:1500 metreye kadar endâhat meydânı suyun— bulunmasından — ufkî idi. Velez nişân alınmasın atılacak her bir merminin hedefe isâbetinden emin oluna bilirdi. Tabi‘atın bu mevâni‘ne rağmen Sırblar gâyet seyrek avcı hatları teşkil eylediler yarı bellerine kadar suya batmış oldukları hâlde el ele vererek muttasıl ilerliyordular. Çıkrıkçı ve Novak cihetlerindeki bataryalarımızın atışıyla bu avcı hatları epeyce hırpalandılar. Artık bir râddeye gelindi ki Sırbılar için bir adım ileri atmak ölüm demekdi. Efrâd fikirlerinden caydılar, ‘inâdlarını bıraktılar. Geriye döndüler ve ric‘ata başladılar. Fakat istikâmet neresi?! Sırb ‘askeri iki ateş altında kaldılar. Zâbitânları cehennem zebânisi gibi başlarına belâ olmuşdu. Bu zâbitân ellerindeki tabânca ile dönen efrâdı birer birer yere seriyorlardı. Efrâd bunada metelik vermemişti. Fakat aradan iki üç dakika geçmeden gerilerinden bütün kuvve-yi tarâkasıyla o koca Manastır ovasına haşyet saldıran makineli

tüfenkler geriye kaçan efrâd ‘aleyhinde isti‘mâl olundu. Bir dakika sonra avcı hattı kâmilen yere serilmişdi. Der‘akib ikinci bir hat gözükdü ve bir minvâl ileriye muttasıl ileriye yürüdü. Bir zamanlar bunlarda can havliyle şâşâladılar. Fakat hiçbir iş görmeden zâbit tarafından ölmekdense Türk Ordusuna saldırıp vatan uğrunda terk-i hayât etmekleğin ehven-i şer olduğuna artık

(s. 111) Sırbılı ‘akıl erdirmiş olduğundan yine kemâfi’s-sâbık metânetini muhâfaza ile ilerlediler ve sığ mahalle vardılar oradan ne bir adım ileri ne de geri gittiler.

Manastır Muhârebesindeki Toplar Zâyi‘âtıyla Elde Kalan Mikdârını Mübeyyin Listedir

	Esâsên Mevcûd Olan Mikdâr	Zâyi‘ Olan Mikdâr	Florinaya Kadar Berâber Getirilen Mikdâr
Beşinci Kolordu:	49	38	11
Altıncı Kolordu:	33	2	31
Yedinci Kolordu:	15	6	6
Süvâri:	1	-	1
	98	46	52

Manastır Muhârebesinin Zâyi‘i

Birçok esbâbdan başka iki sebep nazar-ı dikkati celb eder:

Tahkimât ve sù‘i tefehhüm!

Elde on gün vakit var iken yapılan tahkimâtın hemen kâffesi diz üstünde ateş etmeye mahsus avcı hendeği yapmaktan ‘ibâret oldu. Bunların mahzûrları eşkâr-ı kolaylıkla ateş etmeye müsâ‘id olmadıklarından başka vücûdu yorar nişan almak güç, ateşden masûniyet daha az ve bu avcı miterislerinin bile ateş hattı tanzîm

(s. 112) edilmemişdi. Binâen‘aleyh ancak çarpık nişân alınabilirdi ve siperde ya vücûda getirilen toprak yumurcakları tüfenk gamının yukarıya tevcihine sebep oluyordu. Şu hâlde düşman için her taraf zâviye-i meyyite teşkil ediyordu.

Toplara yapılan tahkimâtta bu türlü idi ve bunlardan sahrâ topları ovada ya‘ni münhat yerlerde ve cebel topları ise tepelerde yerleşdirilmişdi. Binâen‘aleyh Koçišta ve Oblakova gibi mevzi‘in sükûtuna bâdî olan mevâki‘-i mühimme her vakit topçu ateşinden mahrum kaldı.

Koçišta Tepesinde yerleştirilecek sahrâ toplarıyla ova müthiş ateş altında bulundurulur ve böylece topçu piyâdeye zahir olabilirdi. Hâlbûki top amplasmânlarının (sahrâ) bazıları avcı miterisleriyle bir hizâda inşâ olunmuşdu.

Beşinci Kolordu tarafında bir sù‘i tefehhüm vuku‘ buldu. Bu Kolorduya tulû‘-i şemsden evvel On Üçüncü Fırkaya Câvîd Paşa’nın emrine gönderilmesi emredilmişdi. Hâlbûki ancak güneş çıktıktan sonra fırka mevazi‘den alınarak Altıncı Kolordu’ya götürüldü. Bu esnâda vuku‘ bulan sù‘i tefehhüm neticesinde On Üçüncü

Fırka sol cenâhdan sağ cenâha getirildi. Bu geri gidiş esnâsında Koçışta Tepesi zabtolundu. Ve On Üçüncü Fırkadan istifâde olunamadı.

(s. 113)

Câvîd Paşa Kolu

Paniçe ve Sotir Muzafferiyatıyla Tetevvüc Eden Soroviç Muhârebesi

Teşrîn-i evvelin evâsıtına doğru Yunanın bir kolu Soroviçe müteveccihen Manastır'a doğru ilerlediği haberi geldi. Bu zamanda Vardar ordusu Pirlepe civârlarındaki muhârebelerle meşgûl bulunuyordu. Bu tehlike üzerine Altıncı Kolordu'nun Soroviç'e gitmesi ve düşmanı tard eylemesi emrolundu. Bu Kolordu ayın on altısında Pirlepe'den hareketle On Yedinci Nizâmiye ve Manastır Redîf Fırkasıyla Manastır'a ilerledi. On Altıncı Fırka da ona ilhâk eyledi. On Altıncı Fırkaya yedi toplu bir süvâri taburu ilhâk olunarak Sinegoçana gönderildi. Bu sırada On Sekizinci Fırka Paniçe sırtlarındaydı. Florina'da rampa olup olmadığı dâ'i-ıştibâh görüldüğünden On Altıncı Fırka şimendifer ve topçu taburu yol ile sevkolundu. Birinci tren Florina'ya sâ'at dörtde vardı burada mezkûr fırka Paniçe'ye gitmek ve On Sekizinci Fırkaya iltihâk etmek emrini aldı. Düşmanın Negova—Paniçe üzerinden ilerlediği haberi Altıncı Fırkanın yine trenle Virbani köyüne gitmesi emrolundu. 18. Günü sabâhı yalnız

(s.114) piyâde efrâdı (topçusuz, hayvansız, mitralyözsüz) Virbani köyü civârında içtima' eylemişti.

“Fırka topçu ve hayvânâtıyla mitralyözün karadan yol ile geleceklerini hatırlâtırız.”

Kolordunun bugünkü vazî'yeti şudur:

Armino sırtlarında ve en sağda Manastır Fırkası ve bunun solunda sırasıyla On Yedinci ve On Altıncı Fırkalar bulunuyordu.

‘Umum Kolordunun sol cenâhı gerisinde Vokif köyünde On Sekizinci Fırka içtimâ' etmiş bulunuyordu.

Ve üç gün mürûrdan sonra ber veche âti muhârebeye girişildi.

21 Teşrîn-i evvel'de Altıncı Kolordu yine Armino sırtlarında bulunuyordu. Bu esnâda Yunanlılar Paniçe sırtlarında ahz-ı mevki' etmişlerdi. Câvîd Paşa Hazretleri düşmana ta'arruza karar verdi ve bir veche ati emr-i mâdun kumândanlara tebliğ eyledi:

Piyâde On Yedinci Fırka ile Manastır Redîf Fırkası Mustafa Paşa'nın kumândasında olarak Florina istasyonundan Paniçe sırtlarının cenâhına düşecek vechile sağ kolda hareket edecek ve beraberinde yedi cebel topu bulunduracaktır.

On Altıncı Kâzım (Efe) Bey Fırkası yedi süvâri topu ile Vokif köyü üzerinden düşmanın cephesine ta'arruz edecek (On Altıncı Fırka İki Piyâde Alayı ile Altıncı Nişancı

(s. 115) Alayından mürekkebdî). Bu fırkaya mensûb piyâde Kırk Altıncı Alay Vardar ordusunun emriyle Petilip Hanında terkedilmiştir. Fakat muhârebeden bir gün evvel mezkûr alayında fırkaya iltihâk etdirilmesi taleb edilmiştir.

Sol cenâh kolu Hüsnü Bey kumandasında On Sekizinci Piyâde Fırkası ile cebel topundan mürekkebe olduğu hâlde Paniçe sırtlarında sol cenâhına ta'arruz edecekdi.

Sâ'at onda On Altıncı Fırka ictima' ederek yürüyüşe başladı. Fakat sağ ve sol cenâhdaki On Yedi ve On Sekizinci Fırkalar henüz hareket etmediklerinden On Altıncı Fırkada tevkîf etdirildi. Bu fırka sâ'at onbiri on geçe yine ileriye yürüdü. Bu esnâda bir şarâbnel piyâde ucunun başında yaralandı. Fırka der'akab açıldı. Ve bu sırada On Sekizinci Fırkada açılmaya mübâderet eyledi. Ve böylece başlanılan harb akşam sâ'at beşe kadar devam eyledi. Bu sıralarda vazi'yet-i kesb müşkilât eylemek üzere idi. Fakat Kırk Altıncı Piyâde Alayının pek kahramânâne bir surette cenk ve ğâye atılışı muhârebeyi lehimize tebdîl eyledi. On Yedinci Fırka biraz uzaklaşmış ve Kirli Derbend'e doğru gitmiş idi.

Mağlub olan Yunanlılar galibiyetimizi 'adedimizin çokluğunda iddi'â etmektedirler. Hakkiyet hâli beyân için Câvid Paşa Kolunu

(s. 116) kuvva-yı 'umûmiyesiyle erâ'e etmek isteriz ki düşmanlarımızın iddiâlarında ne kadar yanlışlıklarını sıkılarak anlansınlar, şöyle ki:

On Yedinci Fırka: 5 Tabur = 1200-1800 kişi

On Altıncı Fırka: 2700 ve son def'a yetişen alayıyla 2500

On Sekizinci Fırka: 1800 nefer

Nişancı 6 800 nefer ki, cemmen (7900) neferden mürekkebe olan bu kuvvet Yunanlıların 6-7 taburuna 'adedce hemân müsâvi idi. Hâlbûki düşman cephânesi bol bir seri' topçu taburuyla mevcûdları dolgun on taburlu (Maniyupulos) fırkası idi. Şâyân-ı te'accüb dir ki şu ufak galibiyeti bile bize çok görüyorlar ve dürlü dürlü te'vil ediyorlar... Sadede gelelim:

²¹/₂₂ Gecesini Mehmetcikler neşe'yi zafer ile geçirdiler. Ve padişahım çok yaşa!

Du'â-yı vâcibü'l-edâsını 'ayyûka çıkardılar. Bu avâzeler ilk defâ olarak mâki dünyanın kanlı ufuklarını çınlatıyordu. Bu muhârebedeki telefâtımız iki zâbit, on nefer şehit ve 20 : 25 mecrûhdan 'ibâretti. 22 Teşrîn-i evvel'de alaylar toplattırılarak kesb-i intizâm ettirildi ve kıt'âtın Soroviç Caddesi üzerinde toplanarak Soroviç istikâmetine kemâl-i sür'atle yürümeleri emr olundu. Bu yürüyüşde:

On Sekizinci Fırka On Altıncı'nın solunda Görice ve üzerinden yürüyecekti. On Yedinci Nizâmiye ve Manastır Redîf Fırkası

(s. 117) bu sıralarda Kirli Derbend de bulunuyorlardı. Hâlbûki bir gece evvel düşman kemâl-i perişâniyetle Kirli Derbend Boğazından firâr etmişti.

Vakt-i zahirde Kirli Derbendinin cenûb mahrecinden çıkmak üzere bulunan On Altıncı Fırkanın ucu yine bir dâne hedef oldu. Düşmanın atış istikâmetinden Sotir Köyü — Soroviç hattında mevki' ahzettigi anlaşılıyordu. Kirli Derbendi ile Soroviç arasındaki arazi düz ve ta'arruza gayri müsâ'iddi. Derhal On Altıncı Fırka'dan bir alayı yayılarak düşmana saldırmaya koyuldu ve siperin avcı hatları teşkiliyle Soroviç'e ilerlendi. Mezkûr karye'nin kol nihâyetini teşkil eyleyen Kırk Yedinci Piyâde Alayı kolordu kumandanının emriyle tevkîf edildi ve topçu da mevzi'a bil-idhâl top dögüşüne başlandı.

Bu zamanda On Sekizinci Fırka ve Altıncı Nişancı Alayı Kirli Derbendin şark sırtlarında ve On Yedinci Fırka ise Ekşisu sırtlarında bulunuyordu.

Sâ'at (akşam), beş buçukta ortalık kararmıştı ki kolordunun ikâmet için verilen emirleri üzerine emniyet tertibâtı da ahz olundu. Emirde başka bir fıkra ilave edilmişti. “Bu gece ²²/₂₃ Niyazi Bey gönülleri (Niyazi Bey: Şehî-i hürriyet!) baskınla Soroviç'i zapt edeceklerdir. Baskın sedâları duyulur duyulmaz On Altıncı Fırka'dan bir taburun

(s. 118) der'akab Soroviç'e girmek üzere ihzâr edilmesi. ”

Kahraman ve şehî-i hürriyet Niyazi Bey seferberliğin i'lânıyla kendileri de hâl-i fa'âliyetle gelmiş ve gönülleriyle hizmet-i mühimme ifâ eylemişlerdir. Ordunun mağlubiyetden mağlubiyete düşmesi üzerine mağlub olmak istemeyen o kahraman yürek son defa olarak Soroviç Muhârebesi'nde ve Câvîd Paşa Hazretleriyle bulunmuşlardır. Esâsên ma'iyetindeki sekiz yüz kişilik bir fe'i kalîle ile kükremiş arslanlar gibi düşmana saldırıyordu. Nihâyet âtiyen arz olunacağı üzere Soroviç istirdâd olundu:

Bu gece son derece soğuk olduğundan efrâd her tarafta ateş yakmış ve ordugâhı adeta medenî bir şehir hâline ircâ' eylemişlerdi. Yanan alevlerden bilâ istifâde düşman top ateşiyle ordugâhımızı dövmekte te'hir eylemedi. Ordugâh ateşler içinde kaldı. Hatta Câvîd Paşa Hazretlerinin buldukları kulûbe dahî mermiler içinde kaldı. Tehlike ma'ziyâde mevcuddu. Pek soğukkanlılıkla topçumuzun da işe girişmesini paşa hazretleri emir buyurmaktalarken topçumuz kendiliğinden güller savurmaya başladı ve böylece bütün muhârebâtta ibraz-ı fedâkârı ederek son zamana kadar taburunun şân ve şerefini evvelâ 'âlimane ve sonra cesurane bir süratte idâre eden süvâri topçu taburu Binbaşısı Halim Bey bütün gece uyumadığını ve efrâdıyla hemhâl olarak tâb-ı sabâh top başında bulunduğunu

(s. 119) isbât eyledi. Halim Bey'in mermileri olanca tarâkasıyla düşmanın beyninde patlamış olmalı ki birkaç endâhatı müte'âkıb düşman i'tâyı cevâbda zebûn kaldı sustu. Verilen kolordu evâmir-i mükerrerine rağmen öteye beriye kaçan efrâdına ateş yakmışlardı.

23 Teşrîn-i evvel'de kolordu yine taaruza başladı. Bu ta'arruza bütün fırkalar iştirâk eyledi. Fakat düşman mevzi'nin rasânet ve hâkimiyeti bu mevzi'nin akşama kadar sükût etmemesine bâdi oldu. Ve netice istihsâlîde müesser olmadı.

Hâlbuki Câvîd Paşa Kolu'nun bütün zâbitân ve efrâdı bataklıklar ve sular içerisinde yarı bellerine kadar ıslanmış ve soğuk iliklerine kadar te'sir etmeye başlamıştı. Osmanlı kanı donmak istemiyor ve harâretini muhâfaza ediyordu. Tabi'âtın bütün şedâ'id ve mü'esserâtına rağmen mevzi' de sebât edilmiş ve herkesin son emeli:

Soroviç'in istirdâdı keyfiyetinde temerküz etmişti. Bu gecede böylece gözden etti. Bütün kolordu sabaha intizâr eyliyordu. 'Ahd ve peymân şuydu ki ya Soroviç Ya Ölüm.

24 Sabahı oldu. Heyet-i zâbitân ve efrâd 'udullerinden asla nukûl etmemişlerdi ve edemezlerdi, 'aynı şiddet, 'aynı sulet ve besâetle ta'arruza devam

olundu. Düşman artık şâşâladı, anladı ki Osmanlı'ların bu sebât ma'nidesinin 'âkıbeti vahim.

(s. 120) Er geç bir felâkete bir Osmanlı tuzağına düşeceğini derk eylemişti. Ortalığı kesif bir sis istilâ eyledi. Tabi'atıyla muhârebe münkatı' oldu. Yirmi metre ilerisini görmek imkân hâricinde idi. Bundan bilâ istifâde 'askerimiz yine ilerlemeye başladılar. Bir mitralyöz bölüğü (Hami Şükrü'nün bölüğü) düşman topçusuna (200) metre kadar yaklaşarak endâhata başladı. Bunun üzerine düşman firar etmeye başladı. Bundan bilâ istifâde kolordu Soroviç'i zapt eylemiş bulundu. Bu muhârebede dokuz top i'tinâm olundu. Asil bir familyaya mensup bir Yunan yüzbaşısı batarya başında serilmişti. Yunan fırkası kumandanı da terk-i hayat eylemişti.

Bu sırada vaz'iyet-i 'umûmiye de Sırlar Manastır'a yaklaşmış olduklarından ve Manastır'da da bir meydan muhârebesi verilmesi musammem bulunduğundan On Yedinci Fırka ile düşmanı ta'kib ile iktifâ edilerek Câvîd Paşa kolu şimendöferle Manastır'a sevk edildi (Yirmibeş teşrin-i sâni birinci nakliyât günü) Manastır Fırkası dağılmış ve 'âkıbet-i elimesi bundan 'ibâret olmuştu.

Manastır Ric'atından Sonra

"Vardar Ordusu"

Daha evvel Beşinci Kolordu'nun Florina ve Altıncı ve Yedinci Kolorduların Câvîd Paşa kumandasıyla Resne'ye doğru ric'at

(s. 121) ettiklerini ve Florina-Görice yolunun ta'mîri için Beşinci Kolordu'ya evâmîr-i lâzime i'tâ eylediğini söylemiştik. Halbûki bu yolun ta'mîri için hiç olmazsa üç-dört günlük bir zaman lâzımdı. Ve bu ta'mîr emrinin ⁵/₆ Teşrin-isâni'de i'tâ olduğu te'mil edilirse gayr-i kâbil icrâ olduğu vahle'i evlâda tezâhür eder. Bu sebepten elde kalan bir iki top dahi düşmana terk edildi. Bundan başka gerek Manastır'da ve gerek Florina'da yirmi bin sandık kadar cephane düşmana bırakıldı. Hâlbûki bunlar kolaylıkla itlâf olunabiliyordu. Hele Manastır'da bırakılan erzâk, melbusât, mevâşi ve bârgir 'adedi bilinmeyecek kadar çoktu. Bunlara el sürülmeden Sırlara teslim olundu. Hâlbûki Manastır'da şayet mağlub olmasak bile ⁵/₆ teşrin-i sani'de ric'at musammem idi. Zirâ cenûbdan ilerleyen bir Yunan kolu Florina'ya bir gün mesâfede idi. Binâen'aleyh mademki ric'at musammem o hâlde bütün malzeme ve levâzımâtın, 'alel-husûs erzakın nakline bir sûret-i ciddiye ve âzimkârânede teşebbüs olunması lâzımdı.

Ayın yedinci günü Yunanlılar Florina'ya giriyor. Câvîd Paşa Kolu ise bu zamanda Resne'den Eşinya'ya çekilmiş bulunuyor. Ertesi günü kolun demdârı düşmanın takriben iki piyâde alayı, bir batarya ve bir süvâri bölüğünden ibaret olan bir müfrezesi ile müsâdeme ediyor. Vişo Hanı civârında düşmanı kat'iyen

(s. 122) tevkîf eylemeye muvaffak oluyor. Bu esnâlarda idi ki bir Sırp Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Câvîd Paşa Hazretlerine teslim teklif ediyor ve hiçbir vakitte mağlup olmak istemeyen Paşa'yı müşârün-ileyhin kalbi buna nefret ve istikrâh ile cevâb-ı red veriyor. Fethi Bey Müfrezesi ise Eşinya civârında Sırlarla ettiği müsâdemedden sonra Görice'ye çekilmiştir. Ayın dokuzuncu günü kolordu ve on

birinci günü Câvîd Paşa Kolu (Altıncı, Yedinci Kolordular) Görice'ye vâsıl olmuş bulunuyor.

Görice şimalindeki bir han civârında Garp ordusu karargâhından birkaç zâbit ile birkaç nefer ric'at eden ordunun Görice kasabasına girmemesine ve mezkûr han civârında efrâda i'âde'i intizâm ettirilmesine mâ'mûr edilmişlerdi. Bu mâ'mûrlar gerçi çok çalıştı fakat yoruldukları nisbette intizâmsızlık tezâyüd eyledi. Zîrâ han civârında bir kordon te'sîs edildiğini duyanlar, görenler derhâl birer çete grubu teşekkül ederek köylere dağıldılar. Dört beş günden beri ordu efrâdı ve hatta birçok zâbitân ekmezsiz kalmışlardı. Bu hâle mütemâdi yürüyüşler ilave edilince herkesin tâb-ı tuvânenin kesilmiş olduğuna imân edilir ve bu gibi nâzik zamandan hele bizim 'askere bir iki neferle nizâmi i'âde ettirilmek imkânsızdır. Bâhusûs mâ'm'urlar hiçbir kimsenin burnunu kanatmayacaklardı, ya'ni herkese mülâyimâne sözler söyleyecekti hatta

(s. 123) dayak bile atmayacaklardı... Şüphesiz bu gibi mâ'mûrların te'sîrleri saferdir. Bu gibi zamanlarda ordu kumandanından mülâzım-ı sâniye kadar herkesin efrâd başında ve bizzât uğraşması lâzımdır. Bâhusûs mülâyimâne sözler bîsûd olanlardı. Burada i'dâm lâzım selâmet-i memleket muhâfaza-i şerif ve haysiyet-i 'askeriye nâmına bin iki bin neferin veya ki zâbitin i'dâmı hiçdir.

Her ne hâl ise gösterebilen mümâşâta rağmen 'asker Görice Kasabası'na girdi ve artık izdihâm son dereceyi buldu amir-mâ'mûr yok, herkes bildiğini okuyor. 'Alel-usul kanun zâbitleri mevki' kumandanı, mıntıka kumandanı, merkez kumandanı... Vesâ'ire birçok makamlar ihdâs edildi ise de bu teşkilatın hiçbiri intizâm husûsunda kargir te'sîr olmadı. Efrâd açlıktan sokak sokak dolaşıyor, izdihâmı gören kasaba ahâlisi bir iki dükkân müstesnâ olmak şartıyla kâmilen evlerine, kiliselerine koşuyorlar ve kilise çanları ile mütemâdiyen ma'lûm olan işâreti i'tâ eyliyor. Garp ve Vardar orduları karargâhları da kasabada bulunuyorlar.

Ayın on birinci günü Câvîd Paşa Hazretleri Görice'ye varınca i'âde'i intizâm ile uğraşılıyor birkaç zâbit devriyesi çıkararak evvela i'âde'i intizâm ettiriyor ba'de derhâl bir idâre-i örfiyye beyannâmesi neşr ederek ashâb-ı mesâlih'in ve bâhusûs satıcıların iş başına gelmelerini ihtâr eyliyor ve yirmi dört sâ'at sonra bu ihzâra

(s. 124) tâbi' olmayanların dükkânları kırılacağı ve idâre'i 'örfiyyenin ol bâbdaki mevâd-ı cezâiyesine duçâr olacağı i'lân edilir vakt-i merhûn hulûl edince fi'l- hakikâ herkes kâr ve kesbe koşuyor, efrâd da zâbitân da efrâd-ı ahâli gibi ahz ve i'tâ ya başlıyor.

Bugün Beşinci Kolordu'nun Berat'a Câvîd Paşa Kolunun dahi Leskovik üzerine çekilmesi emrolundu ve bu kol demdâr muhârebâtı vererek düşmanı oyalamak emrini almıştı. Hâlbûki Altıncı Kolordu kısmen Fraşer üzerinden gitmeye karar verdi.

Yunanlılar Florina, Bohişte, Görice yoluyla orduyu ta'kîb ediyor Sırp lar ise Resne istikâmetinden geliyorlar. Fakat birkaç gün sonra Sırp larla mütâreke 'akt edildiği haberi geliyor Sırp lar bundan haberdar olmadıklarını beyân ederek bu bahâneyle bir iki köyü daha zapt ediyorlar (mütâreke: Sırp, Karadağ ve Bulgarlarla 20 Teşrin-i Sâni 329.).

Beşinci Kolordu ayın on altıncı günü Klisura'ya vardı burada istirahatle 18'de Berâta hareket eyledi. Altıncı Kolordu ise Leskovik'e geliyor.

Leskovik'e varıldıktan sonra ciddi bir muhârebe vuku' bulmadı. Söylediğimiz gibi mütâreke mün'akıd olduğundan Sırlar harekâtlarını tevkîf eylediler ve Yunanlılar ise matmah nazarları Yanya Kal'asi olmalı ki bunlarda ityan Vardar ordusuyla uğraşmadılar. Yanya'nın

(s. 125) sükûtuna müsâdif olan 21 Şubat 329 tarihine kadar edilen müsâdemeler hep çetelerle vukû' bulmuştur. Vardar ordusu da ancak Yanya'ya mu'âvenet ve bakiyyeti's-süyufun beliyye'î cu'ıyle uğraşmaktan başka bir vazife ifâ edemedi ve edemezdi. Zira elde kalan silahsız ve cansız birkaç nefer ile iş görülemezdi.

Eğer elde kalanların muhâfaza'î hayâtına muvaffakiyet el verirse ne mutlu! Hâlbuki vekâyi' âtiye bunun aksini göstermektedir.

Efrâdımız ile heyet-i zâbitânın birçok sefâletleri dolayısıyla ne derece nâtevân kaldıklarını göstermek için gâyet muhtasar olmak üzere şu müsâdemeyi nakl edeceğiz:

DELVİNA MUHÂREBESİ

(28 TEŞRİN-İ SÂNİ)

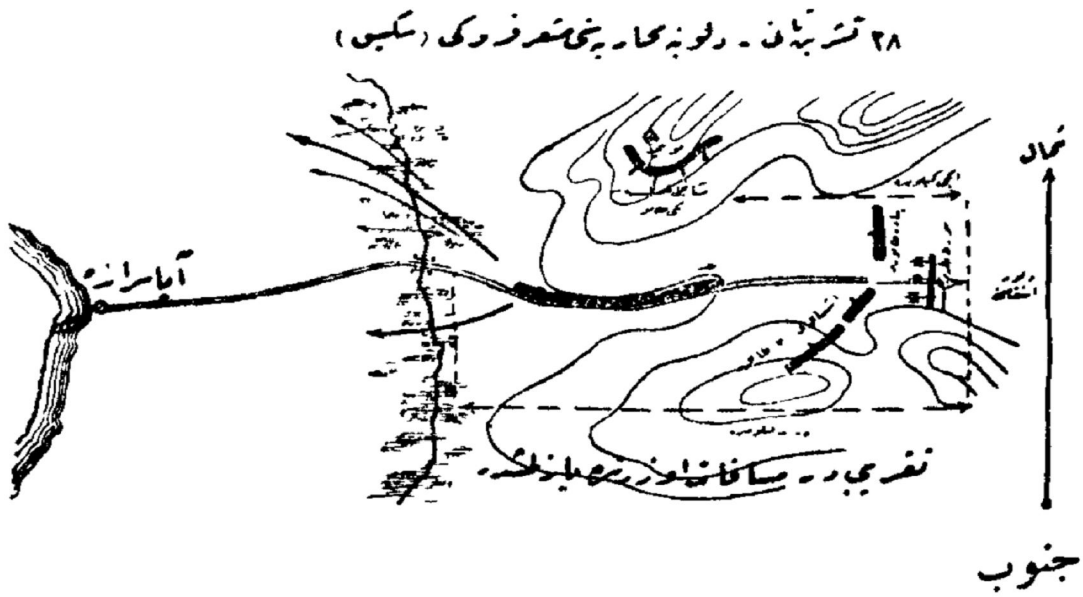
İhtimâlen Yanya'nın arkasını almak veya Vardar ordusu'nun doğrudan doğruya Yanya'ya yardım edemeyip nazar-ı dikkati bu tarafâ celp edebilmek için Yunanlılar 24 teşrin-i sani'de Ayasaranda'yı topa tuturak bir müddet sonra Fereye 'askeri ihraç etmişlerdi. Bu taraf ahâlisinin hemân ekseriyet ile Rum olduğuna göre Yunanlıların bu ahâliyi kıyâm ettirecekleri tabi'dir. Ve buradan ilerleyecekleri nisbetde tezyîd-i kuvvet ederek ihtimâl ki Vardar ordusu'nun

(s. 126) bile vazî'yetini müşkülâta duçâr edeceklerdi.

Vak'â haber alınır alınmaz Ergiri'de bulunan ve Mehmet Paşa kumandasında olmak üzere dört tabur piyâde iki nişancı taburu bir süvâri bataryası ve birer mitralyöz bölüğü sevk olunarak ayın yirmi yedinci günü Delvina'ya müvâsalat eylemiştir. Bu gün mevzi' intihâbıyla ve kıt'âtı mevzi' birleştirilmek ile geçirilmiştir. Endâhab olunan mevâzi' krokide gösterilmiştir. Bizim müfrezemiz ta'aruzdan ziyade müdâfa'yı tercih eylemişti. Yirmi sekizinci günü Yunanlılar bir alay piyâde ve bir mitralyöz bölüğü Ayasaranda yoluyla Delvina'ya doğru ilerliyordu. Kolbaşî Papaz Köprüsü'nü geçtiği hâlde kıt'âtımız olduğu zanlıyla düşman üzerine ateş açılmamıştı. Düşman yürüyüş kolu köprüyü kâmilten geçtikten ve kolbaşî topçumuza iki kilometre yaklaştıktan sonra üzerine bizim topçu mermiyâtını düşman üstüne yağdırmaya başladı. Top sesi üzerine nişancı yedinci alayın iki taburu Noyiçe Köyü sırtlarında bulunduğundan takriben (900:1000) metreden ateş açmaya başladı. Önden yandan ateş baskınına uğrayan düşman şâşâladı ve ne yapacağını bilemeyerek köprüye doğru geri kaçmaya başladı. Fakat bu köprü topçumuz tarafından cehennemi ateş altına alındığından mürûra gayri müsâ'iddi. Dere ise şimâl ve cenûp tarafları bataklık idi. Çâr-nâçâr Yunanlılar bataklığa saptılar. Ve bu surette

(s. 127) fırçayâb firar oldular. ‘askerimiz ise mevki’inden kımıldayamıyordu çünkü hem aç hemde çıblaktı...

Akşama kadar bizim müfrezemiz ancak biraz ilerleyebildi. Ancak ertesi gün ya‘ni ayın yirmi dokuzuncu günü Ayasaranda’yı istirdât edebildi. Demek oluyor ki bir buçuk günde ancak sekiz kilometre kat‘ edebiliyorlar. İşte kudret bu kadar! Düşman müreffehen gemilerine binip savuşabildi. Bu müsâdemeden atmış kadar esir iğtinâm olundu. Düşman iki otomobili kurtaramadığından yaktı. Ayasaran’da iskelesinde birçok süt hülâsaları, zeytinyağı, pirinç ve sardalya bulundu. Ve bu erzak kâmilten ibzâl edildi. Bir çorba pişirmek için her nefer bir fiçı yağ alıyordu. Sarf edebildiğinden fazlasını döküyordu bir taraftan Vardar ordusu açlıktan bitâb bir hâldeydi.

(s. 128) GREBENE KAHRAMANI BEKİR BEY MÜFREZESİ

Balkan Harbi'nin kara yapraklı tarihinde bir hat-ı zerînle yazılmaya layık olan bu müfrezenin kahramanlığı sırf Bekir Bey'in şahsına müdeyyindir. Târîh-i 'askerimizde bu gibi mühim mevki'ler işgâl eden zevâta tesâdüf edildikçe hâyât-ı 'askeriyemizde değerli kumândânlara mazhar olabileceğimiz itmi'nânını hâsıl ediyoruz. Yüksüzlük içinde bu derece harika gösterenler şüphesiz ki her yerde ibrâz-ı fa'âliyet için vâsi' bir sâhha'i fa'âliyet bulurlar. Asıl maharet de buradadır. Ve ilâ müsâ'id-i ahvâl tahdında arzu edilen şerâ'it dâhilinde herkes bir şeyi becerebilir. Tecrübeten sebatdır ki bizde birçok zevata bir mevki' teklîf edilirken birçok nevâkıs-ı ta'dâd ederek iş göremeyeceğini dermeyân eylerler.

Bu husûs hiçbir vech ile kâbil-i te'lîf değildir. 'Askerlik bu keyfiyetlere asla müsâ'id değildir. Herhangi bir şart dâhilinde olursa olsun her bir 'asker vazife'i mevdu'asını bi-ahseni'l-hâl ifâ edebilmek tarîkini kendisini aramalı, teklife hâcet yok! İşte kumândanlığın bu hâssasını Bekir Bey'de buluruz. Biz burada Bekir Bey'in müfrezesine dâir uzun uzadıya best-i mütâla' etmeyeceğiz. Çünkü eldeki vesâik

bunları beyâna ma‘lesef kâfi ve vâfi değildir. Yalnız harekâtın heyet-i ‘umûmiyesinden istihrâc

(s. 129) edebildiğimiz husûsâtı derc ile iktifâ eyleyeceğiz.

Sâniyen herhangi bir kumândân mâdununa iş gördürmek arzu ederse evvelâ mâdunun kâbiliyetine istidâ‘atına ‘atf-ı nazar eylemeli. Ve illâ bâhusûs ahvâl gayri mâ‘mulade verilen her bir emr-i ‘akim kalır. Binâen‘aleyh adem-i muvaffakiyete müncer olur. Birde mâdunuyla hem hâl olmak gerek: Bekir Bey Leskovik’e geldiği zaman Vardar ordusu kumândânına mürâca‘atla müfrezesi için evvela birkaç kuruş istedi. Çünkü anlamıştı ki aç ‘askerler daha doğrusu şu‘be ‘askerle iş görülemez. Binâen‘aleyh bunların ilk evvela karınlarını doyurmak üst başlarını tanzîm etmek lâzım. Bunu da yaptı... Esnâ-yı harekâtda ‘‘askerini hiçbir boş bırakmadı. Mütemâdiyen san‘at-ı harbiye ve bâhusûs kendilerinin ta‘kip edeceği ahvâle dâir ‘askere iyice dersler verdi ve bunları ufâk tecrübelerle anlatmaya teşebbüs eyledi.

Harekâtın heyet-i ‘umûmiyesinde Bekir Bey’in usûl-u ta‘biyesi tetkik edilirse şu kâ‘ide istihrâc edilir. Mümkün olduğu kadar düşmanı yaklaştırmak ve pek yakın mesâfeden düşmana şiddetle ateş etmektir.

Fakat bu kâ‘ide ne kadar basit ise hakîkatte tatbîki o kadar muallâktır. Evvela efrâdın daha doğrusu nev‘ beni beşerin hâlet-i ruhiyesine, kuvve-i ma‘neviyesine ateşin te‘sîr eden ziyâde ehemmiyeti atf

(s. 130) etmek gerekdi. Bu da müşgûl ve herkesin harcı değildi. Hatta bu kâ‘ideyi tatbikde Almanlar bile ihtirâs eylerler. Ma‘mafih Grebene kahramânının anladığıma göre, yegâne destûru budur.

Binâen‘aleyh Bekir Bey şahsiyetinde bizce meçhûl birçok havârik mevcûddur, gönül isterdi ki, bu esrâra Bekir Beyin elinden çıkmış bir eser-i ‘ânesiyle muttali‘ olunsun... Bununla berâber Mûmâileyhde Yemen harekâtına medyûndur. Burada iktisâb edildiği tecrübeleri vakt-i lâzımında tatbîk edebilmiştir. Bu da bir mahâret... Birçok müsâdemelerde ileriye za‘if bir avcı hattı çıkararak uzak mesâfelerden ateş te‘âtisine başladılar. Nev‘umâ bir ileri mevzi‘ işgâl eden bu za‘if avcılar birkaç el ateşi müte‘âkıb ric‘at etdirildi. Bu ric‘atdan mağrûz olân düşman ta‘kîbe başlayınca Bekir Bey de olduğu hâlde mezkûr avcılar geride kıt‘ât-ı asliyenin bulunduğu mahalle kadar ‘âdeta firâr edercesine geriye kaçılıyordu. Hâlbûki bu ca‘lî harekât düşmanı iğfâl için hakîkatda kurulmuş tuzaklardı. Bunun üzerine düşman esir yakalamak hülyâsıyla koşar adıma başlar ve birden bire mevzi‘-i asliyenin atış, pususuna uğrâyınca neye uğradığını bilmeyerek abdallâşır. İşte görülüyor ki bu harekât ne kadar sâde ve kolay ta‘rif olunabilir. ‘Acebâ bu kadar sâde olan bir kâ‘ideyi tatbikde son Balkan seferinde kaç zât muvaffak oldu veyâhud teşebbüs eden oldu mu?...

(s. 131) Harb için kumândân, nefer hâsılı bütün millet hâzırlanmalı ve illâ felâ...

Esâsên iki yüz elli neferden ‘ibâret olan Bekir Bey Müfrezesinin silsile‘i vekâyi’ müfâhiri şunlardı:

24 Teşrin-i sâni‘de bir Yunan Alayı perişan ediliyor (Dimâtio Deresinin sırtlarında).

25 Teşrin-i sâni müsâdemesinde düşman yine mağlub edilerek Meçova'ya doğru ta'kib ediliyor.

2 Şubat da Diraşinik ve Lâb cihetlerinde 2000 mevcûdundaki Yunanlıları mağlûb ederek birçok esir almıştır.

3 Şubat da Korşeviça işgâl ve düşmandan iki top zabtedildi.

17 Şubat da Lâb—Diraşin'in hattında düşmanın tecrübe'i tâli' için yaptığı ta'aruz tard ve def' edilmiştir.

18 Şubat da düşman Estrecek cihetlerinden müfrezeyi çevirmeye teşebbüs etmiş ise de muvaffak olmamıştır. Nihâyet Yanya'nın sükûtu üzerine mezkûr müfreze orduyu asliye iltihâk etmeye karar vererek Dolyana'da bir gece geçirdikten sonra 23 Şubat da Ergiri'ye doğru müteveccihen hareket eylemiştir.

(s. 132)

Yanya'nın Sükûtundan Sonra

(21 Şubat 328)

Yanya Kal'asının cebrî hücum neticesinde sükûtu üzerine bir gün evvel bu kal'aya gönderilen iki piyâde taburuyla Altmış Sekizinci Alay ve müretteb Hüsni Bey Fırkası ve dört bin kadar perişân efrâd Vardar ordusuna iltihâk edebilmişlerdir. Bu zamanda gerek Vardar ve gerek Garb Ordusu karârgâhları Dolyana'da idiler. Mezkûr kıt'âtdan başka Bekir Bey Müfrezesiyle Zica Müfrezeleri Kalibâki Hanı civârına kadar geldiler. Kıt'ât burada i'âde-i intizâm edecekti. Yanya'dan çıkan her nefer er geriye doğru hareket eyliyordu. Hiç kimse ârâm etmiyordu. Za'fen ve ma'lûlîn ise can havliyle sürüne sürüne Dolyana civârlarına kadar gelmişlerdi. Şu esnâda vaz'iyet budur:

Hüsni ve Fethi Beyler Fırkaları Dolyana ve civârında (Zica Müfrezelerinden Fethi Bey Fırkası teşkil kılınmıştır.).

İkinci Kolordu Koniçe'den Misyofri'ye çekilmiştir. Koniçe ve Leskovik'de demdârlar terketmiştir.

Vardar ordusu tarafından âtîdeki emir verilmiştir:

“Fethi Bey Fırkası Kalibaki—Dolyana hattını işgâl

(s. 133) ederek Yanya'dan çıkân perâkendelerin arkasını Alince'ye kadar bu mevzi'de kalacak ve ba'de Kalamas Suyunun garbına çekilerek Moşarı—Jaravaniye hattını işgâl edecektir. Bir ric'at vukû'unda Ayves Köprüsünü tahrîb edecektir. Yanya'ya doğru düşmanla temâs peydâ edecek ve nazar-ı dikkatini bi'l-hâssa Kovaç istikâmetine ve bu istikâmetden gelen yollara 'atfedecektir. Son nefer gelinceye kadar bu ikinci hatt-ı müdâfa' edilecektir. Za'fên tamzîm edilerek Arinişe'ye gönderilecektir.”

Altıncı Kolorduya'da tedricen Klisura istikâmetine çekilmesi emrolunmuşdu. Biz burada yalnız Fethi Bey Fırkasının harekâtından bahsedeceğiz. Vazi'yet-i 'umûmiye dolayısıyla muhibbimize temâs edecek harekâtı da bir sûret-i muhtasarada zikr ile iktifâ edeceğiz. Gerçi Yanya sükûtu günü ve bunu müte'âkib gün dahi Fethi Bey Fırkası Hüsni Bey kumandasına verildi ise de ba'de yine fen râbita ettiğinden ve esâsen ordunun demdâr vazifesini tâfire kadar bu fırka îfâ ettiğinden biz doğrudan doğruya Fethi Bey Fırkası demeyi daha münâsib gördük:

Yukarıda verilen emr-i mûcibince Fethi Bey Fırkası $\frac{21}{22}$ Şubât gecesini Kalibaki Hanı civârında geçirdi. Fakat 'itirâf eylemelidir ki buradaki insan katillerini koğalamak için bir süvâri takımı kâfi idi. Ne mâfevk belliydi ne mâdûn. Ve 'askere çeki

(s. 134) düzen vermekde kâbil değildi. Çünkü Kalibaki boğazı insanlardan sel gibi akıyordu, tâb-ı sabah gelenlerin ardı arkası kesilmedi. Fırka kumandanı ise gece geç vakte kadar i'tâ-i evâmîr ve ta'limât ile meşgûl bulundu. Fırka kumandanının yegâne maksadı köylülere ta'arruz etdirmemek, mallarına 'ırzlarına el sürdürmemek ve bu vechile o vakte kadar muhâfaza edilen şeref ve haysiyet-i 'askeriyenin bekâretini mecbûr muhâfaza etmektir.

Bunada muvaffak oldu. Ertesi sâbah ber-mûcib emr Flâması Suyunun garbına çekildi. Fırkanın nizâm harbi şudur:

2 ط و 1 ط ی 45

3 ط ی 1 Müretteb

16 ط Nişancı

Koniçeden gelen İki Tabur,

Bir buçuk Mitralyöz Bölüğü

4 Cebel Topu (İkisi 'âdî)

Nefer olarak = 1800 mevcûdudur.

Vardar Ordusunun bütün maksadı emirde musarrah olduğu üzere zu'fâyı bir an evvel Tepedelen'e sevketmek ve Delunya civârındaki Mevres Çiftliği erzâkını taşımak için mümkün olduğu kadar zaman kazanmaktı. Zirâ orduda ne erzâk ne de para. Hâlbûki Mevres Çiftliği'nde bir milyona garâb mısır dânesi bulunmuşdu.

(s. 135) Düşman eline geçmemesi mühimdir. Sûret-i 'umûmiyede hep bu maksadla demdârlar terk olunmuşdur. Hâlbûki hey'eti zâbitân verilen emrin kıymetini takdir etmiyordu. Herkes diyordu ki koca Rumeli gitdi, Edirne gitdi, en nihâyet Yanya da sükût edince elde kalan bir avuç bir Türkü kimin hatırası için kırdırılım, yazık günâh değil midir? Anadolu kurudu... Türlü türlü nâmeler. Hâlbûki bu düşünceler 'askeri değildi. Zâbitanın yalnız bir düşüncesi olmalıdır: Emr-i ihsân sûretde îfâ edebilmek çarelerini taharrîdir. Bir mülâzımın hatta bir binbaşının ordu kumandanının rûhuna nüfuz edebilmesi mümkün müdür? Verilen emri tenkîd veya tefsîr amma sû'i tefsîr etmek salâhiyet midir? Bu kâ'il ve kâle sebep olanlar hep biz mülâzımlar idik. Âmirlerimiz ef'âlimize iştirâk etmiyorlardı. Bâri şunlara dikkat etseydik yine birçok şeyler terkedecekdik. 'Acebâ mîralaylarımız, mîrlivâlarımız Türk değil de Bulgar mıydı? Bir avuç düşmanın hamiyeti yalnız bize mi teveccüh etmişdi.

Mîralay Fethi Bey bu hây ve hûyun cümlesini dinliyordu. Bir kulağmdan geçirib öbüründen çıkarıyordu ve herkese anlatmak istiyordu ki yâ bu derdi çekmeli yâ bu diyardan göçmeli. Muhâlefet artdıkça mûmâ-ileyh şiddetini artırıyordu. Gayret ve fa'aliyeti sâyesinde 2-3 gün sonra ortalık tavsadı.

İttihâz-ı tedâbîrde fenne uymayan ba'zı ufak tefek noktalara tesâdüf

(s. 138) tesâdüf olundu. Kıt'ât ileri karakol tertîbâtı ile meşgûl olurken Delunya caddesinde yedi-sekiz şahsın takarrub etmekte olduğu görüldü. İhtimâlen bir düşman keşif koludur diyerek dürbünlerle rasdâte başlandı. Eşhâs-ı mezkûre yavaş yavaş takarrub ediyorlardı. Gözle teşhis edilebilecek bir mesâfeye takarrublarında tuhaf bir manzara görüldü. 8 silindir şapkalı ellerindeki bastonlarına dayana dayana geliyor herkesde bir merak 'aceba mukâleme me'murları mı? Ecnebî gazete muhâbirleri mi? Yanya konsoloslarından mı? Hiçbir cevâb müsbet verilmiyordu. Nihâyet bizim Mehmetcik oldukları anlaşıldı. Meğerse kendilerine tencere vazîfesini gören kırtıpil tenekeleri başlarına geçirmişler ve ellerinede değnek almışlardı.

Birçok hastekân yürümeye mecâlleri kalmadığından fırka kumandanının hamiyetle kendilerine köylü arabaları tedârik olunarak perâkendelerle ve bir me'mûrun taht-ı nezâret ve siyânetinde olarak Arniste'ye sevk ediliyordu. 22. Günü düşmanla temâs hâsıl olmadan geçiştirilmiş bulundu.

23 Sabâhı düşmanın takrîben bir bölük süvârisi Delunya ve civâr karaya bir bölük piyâde ise Delunya'ya girdi. Binâen'aleyh temâs gâyet yakından istihsâl olundu Delunya ile fırka mevki'i arasında 8-10 kilometre mesâfe bulunduğundan ertesi gün veyahud bugün akşâma doğru düşmanla bir çatışma melhûz idi. Ber mûcib

(s. 139) emir Ayves Köprüsünün tahrîbi için fırka dahi ta'limât i'tâ eyledi. Fakat hep te'sîrsiz kaldı. Çünkü Ayves Köprüsü gibi müceddid inşâ edilen cisim ve dört gözlü bir Kârgir Köprüsünü yıkmak yâhud berelemek epeyce büyük bir işdir. Hâlbûki firkada tahrîb için ne tek bir kürek ne de bir tahrîb kâlıbı mevcûddur ve esâsen Ayves Köprüsü tahrîb olursa bile Kâlâmâs Suyu mürûra etmiyordu. Cebel Topçusunun mürûruna müsâ'id yerleri de vardı ve suyun irtifâ'ıda 0, 5: 0, 7 metre arasında mütebeddil idi ki bu da lâşeydir. 'Arzolunduğu üzere düşmanla temâs hâsıl olunca bir ric'at için hazırlanmak lâzımdı? 'Aceba hazırlık ne olabilirdi. Her ta'biye bunun için merâk idi. İlk evvelâ hâtıra gelecek husûsi ağırlıkların geriye mu'ayyen bir noktaya kadar sevki değil mi? Pek a'lâ! Fırka da bunu emretti. Fakat ağırlığın geriye gittiğini gören efrâd kâmilen mevzi'den kaçışmaya başladılar. Esâsen karavanası hatta matarası bile kalmayan bu gibi sebkibâr efrâdın az zamanda mesâfe kat' etmeleri muhakkik değil mi? Hayır, sorduğum su'allerin bütün vereceğimiz cevâbları reddedeceğim 'aksini istilzâm edeceğim! Mâdemki bir firkanın gerisi yalnız bir hata ya'ni müntehi bulunuyor ve gerideki mntika ise darlaşan bir boğazdan ibâretedir, o hâlde hepiniz bizim gibi ağırlıkların geriye gitmesini (tedbîr olarak) istemez misiniz? Hâlbûki fırka kumândânı

(s. 140) derhâl ağırlıkları geriye i'ade etdi. Ve her taburun ağırlığı yanında bulundurmasını emredildi. İşte hâle göre en musîb karâr bu oldu ve ancak bu sâyede bir ric'at-ı 'umûmiyenin önü alınabildi. Çünkü ağırlığın geriye gittiğini gören her kıtv'a sükûn ediyordu. 23. Günü yine bir musâdeme vukû' buldu. Fakat fırka bir mechûliyet-i 'amika içerisinde yuvarlanıyordu bunun üzerine fırka velev bir takım olsun birkaç süvârinin gönderilmesini ordudan talep ettiği ve ertesi günü bir süvâri bölüğü (50 atlı) gönderildi. Ve bugün Pogun'un merkezi olan Voştina'daki iki yüz kadar neferden mürekkeb seyyâr jandarma taburu da firkaya 'ilâve edildi. Ve ordu emrine göre bu tabur mahallinde îfâ edildi. Süvâri bölüğüde Voştina'ya gönderilecek

jandarma taburuyla birlikde firkanın sol cenâhı setr ve te'mîn eylemesi emrolundu. Ve Jaravina-Vişani istikâmetinde bir zâbit keşif kolu gönderildi.

24 Şubatda süvâri zâbit keşif kolunda takrîben âte'l-meal rapor geldi:

“Jaravina'nın şimâl garbındaki sırtlara çıktım. Köylülerde bir fa'aliyet var. Lehno, Kastiro taraflarında düşmanın bir bölüğü kadar piyâdesi görüldü. Beyaz fistan giymişlerdir. Her taraftan çanlar çalmaya başladı.”

Düşmanın iki gündür cephemizde ya'ni Dolyana'da 'âtıl kalması

(s. 141) ve bir bölük (ki keşif olunabilen mikdârdır.) Kadrinik'te Lehno Kastira'ya doğru ilerlediğinin keşif olunması ve 'ale'l-husûs bugün birçok köylülerin Jaravina Gölünün şimâlinde sırtlar üzerinden kâh görünerek kâh gizlenerek savuşmaları hep sol cenâhımızın çevirileceğine bir 'alâmetdir.

Ve husûsuyla seyyâr jandarma taburundan gelen raporda köylülerin düşmana iltihâkı keyfiyetini haber vermesi ve ertesi günü evvelce bir bölük kadar keşif olunan düşman kuvvetinin bir taburu kadar yükselmesi ve bunun süvâri bölüğüyle mürâfakatında bulunması artık çevirme hareketini iki kere iki kabilinden isbât ediyordu. Bunun üzerine firka kumandanı keyfiyeti ordu kumandanlığına 'arz etdi ise de yine sebât emrini aldı. Fakat firarlar tekessür edildiğinden bunların önünü almak üzere firka karargâhı Kalebâki Hanında te'sîs eyledi ve Fethi Bey Efendi ise hiç kimseye i'timâtı olmadığından ki bu husûs da çok haklıdır, ordu ile muhârebe etmediği sâ'atleri yol üstündeki çadırında nöbetde geçirirlerdi.

24 ve 25 Şubat günleri de geçdi düşman ile çatışma olmadı ²⁵/₂₆ da alınan ordu emrinde firkanın Kakaviya'ya ve jandarma taburunun Yeşkopi Hanlarına ric'at eylemesi emrolundu. Firka kumandanı îcâb eden evâmiri ihsâr ve ancak gece geç vakit emri bir sûret-i mahremânede emr-i sâbitleriyle kıt'a

(s. 142) kumandanlarına gönderdi. Ric'ata sabah sâ'at 10 da başlanacaktı ki bu sûretle gün doğmadan düşmanın önünde kolaylıkla çekilinebilsin. Ber-mûcib-i emr sabah ric'ata başlandı. Fakat yine her kıt'anın ağırlığı (büyük) yanında. 26 Şubat ba'de'z-zuhûr sâ'at 7 ye doğru Kakaviya civârına muvâsalet olundu. Ve akşama kadar yine kıt'atın vaz' ve tertîbiyle uğraşıldı. Gelen ordu emri Kakaviya hattında mukâvemet lüzûmunu nâtik idi. Ariniste'de bir Nişancı Alayı (8 800 mevcûd) vardı ki bu alay (27) da firkaya ilhâk edildi. Bolaret ve Zirvat Köylerinde ise 28 ı bulunuyordu bu da (27) de firkaya ilhâk olundu mevcûdu 57 eli silah tutandan ve (300) ekmek yiyiciden 'ibâretti. Firkaya gerçi görüldüğü üzere birçok kıt'at ilâve edildi ise de yine mevcûd a'zami olarak (1800) nefer kadardı. Zira günler geçdikçe açlıktan hastalıktan vefât mikdârı artıyordu. Firâriiler yine başka... Ve elde kalan mevcûd ise muhârebe edecek bir hâlde değildi.

27 Şubatda firka Gâlib Paşa emir ve kumandasına terk edildi. Delvina'dan Kakaviya'daki bir firkayı idâre etmek mümkün olmadığından Fethi Bey Fırkası yine müstakil bırakıldı. Fakat verilen ordu emrinde Câvîd Paşa Koluna dâ'ir firkaca bir ma'lûmât olmadığından herkes Yunanlıların Klisura'ya takarrub etmek üzere olduğu ve Piremedi'yi

(s. 143) işgâl eylemiş oldukları binâen'aleyh netîce olarak yine sol cenâhımızın çevrileceği ve bu def'a bu çevirmeye ilâveten hatt-ı ric'atımızın kat'

edileceği fikrinde idi. Hâlbûki hakîkatde daha 24 Şubat'da Piremedi sükud edib Câvîd Paşa Kolu ise Berat'e gönderilmiş idi. Eğer bu hakîkat bilinse idi Hazreti Nûh gelmiş olsa fırkayı Kakaviya civârında tutamazdı. Bereket versin ki ordu Piremedi'nin sükûtunu firkadan gizlemişdi. Ve ordu karargâhında henüz Ergiri'de bulunması sol cenâhımızın çevirilmek ihtimâli, za'iflâşdırıyordu... Böylece düşündüğümüzden mütesellî olarak birkaç gün daha durabildik.

(s. 144) Kakaviya ve Civârı Muhârebesi

قاقاویا وجواری محاربهسی

۱
۱۶۵۰ بیک متره عقیاسیدور.

($\frac{1}{165}$ Bin metre mikyâsıdır)

27 Şubat'da Kakaviya ve civârına varıldığını söylemiş idik. Bu günü muvâsalet eder etmez firka kumandanı ileri karakol tertibini emreyledi. Ve Bâlâdaki

krokide erâ'e eylediği misüllü tertîbât alındı. Verilen emirde her kıt'anın bulunacağı mahalli gösterdikden sonra her kıt'anın bir muhârebe veya baskın vukû'unda, bulunduğu hattı

(s. 145) işgâl eylemesi ve Peşikopi Hanlarındaki süvâri bölüğüyle seyyâr jandarma taburu bir taburluk takviye olunarak fırkanın sol cenâhını setr ve te'mîn edeceği ve süvâri bölüğünün Valiste istikâmetinde bir keşif kolu göndermesi 'ilâve olunmuştu. Fevka mevzi'ini düşmana keşfettirmemek için gece ateş yakılması kat'iyen men' ediliyordu. Ve bu husûsda en ziyâde nişancı ط 16 intizâm gösterdi. 27, 28 Şubat'ta düşman ile temâs vukû'a geldi.

1 Mart sene 329 da takrîben bir takım süvârinin Ariniste önünde ve Viştina civârlarında çeteler dolaşmakta olduğu istihbâr olundu. 'Aynı günde Katona'ya giden bir süvâri keşif kolu Valiste'yi dâ'i-i istibâh görmüş ve köylülerden ettiği tahkîkât da Valiste'de bir düşman çetesinin mevcûd olduğunu haber verdi.

Binâen'aleyh şarkdan, cenûbdan ve şimâl-i şarkiden düşmanın vürûduna muntazır idik. Fakat bunların en tehlikelisi Yişkopi Hanlarına ilerleyecek olanıdır. Zira krokiden dahi anlaşılacağı üzere Yişkopi sırtlarına hâkim olacak bir düşman tekmîl vâdiyi atış altına alır. Ve fırkanın ric'atını gayr-i mümkün kılar. İşte bu mülâhazâtdan dolayıdır ki Yişkopi'deki seyyâr jandarma taburu bir piyâde taburuyla takviye olundu. Ve zâten daha Dolyana civârlarında iken düşman çetelerinin Viştina ve Lihno, Kastro civâr

(s. 146) larında ibrâz-ı fa'âliyet eyledikleri haberleri geliyordu. Bu sebepten fırka dâ'ima nazar-ı dikkatini şimâl-i şarkı istikâmetine 'atıf eylemişti.

İki Mart sabahı zayıf bir avcı hattı Ariniste önlerine gelerek Yedinci Nişancı Taburuyla müsâdemeye başladı. Bu esnâda Valiste'den bir düşman kuvveti görüldü. Bunlar za'if avcı hatları Katonaya ilerliyorlardı. Biraz daha ilerlemeleri üzerine Kırk Beşinci Alayın iki taburuda atış te'âtisine başladı. Bunun üzerine Kakaviya'nın şimâl-i garbindaki tümsekte ahz-ı mevzi' eden serî' atışlı Cebel topçumuz piyâdemize zâhir olmaya başladı ve savurduğu bir iki mermi ile düşmanın ileri harekâtı sekteye dūçâr oldu. Fakat bilâhare düşman kuvvâ-yı asliyesiyle Kakaviya üzerine ta'arruza ibtidâr eylemesi üzerine müşkil vazî'yete düşmemek için Yedinci Nişancı Alayı ric'at ettirildi. Ve bu sırada düşmanın za'if avcıları ile takrîben bir cebel bataryası Yişkopi Hanlarının şimâl-i şarkdaki yamaçlardan şiddetli ateşe başladı. Mevki'ân pek muhit bir mevki'de bulunan Yişkopi Müfrezesi vadiye döküldü. Hatt-ı ric'atın tehdît edilmesi üzerine cepheye bulunan kıt'ât dahi Gregosât istikâmetinde ric'at ediyordu. Vâdide ric'atı Budriste'de bulunan Nişancı On Altıncı Tabur himâye ediyordu. Ve Gregosât şarkında bulunan sahrâ topları ise grup atışa başladı bu sâyede ric'at mümkün olabildi. Fakat

(s. 147) Sahra topunda ancak (40) kadar mermi vardı ki bunlarda bir iki dakika sonra bittiler. Bu sebepten demdâr muhârebesi idâme ettirilemedi. Herkes gidebildiğine serî'ân Gregosât istikâmetini almıştı. Fırka kumandanı bir taraftan telefon ile orduya 'arz-ı mâ'lûmât eyliyor diğer taraftan geriye kaçan efrâdı kah nasîhatle kah tevbîhle durdurmaya çalışıyordu. Akşama kadar sarf ettiği mesâ'i ve gayret fevkâ'l-âdenin netîcesi olarak tekmîl fırka Ergiri'nin cenûbunda ve Gurabici civârlarında tevkîf olunabildi. Şimdiye kadar mahrumiyetten mahrumiyete uğrayan bir fırkayı Gregosât ve civârında mağlûb ve perîşân olduktan sonra on kilometre

kadar bir mesâfede tekrâr intizâma sokmak ve onu yine müdâfa‘aya kâbiliyetli bir hâle getirmek ve hakîkten ertesi günü bir fırkayla tekrâr bir muhârebeyi ve ba‘de bi’t-tekrâr bir demdâr muhârebisini yapabilmek her kumandana nasîb olmuş şeylerden değildir. Demek isteriz ki mâdûni üzerinde nüfûz kazanırlar her vakit her yerde ve her türlü ahvâl nâguhruhûr karşısında iş görebilirler. Ama bu fırka bir meydan muhârebisini kazandı mı denilebilir? Bizde buna cevâben deriz ki bir meydan muhârebisini kazanmakla her ne olursa olsun bir vazife îfâ etmek arasında zerre kadar fark yoktur. Fethi Bey fırkası ise mümkün olduğu kadar zaman kazanıyordu işte ordunun kendisinden talep ettiği vazîfe de bundan başka bir şey değildi!..

(s. 148) 3 Mart’ta düşmanın bir fırka kadar tahmîn olunan kuvveti Ergiri cenûbundaki Kazares—Külüce hattının garbında ahz-ı mevki‘ eden firkamız ta‘arruzla âni tarda muvaffak oldu. İlk defa olarak düşmanın ciddî bir ta‘kîbte bulunduğunu görüyoruz. Firkamız yol kolu teşkîl ederek yürümeye başlaması üzerine düşman gelip ‘akûr gibi saldırıyordu. Fakat Ergiri’nin şarkında ahz-ı mevki‘ eden cebel bataryamız düşmana göz açtırmıyordu. Ric‘atı himâye eyliyordu. Bir iki mermi sâyesinde ric‘at mümkün oldu. Ergiri’den sonra Tepedelen’e kadar düşmanın ta‘cizâtına uğratılmadı ve Tepedelen’e vardıktan sonra fırka yine Gâlip Paşa Hazretlerinin emir ve kumandasına rabt edildi.

* * *

Beş Mart’ta Fethi Bey Fırkası ile Gâlip Paşa Kuvveti Tepedelen’e vardılar. Bugün düşman gerek Ergiri istikâmetinden ve gerek Klisura taraflarından bizi tehdît eylediğinden Galip Paşa Kuvveti Tepedelen’de Vipüse’ye geçmeye muvaffak olmadan Lâbtâluş civârında geceledi ve altı Mart’ta Settân Ağa karyesi civârında Vipüse’ye geçti. Esâsen bütün ordu için Vipuse üzerinde iki sal köprü mevcûttu, bunun nakliyâtı da gâyet batı idi. Geceleyin de nakliyât-ı ta‘dîl ediliyordu. Fakat son gece de Fethi Bey’in tazyiki üzerine istihkâm kıt‘âtı geceleyin dahi çalışmaya mecbûr edilmişlerdir. Bu sâyede Fethi Bey fırkasını

(s. 149) kâmilten geçirmeye muvaffak oldu. Bundan sonra Gâlip Paşa Kolu (ki Fethi Bey Fırkası’da dâhil) idi. Martta Kalohi köyünde bir demdâr terk ile Selist’e gelmiştir (10) Martta bütün kıt‘ât Fiyro civârına toplanmışlardır Vipuse nehri geçildikten sonra artık Yunanlılar ta‘kîb etmediler. Yalnız Loşta ve civârında Sırplarla müsâdemât devâm ediyordu. Seman Nehrine takarrub ettikten sonra Sırp da harekât-ı ta‘arruziyelerini tevkîf eylediler.

Loşta civârındaki müsâdemelerden birinde esîr düşen bir bölük ‘asker meyânında bir Mehmetçik hasımdan firçayab firâr olur. Bu nefer ne yapsa da kurtulsa bilir misiniz? Düşman süvârisinin inzârına çarpmamak için iç don ve mintanını ceket veya pantolonunun üstüne giyer şubârasını tersine çevirerek başına geçirir. Ve böylece kendisini hakîkten bir Arnavut’a benzeterek düşman önünden sallana sallana giderek kıt‘asına iltihâk eyler. Ve zâbitana da keyfiyeti anlatır zâbiti de “aferin oğlum kendini Arnavut’a benzettin ama seninle konuşsaydılar ne yapardın demesi üzerine hazır cevap olarak; Efendim Gebun[*] derdim” der. Görülüyor ki Mehmetçik diledikten sonra ibdâ‘ada muktedir.

[*] Mehmetçik Arnavutça Anabük? Ya‘ni ekmeç var mı diyecek imiş.

(s. 150) **GİLAN MÜFREZESİ TEŞKİLATI**

Bu müfreze Gilan, Preşova, Kaçanik ve Firzovik kazası gönüllüleriyle mustahfizlarından teşkil edecekti. İ'ân-ı harbden mukaddem, mahalli Arnavut ahâlisinin ordu zâbitâna karşı olan husûmetleri dolayısıyla bunlar bizzât kendi aralarında intihâb edilecek zâbitân tarafından kumanda edilen teşkilât-ı hükümetten talep eylemişlerdi. Bu teşkilât kable'l-harb yapılmış ve defterleri tanzîm edilmişti.

Seferberliğin i'ânıyla berâber gönüllü mustahfizların hükümet-i mahalliye vâsıtasıyla depolarda kalan fazla martın tüfekleri tevzî' edildi. Bunlar mehmâ imkanü'l-bâs dahi edildiler. Her mustahfiz taburuna 'iâşe için yüz, iki yüz lira kadar da para verildi.

TECEMMÜ'

Bu müfreze hatt-ı hudûda yakın (Zarbniça) ve (Hoğuşte) mevâkinde tecemmü' edecekti. Preşova, Gilan, (Firzovik) ve (Kaçanik) de yedi bin kadar silah tevzî' edildi: fakat silahları alan gönüllü müstahfizlara verilen ta'limât mücibince

(s. 151) bölüklerini ve taburlarını bi't-teşkil ta'yîn edilen mevâki'a hareket edecekleri bunlar mütemâdiyen (Firzovik), (Kaçanik) ve (Gilan) en çarşı ve pazarlarında havaya silah atmak ve beyhûde yere cephâne yakmakla vakit geçiriyor idiler.

Şu sür'atle ki ilk hudût müsâdemâtı başladığı vakit (Zarbniça) ve (Hoğuşte) de 400 kişiden fazla mevcût bulunuyordu. Hâlbûki teşkilât-ı mezkûreden haberdâr olan Sırp bu mıntıkaya karşı ittihâz-ı tedâbir etmiş olmak için topçu ile terfik eylediği bir livâlık bir kuvveti karşısında ictimâ' ettirmiş idi.

İlk müsâdeme, Karadağlı meşhûr İdris Safer'in iki yüz kişilik ma'iyetiyle (Zarbniça)den ta'arruzla başlamıştır. Bunlar, Gilan'ın en cesûr ve atıcı Arnavutlarından idiler. Müfrezeye klavuzluğunu Gilanlı Salih Ağa nâmında birisi yapıyordu. Hâlbûki bir gün evvel Sırp zâbitleriyle uzun uzadıya görüşen bu adamın rehberliğini kabul eden müfreze bir müddet ilerledikten sonra gayrı müsâ'it bir mevki'de ve tarafından hâkim sırtları işkâl etmiş iki Sırp taburunun nâgihânı atışı arasında kalmıştır. Üç sâ'at devâm eden müthiş bir atış te'âtisinden sonra İdris Safer ancak altmış kadar kalan ma'iyetiyle hudûdun beri tarafına çekilebilmişti.

Bu, eser hiyânet olarak vukû' bulan ilk felâket-i kuvve-i

(s. 152) ma'neviyeyi pek fenâ dûçâr-ı tezelzül eylemiştir. Yoksa bu havâli Arnavutları o kadar müthiş bir kanâ'ate mâlik edilir ki on kişilik bir Arnavut çetesinin bir Sırp taburunu ma'lûb edeceğini i'tikât ederlerdi. Bu hâdiseye, derhâl mü'esserât-ı sâ'ireye intizâm etmekte te'hîr etmedi. Bu havâli rü'esâsından olan ve hükümet-i Osmaniye'ye karşı Sırpîlar ile itilâf eden ba'zı rü'esâ efkârı ve dûçâr-ı heyecân etmek için fırsat buldular. Güyâ İdris Safer gönüllülerinin sebebi felâketi ellerinde bulunan martın tüfekleri olmuştur. Bu tüfeklerin cephanelerinin bozuk olduğunu ve fişeklerinin içerisindeki barutların İstanbul'daki murtâd Jön Türkler

tarafından tebdîl edilerek yerlerine kömür konulduğu tesnî'âtıyla bu câhil kafalar dolduruldu.

7, 8 Teşrîn-i Sâni'de Sırpîlar hudût bölüğü efradıyla müdâfa' edilen kalelerimize el humbaraları ve topçularıyla yakıp yıktılar. Kalelerden müdâfa' edilen efrât şerbet-i şehâdeti nûş eyledi. Bizim taraftan dahi (Veligulâva) daki Sırp hudût kalesine ta'aruz edilerek sekiz muhâfız katledildi. Yaralılar insan sırtlarında geriye nakil ediliyor. Bunlar (Gilan)'a sevk edilinceye değin tamam iki gün hiçbir tedbîr-i sıhhiye mazhar olamıyorlardı.

Gilan müfrezesinin topçusuz olması pek büyük bir te'esîr

(s. 153) yapmıştır. Arnavutlar "*Gavurun topu var ama hükümet bize top göndermedi*" sözleri terennüme başladılar.

Müfreme kumandanı ta'yîn edilen mütekâ'id Binbaşısı Hamit Ağa kendi milletdaşlarını derleyip toplayacak heves ve kâbiliyetine mâlik değildi.

Müfreme bütün mevcutuyla toplandıktan sonra burada hududun Sırb arâzisine doğru gerisinden bilâ istifâde karşısındaki düşmanı bittard meydan muhârebesine mu'âvenet ve mümkün olduğu takdirde (İvranye)'nin gerisindeki Sırp şimendöferini tahrib veyahut Gilan sırtlarında fa'âlâne bir müdâfa' ile karşısında çokça düşman kıt'âtını tevkîf ve icâbında Priştina veyahut da Firzovik istikâmetinde ric'at emrini almıştı.

Bu vezâ'ifin icrâsı için evvel emirde 7 bin silah alan gönüllü ve mustahfizların kâmilan ictimâ'i ve bunların dahi topluca isti'mâli icâb ediyordu. Hâlbûki Arnavutlar tabur ve bölük teşkîlâtına yanaşmadıkları gibi hiçbir vakit el altında 500 kişiden fazla bir kuvvet cem' edilememiş ve bunlar dahi kumandan Hamit Ağa tarafından kendisine icrâ edilen vesâyâyı müteselsileye rağmen ceste ceste hudût kalelerini takviye edilerek sarfedilmişlerdir.

(s. 154) Muhâcerat başlamış ve hudûd civârındaki köyler Gilan istikâmetine doğru akın ediyor idiler.

9 Teşrîn-i evvel'de (Mavrâvâ) vâdisinde ta'aruz edilen Sırp kuvveti karşısında köylerini çârimiş ve bu hezîmet bütün hatt-ı hudûd boyunca (Hoğuşte) ve (Tokvice)'ye kadar bütün gönüllülerin efrâd-ı 'âilesi başına koşarak hicret hâzırlıklarıyla meşgûl olmasını intâç eylemiştir.

Firâri men' için Gilan'da sarf edilen sa' ve gayret boşa gitmiş Kumanova muhârebesinde firâr edip gelen yirmi kadar askerinin meydan muhârebesinin felâketini buraya nakil eylediklerinden elde otuz kırk kişilik jandarma bölüğünden başka bir şey kalmamıştır.

Tabi'i bu kuvvetli kumanda hey'eti Piriştina'dan avdet eden ve pek sefilâne bir manzara arz eyleyen Piriştina müfrezesine iltihâk eylemiştir.

KAÇANİK MUHÂREBESİ

Pek perişan bir sûrette Piriştina'dan çekilen Mehmet Paşa Müfrezesi ($\frac{1}{2} - 1 - 3 - 1$) 12 Teşrîn-i evvel günü evvela (Firzovik) ve akşamüzeri (Kaçanik) e gelmişti. Müfrezeye merbût iki taburun kuvveti 600 kadar idi. Bu kuvvete Kırk Dokuzuncu Alay'ın birinci

(s. 155) taburu (1050) mevcûdunda iştirâk etmiş idi. Bundan başka Kaçanik'te (1000) mevcûdunda bir müstahfiz taburu dahi var idi. Bu kuvvete 600 kadar gönüllü dahi 'ilâve etmek lâzımdır.

Kaçanik geçidinin ilerisinde (Gilan) ve Piriştina'dan gelen yollara hâkim olan (Kâminoğlova) mevki'ini işkâl ve burada müdâfa'a edilmek üzere geçidin müdâfa'a sına karar verildi. 13 Teşrîn-i evvel sabahı topçu taburu gönüllülerin ve jandarmaların refâkatinde mevki'-i mezkûra yerleştirildi. İki taburu Piriştina yoluna ve bir batarya dahi daha sağda Gilan yoluna teveccüh edecek sûrette konulmuş idi. Muntazam piyâde kuvvetler (52. Alay'dan iki Taburu ve 49 ط1) cephâneleri olmadığından ve efrâdın aç bulduklarını bahâne ederek iki sâ'at geride Kaçanik kasabası içinde bekliyorlardı. Bu sebepten ortada muhârebe edecek topçudan başka kimse kalmamıştı ve topların ilerisindeki piyâde hattı gönüllü sûretiyle gelen (200) kadar Arnavut tarafından işgâl edildi.

12 Teşrîn-i evvel 328 öğleden sonra Sırpılar Firzovik hizasını tecâvüz ederek ilerlemeye başladılar. O gün akşama kadar gönüllüler ile bir Sırp alayı arasında vâdide ve ormancıklar arasında sürekli bir muhârebe cereyân etti. Bu piyâde muhârebesi (Kâminoğlova)'daki topçumuzun (5800:5600) metre mesâfeden endâhat eylediği ve ekseri mermiyâtını bilâ tarassud kendi gönüllülerimiz

(s. 156) üzerine düşürdüğü bir atışı ile gûyâ himâye edildi.

Üç batarya kadar tahmîn edilen düşman topçusu ise ikindiden itibaren gönüllüler üzerine ateş etmemiş ve pek uzak kalan bizim topçumuza hiç ateş teveccüh eylememiştir.

Bu muhârebede süvâri bölümünde mülâzım 'Ali Efendi nâmında alaylı bir zâbitin fevka'l-'âde sa'yi ve gayreti meşhûd olmakta idi.

¹²/₁₃ Gecesi basit bir emniyet tertîbâtıyla geçmiş ve akşam alaturka sâ'at iki râddelerinde düşman süvâri keşif kolları pek büyük bir cesâretle geçidin içerisine kadar girmişler ve hatta bir tanesi topçu mevzi'nin içinden geçmiş ve mevzi'mizi kâmilten dolaşarak 'avdet eyledikten sonra düşman keşif kolu olduğu anlaşılmıştır. Gönüllü Arnavutlar bu cesûr keşif kollarına pusular tertîb ederek birçoklarını yakın mesâfeden atışla dağıtmışlar ve on kadar hayvan ve yirmi otuz kadar silah elde etmişlerdir.

¹²/₁₃ Gecesi bir Arnavut gönüllü çetesi bir Sırp süvâri bölüğü ile mitralyöz bölüğünün hâl-i akâmete geçtiği Firzovik kışlasına ta'arruz etmiş ve Sırpılar oldukça telefât vermişlerdir. 13 Teşrîn-i evvel sabahtan sonra muhârebe başlamış ve dünkü gibi gönüllüler ve topçu taburunun atışıyla devâm etmiştir. Bu gün dahi 2000 kadar (3 tabur) piyâde 'askeri geride istirahatte kalmaya muhârebeye iştirâke tercih etmemiştir. Akşama doğru Üsküb'ün sükût eylediğini

(s. 157) istihbâr edilmesiyle mevzi' tahliye edilerek Kaçanik'e 'avdet edilmiş ve istihkâm efrâdı vesâ'iti vâsitasıyla demir yolunun boğaz dâhilindeki kısmı gayri kâfi (yalnız kalıplarla demirler kırılmak şartıyla) bir sûrette tahrîb edilmiş topçu dahi Kaçanik sokaklarında yol kolunda durmuştur.

Bu gece son bir tren beş altı vagon ekmek ile bir miktâr cephâne getirmişti.

Efrâd aç olduğu hâlde hiç kimse vagonlardaki ekmeği çıkarmak istemiyor, zâbit, nefer herkes trene biniverdi. Gayri muntazam efrâd ve ahâli trenin en yukarılarına vagonların üstüne kadar dolmuşlardı.

Güç hâl ile vagonlardan ekmekleri çıkarılarak istasyonun önüne ekmekler yığıldı. Taburlar gelip aldılar. Fazlasını da ahâli sandık sandık olarak nakil eylediği hâlde bitiremediler.

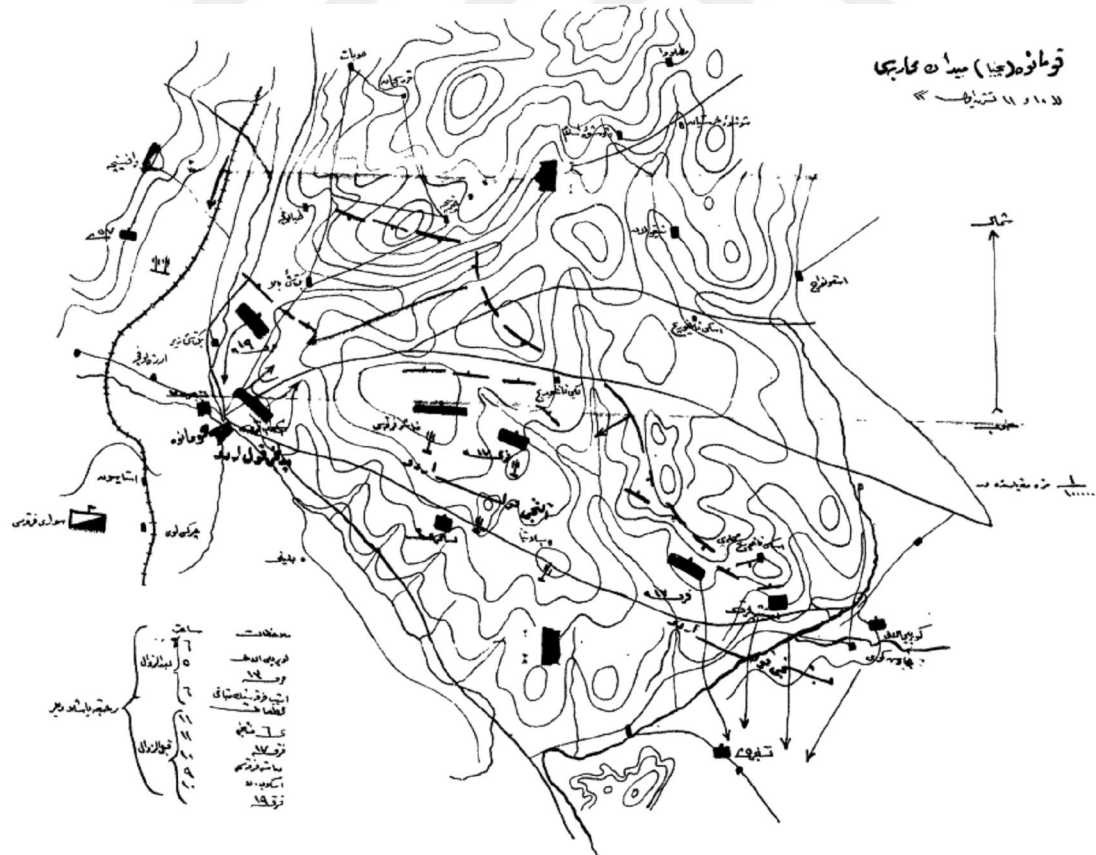
Alaturka sâ'at üçte taburlar (Şar Dağı-Kalkandelen) tarîkiyla ric'at etmek üzere çekildiler. Topçu taburu yalnız kaldı. Yolun bozukluğundan hareket gayri mümkün idi. Zâten Üsküp dahi Sırp'lar tarafından işgâl edildiğinden topların bırakılması mecbûri idi. Şâyân mü'âheze bir hâl vardı ki bu topları tahrîb edilmeksizin ve hiç olmazsa yan taraftaki derelere yuvarlanmaksızın 'alehâlihi yol kolunda bırakılarak topçular hayvanlarını

(s. 158) kesip süvâri olarak (Kalkandelen) e çekildiler.

Sırp'ların bu taburları bize karşı kullanmak için yalnız bunlara hayvan ta'kîb yürümelere kâfi idi.

18 Mayıs 329 târihinde mukattemât-ı sulhiye mün'akid olduğundan ordu nakliyâtı tanzîm için projeler ihzârıyla iştigâl olundu. Ve harekât-ı harbiye de bugün nihâyet buldu.

SON

« ادرنه » دارالحکومت وچه نیشدی مشر لوحه
[حرکات صریحہ نوہمسنہ لومقدرد]

ادرنه قلمسنده :

۱۰ ادرنه
برنجی صنف بروسه ۱۰
د د ایزیت ۱۰
ایکٹیو صنف ادرنه ۱۰

۴۰

قیرجه علی مفرزمسی :

۱۲. کوملجنه فرقهسندن
ی ۳۶ ۳
ایکٹی صنف قیرجه علی
فرقهسی ۹
-----
۹ ۳

دیجوقه فرقهسی :

ی ۴ نشاچی ۳
برنجی صنف سامسون ۹
ایکٹی د کوملجنه ۶
-----
۱۵ ۳

وزره مفرزمسی :

۸. چورلی فرقهسندن
ی ۲۴ ووزره ۳
برنجی صنف قره حصار ۸
د د ارکلی ۹
ایکٹی د بابا اسکی فرقهسندن
فرق کلیسا آلابی ۳
-----
۲۰ ۳

برنجی قول اردو : ۳۳

۲ نخی قول اردو :

۴. تکفور طانی ۱۰ + ۲ ی
۵. کلیولی ۱۰

برنجی صنف ازبیر ۶ + برآلابی و صومعه و اطالرده

۲۹

۳ نخی قول اردو :

۷. فرق کلیسا ۱۰

۸. چورلی ۷ + ی ۳ + برآلابی و وزره و عدد
۹. بابا اسکی ۱۰

۳۰

۱۱. دیجوقه ۱۰

۱۲. کوملجنه ۷ + برآلابی و قیرجه علی و ده
ایکٹی صنف ادرید ۸
و قلمه سلطانیه ۸

۳۳

مرتب ۵ نخی قول اردو :

۲۹. بابورد ۱۰ + ی ۹

۳۰. ارزنجان ۱۰

برنجی صنف طرزون ۹

۳۳

۱ نخی ردیف قول اردوسی :

برنجی صنف انقره ۱۲

د قسطنونی ۱۰

د قوتیه ۹

۳۱

۳ نخی ردیف احتیاط قول اردوسی :

برنجی صنف یوزغاد ۹

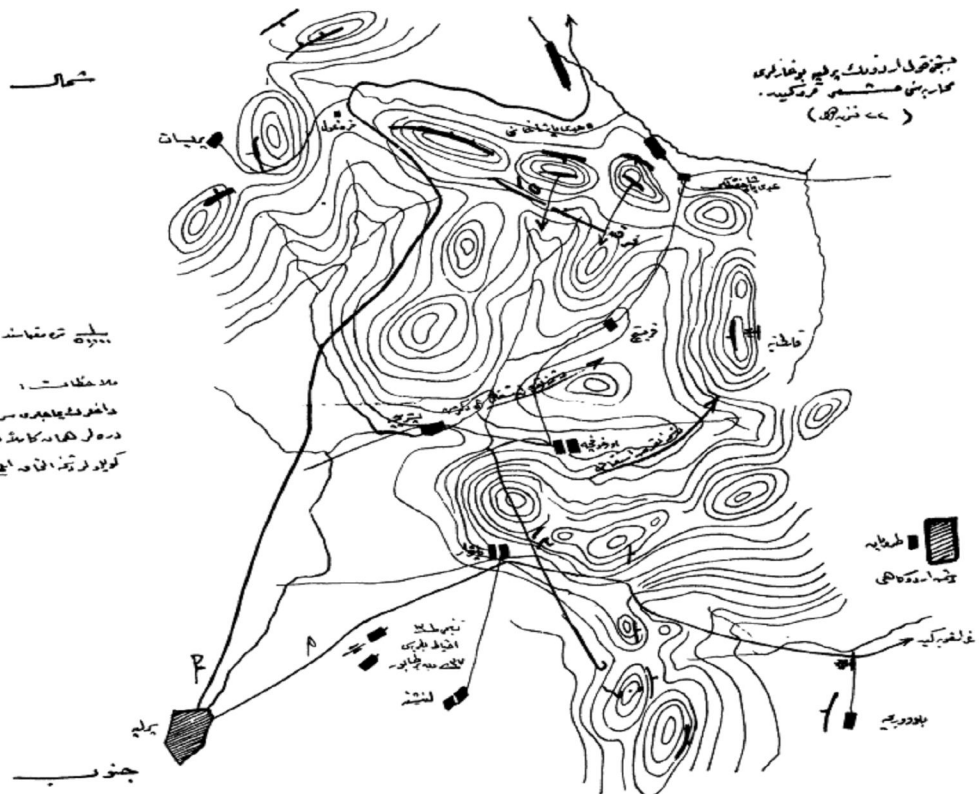
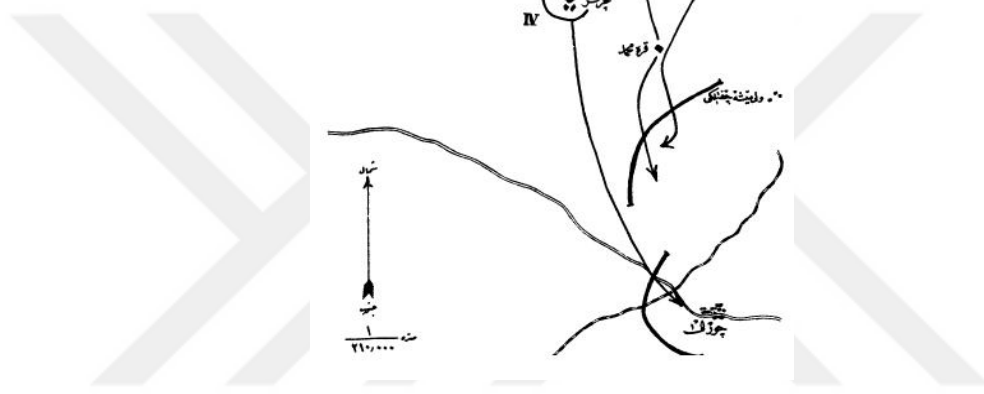
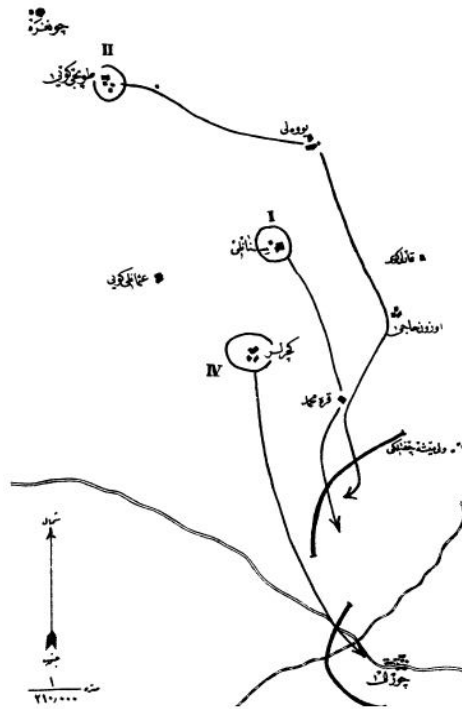
د د قیسری ۹

د د انطالیه ۹

۲۷

مظاہرہ جمع (بکیر غاسکری) علی ای کریسی

اردو آمیزیه مربوط قرون [۲۲۰] نمبر بدو قدر

وینتر

مذکورہ تمام مقامات در
 داخلہ و خارجہ سرت و حاکم آباد
 درہ لکھنؤ کا مڈ فزاونہ
 کو لارڈ رتھ فورڈ ایجنٹ سرور

SONUÇ

II. Abdülhamit Balkan Savaşları için “Taşla testinin çarpışmasından ne netice hâsıl olursa, maatteessüf bu harbin neticesi de o olacaktır” demiştir (Zeyrek, 2012: 445).

Balkan Savaşları şüphesiz ki Osmanlı tarihinin en mühim yıkımlarından biri, belki de en mühimidir. Balkan yenilgisi üzerine birçok değerlendirme yapılmıştır. Özellikle bu değerlendirmeler savaşa katılan kişiler ve şahitler tarafından kaleme alınmıştır. *Garp Ordusu Harekatı Câvîd Paşa Kolu ve Vardar Ordusu* adlı eserde bunlardan biridir. Siyaset ve ordu kurumunun şahsi çekişme ve öngörü kifayetsizliği dolayısıyla önünü alamadığı bu büyük bozgun sonrasında yapılan değerlendirmelerde yenilgiye dair birçok tespit yapılmıştır.

Yapılan değerlendirmelerin ortak noktası çoğunlukla siyasetin ordu, ordunun siyaset üzerindeki etkisi idi. Buna bir de halkın artık içine düştüğü çaresizlik ve güvensizlik de eklenince Balkan Savaşları öncesi ve sonrası ile tam bir karanlık dönem haline geldi. Ve bu dönemi en net şekilde yansıtan eserlerde muhakkak ki hatıratlar oldu. Bu manada, bugün artık büyük ölçüde çevirileri tamamlanan hatıratların, belirli bir ilmi bakış ile değerlendirilip metin kritiği noktasında yeterli bir eleştirel bakış süzgecinden geçirilmesi ile ortaya konacak veriler, bu karanlık sürecin daha açık bir şekilde anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır (Çağ, 2012: 60).

Osmanlı ordusunda yer alan çok sayıda sahra topu düzgün yolların olmamasından dolayı Rumeli’de yağmur yağınca, yeterince beslenmeyen hayvanlarla çamura batan topların yer değiştirmesi oldukça zor bir işti. Savaşın geçtiği arazinin çamurlu, kaygan ve sarp olması büyük sıkıntıydı. Gayrimüslim askerlerin diğer askerleri firara teşvik ettiklerini, casusluk yaptıkları ve Balkanlar’daki felakete sebep oldukları söyleniyordu. Hatta Yanya cephesinde Arnavut kökenli askerlerin silahlarıyla firarı, Osmanlı ordusunu zor durumda bırakmıştı. Ancak birçok Arnavut, kendi topraklarını korumanın tek yolunun

Osmanlı hâkimiyetinin devamı olduğunu düşünerek Türk ordusuna gönüllü olarak katılmışlardı (Birecikli, 2012: 25).

Osmanlı Devleti, 14.yüzyılda yerleşmeye başladığı balkanlarda uyguladığı politikalarla yaklaşık 500 yıl hüküm sürmüş bölgeye adalet getirmiş, huzur getirmişti. 1912-1913 yılları arasında kısa bir süre önce kendisinden ayrılan dört Balkan Devletine karşı savaşmış ve bu savaşta sadece toprak kaybetmemiş, saygınlığını, Müslüman ahalinin geleceğini de kaybetmiştir. On binlerce Müslüman-Türk katledilmiş, on binlercesi de öz topraklarından sökülerek göçe zorlanmış ve Anadolu'ya gelmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- AHBAB, Yakup (2015) **“Kuzey Makedonya 1912: Savaş, Katliam ve Soykırım”** Yıl:66, Sayı:62, Tarih Dergisi, s. 91-126
- AHMET CEVDET PAŞA, (1993) **“Tarih-i Cevdet”**, C. 6, İstanbul, Üçdal Neşriyat
- AĞANOĞLU, Yıldırım (2012) **“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç”**, İstanbul, İz Yayınları
- ANDERSON, Mattheww Smith (2000) **“Doğu Sorunu 1774–1923”**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- AHMET İZZET PAŞA (1992) **“Feryadım”**, C. I, İstanbul, Nehir Yayınları
- ANDONYAN Aram, (1999) **“Balkan Savaşı”**, Çeviren: Zaven Biberyan, İstanbul, Aras Yayıncılık
- APAK Rahmi, (1988) **“Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları”**, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını
- ARABACI, Caner (2014) **“Bir Millî Felâket Olarak Balkan Bozgunu Ve Geciken Uyanış”**, (<http://www.konya.edu.tr/etik>), Erişim Tarihi (30/03/2019).
- ARABACI, Caner (2010) **“Çorlu, Çatalca, Kumanova ve ‘askerin Çaresizliği...’**,(<https://www.altayli.net/etik>), Erişim Tarihi (30/03/2019).
- AYDIN, Salim (2013) **“Balkan’ın Acı Yüzü”**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Mithat (2004) **“19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”**, Yıl:8, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 15, s. 73-82
- BEKİR SITKI (1331) **“Garb Ordusu Harekâtı Cavid Paşa Kolu ve Vardar Ordusu”**, İstanbul, Kitabhane-i İslam ve ‘askeri matbaası
- BİRECİKLİ, İhsan Burak (2012) **“Balkan Harbi Sırasında Osmanlı ordusunun Moral ve Disiplin Durumu”**, Türk Yurdu Dergisi, Yıl 101 - Sayı 303, s. 23-27
- EKİNCİ, Deniz (2013) **“Balkan Coğrafyası Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler”**, Çerçeve Dergisi, Yıl: 21 Sayı: 62 s. 22-34
- ER, Serkan (2014) **“Balkan Harbi’nde Osmanlı ordusunun Seferberlik Planı”**, Tarih Dergisi, Sayı 59, İstanbul 2014, s. 137-188

- DEMİR, Şerif (2014) **“Osmanlı Devleti’nde XIX. Yüzyılda Çıkan İç İsyanlara Karşı İzlenen Devlet Politikasının Esasları”**, Tehcirin 100. yılında Osmanlı’nın Son Dönemindeki İsyanlar Sempozyumu, Dicle Üniversitesi Basımevi, s. 119-126
- DEMİREL, Demokaan (2016) **“Osmanlı Devleti’nde Modernleşme ve Milliyetçilik: 19. yy’da Balkan Milliyetçiliği Üzerine Bir İnceleme”** Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 2010, Sayı:18 s. 137-147
- FELDMANN, Wilhelm (2004) **“İstanbul’da Savaş Günleri Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı”**, İstanbul, Selis Kitaplar
- ÇAKMAK, F (2011) **“Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı”**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları
- GÜL, Adnan (2012) **“100. Yılında Balkan Felaketi ve Osmanlı Devlet Bürokrasisinde Akıl Tutulması”**, Türk Yurdu Dergisi, Yıl 101 - Sayı 303, s. 39-49
- GÖRGÜLÜ, İsmet (2014) **“On Yıllık Harbin Kadrosu”**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- HALAÇOĞLU, Ahmet (2012) **“Balkan Savaşları (1912-1913)”**, Yeni Türkiye yayınları, Türkler, Cilt 13, s. 297
- HALAÇOĞLU, Ahmet (2014) **“Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri” (1912-1913)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- HAYTA, Necdet (2010) **“BALKAN SAVAŞLARI’NDA EDİRNE”**, Genelkurmay ‘askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara
- GÖKDAĞ, Bilgehan A, (2012) **“Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dinsel Boyutları”** Karadeniz Araştırmaları, Sayı:32, s. 1-27
- GÖLEN, Zafer (2011) **“Şark Meselesi Işığında Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçlerin Politikaları”**, Türk Yurdu Dergisi, Nisan 2011, Sayı: 284, s. 91-101
- İNALCIK, Halil (2012) **“Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar”** GAMER, I, 1 (2012) s. 1-10
- KAÇMAZ, Muhammet (2013) **“Türk Tarihinde Balkanlar”**, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 1, s. 11-37
- KAPLAN, Robert D (1995) **“Balkanlarda Kaynayan Kazan”**, İstanbul, Yayımevi Yayıncılık

- KARACA, Erdem (2012) **“Osmanlı’ya Büyük Tuzak: Batıda Rumeli, Doğuda Vilayet-i Şarkiye”**, Türk Yurdu Dergisi, Yıl 101, Sayı 303, s. 108-111
- KARAL, Enver Ziya (1988) **“Osmanlı Tarihi-İslahat Devri (1861-1876)”**, c. VII, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (2010) **“Hüküm Gecesi”**, 13. Baskı, İstanbul, İletişim yayınları
- KARPAT, Kemal (2018) **“Balkanlar”**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>, Erişim Tarihi (30/03/2019).
- KÖYLÜ, Murat (2013) **“Yunan Belgeleriyle Balkan Savaşlarına Yunanistan’ın Siyasi ve ‘askeri Etkisi”**, Konak Belediyesi Kültür Yayınları, Sayı:18, 2013, Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. yılı Uluslararası Sempozyum Bildiriler.
- KUTLU, Sacit, (2007) **“Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti”**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi yayınları
- LAUZAN Stephan, (Tarihsiz) **“Osmanlı’nın Bozgun Yılları -Hastanın Başucunda Kırk Gün Kırk Gece”**, Yayına Haz.-Seyfettin Ünlü, İstanbul, Beyan Yayınları
- MARDİN, Şerif (1994) **“Türkiye’de Toplum ve Siyaset”**, İstanbul, İletişim yayınları
- NASUHBEYOĞLU, Tayfun (2008) **“Balkan Tarihine Genel Bir Bakış”**, İstanbul, Pusula Yayınları
- NEJAT, Ethem (2001) **“Türklük Nedir ve Terbiye Yolları”**, (Yayına Hazırlayan Faruk Öztürk), İstanbul, Kızılelma Yayıncılık
- OKUR, Mehmet (2006) **“Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri”**, Balkanlar El Kitabı, C. 1 Tarih, Ankara, Vadi Yayınları
- OKUR, Mehmet (2012) **“The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları ve İngiltere’nin Politikaları”**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/2 (Kış 2012), s. 183-197
- ORTAYLI, İlber (2005) **“İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı”**, İstanbul, İletişim Yayınları
- ÖZEY, Ramazan (2016) **“Balkanlar ve Balkan Ülkeleri Coğrafyası”** I. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları
- ÖZLÜ, Hüsnü (2012) **“Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları’nda Ege Adaları’nın İşgali Süreci”**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl:21, Cilt:12, Sayı:25, s. 9-32

- ÖZTUNA, Yılmaz (2014) **“93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiye’sini Kaybımız: Rumeli’nin Elden Çıkışı”** 16. Baskı, İstanbul, Ötügen Neşriyat
- ÖZTUNA, Yılmaz (2006) **“Avrupa Türkiye’sini Kaybımız”**, İstanbul, Babı Âli Kültür yayınları
- SANCAKTAR, Caner (2011) **“Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti Ve Siyasal Mirası”** Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 2, Sayı 2, s (27-47).
- ŞİMŞİR, Bilal N (1989) **“Rumeli’den Türk Göçleri”**, c. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- TAŞKIRAN, Cemalettin (2012) **“100. Yılında Balkan Harbi”** Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi, Yıl: 3, Sayı 18, s. 7-20
- TEKİNSOY, Yunus Emre (2012) **“Balkan Savaşlarında Bir Propaganda Yöntemi: Fotoğraf ve Karikatür”**, Türk Yurdu Dergisi, Yıl 101 - Sayı 303, s. 148-153
- TOPRAK, Zafer (2013) **“Balkan Harbi, Düşman Algısı ve İkonografya”**, Konak Belediyesi Kültür Yayınları, Sayı:18, 2013, Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. yılı Uluslararası Sempozyum Bildiriler.
- TUFAN, Muzaffer (2004) **“Sırp Kaynaklarına Göre I. Balkan Savaşı”**, 90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muhârebeleri Ulusal Sempozyum Bildiriler Kitabı, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Kırklareli
- UÇAROL, Rıfat (2011) **“1912 Balkan Bunalımı, Osmanlı Devleti’nde Büyük Kabine”nin Kurulması ve Savaşa Gidiş”**, Balkan Savaşları Paneli (03-04 Mayıs 2011), 2012, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi
- UÇAROL, Rıfat (1989) **“Gazi Ahmet Muhtar Paşa”**, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi
- YAVUZ, Fikrettin (2013) **“New York Times Gazetesi’nin Gözüyle Balkan Savaşları”**, Tarih Okulu Dergisi, Yıl 6, Sayı: XVI, s. 147-186
- ZEKİ PAŞA, **“1912 Balkan Harbine Ait Hatıralarım”**, 1. Baskı, İstanbul, Milenyum Yayınları
- ZEYREK, Suat (2012) **“Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri”** 2012, İ. Ü. SBE, Basılmamış Doktora Tezi

ZEYREK, Suat (2012) “**Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı ‘askerinin Ta’fım Terbiyesi ve Sonuçları üzerine Bir Deneme**” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1 s. 275-311

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Abdullah KARACA	İmza:		
Doğum Yeri:	Karabağ			
Doğum Tarihi:	1978			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Karabağ İlkokulu		Karabağ	1989
Ortaöğretim	Karabağ Ortaokulu		Karabağ	1991
Lise	Selçuklu Lisesi		Konya	1995
Lisans	Selçuk üniv.	Tarih	Konya	2000
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan üniv.	Tarih	Konya	Devam ediyor
Becerileri	Futbol oynamak, Santraç			
İlgi Alanları:	Futbol, Kitap Okumak, Araştırma yapmak			
İş Deneyimi:	16 yıllık Dersaneler ve Özel Okullarda Öğretmenlik tecrübem var			
Aldığı Ödüller:	----			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof.Kemal Özcan(Necmettin Erbakan üniv. Tarih Bölümü) Prof.Alaaddin Aköz (Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü) Doktor Ö. Görevlisi Hacı Ahmet Şimşek (Selçuk üniv. Felsefe Bölümü)			
E-posta	Karaca1071@Hotmail.com			
Tel:	0506-4129503			
Adres	Bedir Mah. Ata Sokak 16/3 Selçuklu/ Konya			